

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Збірник наукових праць

Випуск 2(69)

ISSN 2520-6397 (print), ISSN 2520-6400 (online)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2021.2>
сайт – <https://mova.knu.ua>

Вміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, аспірантів і студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

Відповідальний редактор	І. Л. Покровська, д-р філол. наук, проф.
Заступник відповідального редактора	О. І. Ніка, д-р філол. наук, проф.
Відповідальний секретар	М. А. Сайко, асист.
Редакційна колегія	Р. Бальсис, д-р філол. наук, проф. (Клайпедський університет, Литва); І. В. Кононенко, д-р філол. наук, проф. (Варшавський університет, Польща); І. О. Голубовська, д-р філол. наук, проф.; М. Л. Іваницька, д-р філол. наук, проф.; Г. Г. Крючков, д-р філол. наук, проф.; М. Мозер, д-р філол. наук, проф. (Віденський університет, Австрія); Н. Ю. Павловська, д-р філол. наук, проф. (Мінський державний лінгвістичний університет, Білорусь); Д. Поцоте, д-р філол. наук, проф. (Вільнюський університет, Литва); С. В. Скрильник, канд. філол. наук, доц.; О. С. Снитко, д-р філол. наук, проф.; С. Темчинас, д-р філол. наук, проф. (Інститут литовської мови, Литва); О. В. Материнська, д-р філол. наук, проф.; Г. А. Черненко, д-р філол. наук.
Адреса редколегії	Інститут філології, б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна ☎ (38044) 239 32 58
Рекомендовано	вченою радою Інституту філології, 24.06.21 (протокол № 13)
Зареєстровано	Міністерство юстиції України. Свідцтво про державну реєстрацію КВ № 16155-4627Р від 11.12.09 Включено до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б» (наказ Міністерства освіти і науки України № 157 від 09.02.21)
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет", б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна; ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 72; факс 239 31 28

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2021

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

LINGUISTIC AND CONCEPTUAL WORLDVIEWS

Collection of scientific papers

Issue 2(69)

ISSN 2520-6397 (print), ISSN 2520-6400 (online)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2021.2>

site – <https://mova.knu.ua>

This collection contains scientific articles written by professors, lecturers, postgraduate and undergraduate students. These articles concern analysis of worldview perspectives of current linguistics.

Editor-in-chief	I. L. Pokrovska, Dr. habil., Prof.
Deputy Chief Editor	O. I. Nika, Dr. habil., Prof.
Executive Secretary	M. A. Saiko, Assist.
Editorial Board	R. Balsys, Dr Hab., Prof. (Klaipeda University, Lithuania); I. V. Kononenko, Dr Hab., Prof. (The University of Warsaw, Poland); I. O. Holubovska, Dr Hab., Prof.; M. L. Ivanytska, Dr Hab., Prof.; H. H. Kriuchkov, Dr Hab., Prof.; M. Moser, Dr Hab., Prof. (The University of Vienna, Austria); N. Yu. Pavlovskaja, Dr Hab., Prof. (Minsk State Linguistic University, Byelorussia); D. Pociute, Dr Hab., Prof. (Vilnius University, Lithuania); S. V. Skrylnyk, PhD., Associate Prof.; O. S. Snytko, Dr Hab., Prof.; S. Temcinas, Dr Hab., Prof. (The Institute of the Lithuanian Language, Lithuania); O. V. Materynska, Dr Hab., Prof., H. A. Chernenko, Dr Hab.
Editorial board address	Institute of Philology, 14, Taras Shevchenko blvd, Kyiv, 01601, Ukraine ☎ (38044) 239 32 58
Recommended by	Academic Board of Institute of Philology, 24.06.21 (Protocol № 13)
Registered by	Ministry of Justice of Ukraine, certificate of the State registration KB № 16155-4627P, 11.12.09 Included into the List of Scientific Professional Editions of Ukraine, category «B» (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine, protocol № 157, 09.02.21)
Editor's address	Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 14, Taras Shevchenko blvd., Kyiv, 01601, Ukraine; ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 72; fax 239 31 28

Authors of published materials are fully responsible for gathering and preciseness of published facts, quotations, economical and statistical data, proper nouns and other data. The editorial board reserves the right to shorten and edit their materials.

© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 2021

ЗМІСТ

Davydovska N. V.

Communicative and linguistic trends
in Elon Musk's personal branding
(based on Twitter publications in 2020) 7

Дика Л. В.

Правопис і вимова слів
з іншомовною частиною ЕКС-..... 23

Звонко Г. О.

Парадигматичні зв'язки
концептуальної одиниці ПЕРЕТВОРЕННЯ 36

Мостова С. М.

Вербалізація концепту ВІРА
в релігійному дискурсі Йосифа Сліпого 50

Мухайленко О. О.

Manuscript language norms
in translating science articles 64

Міщинська І. В.

Особливості комунікативних ситуацій
професійного прикордонного дискурсу..... 87

Ніка О. І.

Морфологічні явища
в Нобельському Євангелії 1520 року 95

Пятковська Т. А.

Концептуальний аналіз
у мовознавстві початку ХХІ століття..... 109

Сяомен Ле

Семантика сомнения и способы её выражения
в текстах современных русскоязычных масс-медиа 121

Ущановська І. В., Нехаєнко Є. В.

Феномен наративу від обмеженої третьої особи
в художній літературі 136

Ходаківська Я. В.

Ритміка другої частини книги Василя Барки «Океан»
(різностоповий хорей)..... 146

CONTENT

Давидовська Н. В.

Комунікативні та лінгвістичні тенденції
в персональному брендингу Ілона Маска
(на матеріалі публікацій в TWITTER у 2020 році)..... 7

Dyka L. V.

Spelling and pronunciation
of words with a foreign part ex- 23

Zvonko H. O.

Paradigmatic relations
of the conceptual unit TRANSFORMATION 36

Mostova S. M.

The verbalization of the concept FAITH
in the religious discourse by Josyf Slipyj 50

Мухайленко О. О.

Норми мовного оформлення наукових текстів
у перекладі статей з української на англійську 64

Mishchynska I. V.

Peculiarities of communicative situations
of border guards professional discourse 87

Nika O. I.

Morphological phenomena
in the Nobel Gospel of 1520 95

Piatkovska T. A.

Conceptual analysis
in linguistics in early XXI century 109

Xiaomeng Le

Semantics of doubt and ways of its expression
in modern Russian mass media texts 121

Ushchapovska I. V., Nehaienko Ye. V.

Phenomenon of the narrative from
a limited third person in fiction 136

Khodakivska Ya. V.

Rhythm in the 2nd part
of Wasył Barka's book 'Ocean' (mixed trochee) 146

Davydovska N. V., PhD student
Research and Educational Center of Foreign Languages
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
ORCID ID: 0000-0002-7218-6145

COMMUNICATIVE AND LINGUISTIC TRENDS IN ELON MUSK'S PERSONAL BRANDING (BASED ON TWITTER PUBLICATIONS IN 2020)

This research is dedicated to the study of the main communicative trends and linguistic specificities of Elon Musk's personal branding. The paper analyses over 500 Tweets posted by Elon Musk in his personal Twitter account throughout 2020 and classifies them into 7 categories according to their communicative aim with regard to brand-building. According to the results of the analysis, informative, advertising, self-promotion, provocative, entertaining, bonding and saving face Tweets were singled out. We examined each group separately, tracing their influence on building, maintaining or boosting Elon Musk's personal brand, as well as on countering threats to its status. The study analyses the most representative examples of each group and explains their role in Elon Musk's personal branding. As part of the present research, we studied linguistic devices employed by Elon Musk within the brand-building effort and concluded that irony, code-switching, quoting, play on words, slogans, slang abbreviations / netspeak and extralinguistic signs are the main linguistic trends of his personal branding. The research proves that Elon Musk's personal brand is consistent, competitive and shows high resistance to the attacks of adversaries on its status and to various challenges that could undermine its authority. The paper traces how Elon Musk uses his Twitter account to present himself as a visionary for space colonization and robotization, a member of geek and meme communities, to reinforce his image of bold, charismatic and influential businessman, who appreciates real talent and does not distance himself from common people and popular culture. The study reveals Twitter to be a powerful branding source, as it has wide outreach, real-world repercussions and global significance.

Keywords: personal branding, social networks, Twitter, brand-building, brand promotion, brand boosting devices, linguistic devices and communicative trends.

In recent years, the phenomenon of personal brand has been actively discussed by specialists of various fields [12]. As of yet, there is no unified universally accepted definition of a personal brand.

Linguistic studies in the field of branding mainly concerned the formation of a sports brand on the basis of "Olympic texts" [4], travel brand [8], linguistic support of the naming process [2; 10], branding of cities [3]. However, communicative and linguistic aspects of personal branding have not been covered in the scientific literature.

Kotler, Armstrong, Wong, and Saunders [7] formulate the definition of a brand as follows: "It is a name, term, sign, symbol, or design or a combination of these, intended to identify the goods or services of one seller or group of sellers and to differentiate them from those of competitors". To date, there is no encyclopaedically fixed concept of "personal brand".

According to Peters, a personal brand is an idea of people about a particular person, these are the ideas and associations that a certain person evokes in the minds of members of the public [11].

Kotler considers personal branding as a process; in his opinion, personal brand can also be defined as a set of marketing activities aimed at promoting the person in the eyes of the target audience and informing the latter about the professional or personal qualities of the person [6].

For the purposes of this study, we will adhere to these definitions.

The most recent studies of personal branding based on social and mass media were carried out by Smith [13], Hämäläinen [5] and Vallas and Cummins [16].

This paper aims to explore how Elon Musk's personal brand is formed through discourse, linguistic and rhetorical tools, manifested in his personal Twitter account.

Social media seem to be an appropriate platform for the study of personal brand, because they are perceived as a direct manifes-

tation of person's identity, and bring the research object as close as possible to the target audience.

Twitter has been chosen as a source of research data as it has become a popular social media channel among business professionals and managers. It is a platform where managers show their experience and professionalism, as well as private life, hobbies and areas of interest.

The research focuses on the personal brand of **Elon Musk – a business magnate, industrial designer, engineer, billionaire and philanthropist**. Elon Musk owns shares of various companies, namely he is the founder, CEO and lead designer of SpaceX; CEO, product architect of Tesla, Inc.; founder of The Boring Company and X.com (now PayPal); co-founder of Neuralink, OpenAI, and Zip2; chairman of SolarCity. In 2018, he became also a Fellow of the Royal Society. The same year, Elon was ranked 25th on the Forbes list of The World's Most Powerful People [14], and was ranked joint-first on the Forbes list of the Most Innovative Leaders of 2019 [1]. According to Forbes Real-time billionaires list [15], as of October 25th 2020 Elon Musk was ranked as the 5th richest person in the world. Elon Musk has become a household name around the globe and is widely recognized separately, alongside with Tesla or Space X, which indicates that his personal brand is not overshadowed by the brands of his companies. Elon Musk is a public figure who regularly appears on the news, maintains constant presence on the media, often demonstrates provocative and eccentric behaviour, sparks controversy and scandals. He has 39.5 million followers on Twitter, and is known to be an active user of this social network – he tweets regularly and often replies to both fans' and haters' Tweets. High level of popularity, publicity and social engagement makes the personal brand of Elon Musk, in our opinion, a fitting material for the research of the personal brand.

The present research focuses on the Tweets posted by Elon Musk in 2020. The tweets were collected by means of continuous sampling method and were subsequently divided in various categories depending on the communicative aim and linguistic

devices employed as tools of boosting the personal brand. The research covered the overall amount of approximately 500 Tweets and analyzed linguistic and communicative means of brand-building, maintenance and counteracting the threats to one's image and status.

In the course of the study, the Tweets were classified according to their **communicative aim** into the following groups:

1) informative Tweets (meant to share the updates on the achievements of Musk's companies, information on employment offers, details on the new projects etc.)

A thread of Tweets presenting Starship SN8 read *"Starship SN8 with rear body flaps"* [9] with an attached image. The follow-up Tweet stated *"Nosecone & front flaps next week. SN9 next month."* [9]. This is the typical example of informative Tweet, which pursues the objective of keeping the followers and potential customers, investors and supporters informed about the new products of Elon's companies and outline when the next updates should be expected. Another similar example is successive tweeting about the return of the Space X's Crew Dragon after a 64-day test flight with two NASA astronauts on-board. Elon Musk tweets with short intervals updating his audience in real-time about the entry of the spacecraft into the atmosphere and its successful landing, allowing his followers to feel the involvement and first-hand participation in this significant event. By informing the followers personally, Elon Musk connects his personal brand to the successful operation and assumes the honor of this achievement.

Another example is linked to an employment offer by Neuralink: *"If you've solved hard problems with phones / wearables (sealing, signal processing, inductive charging, power mgmt, etc), please consider working at engineering@neuralink.com"* [9]. This way Elon Musk personally invites specialists to try to get the job in his company. It makes the job-seekers feel more appreciated and valued, and attracts more qualified professionals to the company. In the threaded Tweet Elon Musk adds: *"If you feel Neuralink might have incorrectly overlooked your resume or declined to make an offer, please lmk in comment below"* [9],

stressing fairness and equal chance of getting a job at Neuralink. Elon Musk thus positions himself as just and benevolent supervisor who makes sure that no good candidate is accidentally overlooked.

Another type of informative Tweets is formed by Tweets containing links to more extensive sources of information like articles, podcasts, webcasts and websites: *"Neuralink product demo in 3 hours. Webcast at neuralink.com."* [9]. This group allows Musk to post short informative updates with a possibility of receiving further information if the reader is interested in the introduced topic.

2) advertising Tweets (meant to promote upcoming and ongoing projects, events, presentations, praise achievements and boost public appreciation)

One of the peculiarities of advertising Tweets is that they usually feature Tweets by other authors or pages, relevant to Musk's companies or achievements. This way Elon Musk not only promotes his projects or achievements, but also gives credibility to his personal brand by backing up his claims with external sources of information and reliable authorities. For example, Musk retweeted Business Insider's Tweet: *"Tesla's Model 3 received top marks from safety organizations in North America, Europe, and Australia"* [9]. It is clear that Elon Musk could have posted this information himself, but sharing news from a respectable American financial and business news website gives more weight to the news, let alone wider reach.

Another trait of the advertising Tweets consists in mentioning other Twitter accounts in order to attract attention to them and thus use the power of his own personal brand to boost their popularity. For example, Elon Musk tweeted *"Tunnels under cities with self-driving electric cars will feel like warp drive/ First operational tunnel under Vegas almost done/ The @BoringCompany"* [9]. In this Tweet, Elon Musk mentions The Boring Company's page and posts a direct link to it. As was mentioned before, Musk is a shareholder of this company. Its page counts with 449K followers (as of December 24, 2020) whereas

Elon Musk has 41M. By posting an advertising Tweet about the enticing qualities of the future underground tunnels and updating the target audience on their construction progress, Elon Musk creates a positive image of this project in the minds of the public. At the same time, Musk attracts new followers to the company's page and spreads the word about its projects. Not all people who follow Elon Musk on the Twitter follow closely all of his projects. This is why tweeting about various undertakings may add to people's understanding of Musk goals and actions and therefore boost his personal brand as well as that of his companies.

The third subtype of advertising Tweets consists in quoting relevant Tweets. For example, NYC's gamer, streamer and creator house "368" tweeted: "JESUS @Tesla and @elonmusk just putting their hands in our wallets at this point" [9] along with the video showing a man playing a built-in computer game in a Tesla car. Elon Musk replied to this Tweet by saying "More fun games coming soon to ur Tesla" [9]. This way Elon Musk covertly brings up advantageous topic – he quotes a popular page, which specializes in gaming, in order to advertise his upcoming gaming additions to Tesla cars. In so doing, Elon Musk boosts his credibility and trustworthiness, as well as specifically targets the part of audience who will be most interested on the update.

3) self-promotion Tweets (meant to boost the popularity of Musk's vision, goals and personal brand; they tend to reveal Musk's ideology).

One of the most important ideology and self-promotion Tweets is the pinned Tweet posted on August 16th "*We must pass The Great Filter*" [9]. One of the crucial aspects of Musk's personal brand is his role of a visionary and the advocate of human expansion into space. He argues that a single-planetary species is doomed, as there are multiple ways the life on Earth can be destroyed – by a rogue asteroid, eruption of a supervolcano, nuclear war, climate change etc. The Great Filter is a hypothetical solution to the Fermi Paradox, an event or a challenge in development of the civilization. If a civilization fails to pass The Great Filter, it eventually dies out. The concept of The Great Filter is used to

explain, why space hasn't been colonized by other intelligent species – there was a destructive event or a natural limit to their advancement which prevented sentient life to spread across the galaxy. There is no consensus among the scientists if the humanity has already passed The Great Filter or is about to face it. Elon Musk as a futurist and technicist views the mission of his business to contribute to the progress of the human civilization – Tesla promotes sustainable transport, Solar City exploits alternative energy sources, SpaceX works towards colonizing Mars and making space travel sustainable and affordable. By tweeting this short slogan-like phrase, Elon Musk covertly promotes activity of his companies and reinforces his personal brand as an embodiment of humanity's bright future.

Another example of this type of self-promotion is a short slogan-like Tweet "*Conceptual telepathy*" [9], which makes a reference to Neuralink's endeavor to make human brain compatible with the technology, allowing people to control devices with the power of thought.

There are also slogan-like Tweets related to the Boring Company's project of underground tunnels, for example: "*Embrace tunnels!*" [9]. Elon Musk also uses longer affirmations like: "*When space travel becomes as common as air travel, the future of civilization will be assured.*" [9]. This Tweet promotes Elon Musk's space exploration goals, implanting his values into the minds of the target audience.

Rhetorical questions are also used for self-promotion, as they appeal to each person individually and arouse response: "*Have you hugged a tunnel today?*" [9]. The joking and light tone of the Tweet wins the target audience over.

Promotion Tweets also include Tweets with culture references. They enable Elon Musk to contextualize his personal brand into the general discourse of popular culture. For example, Tweet "*Of course I still love you*" [9] refers to a name of a robotic ship that serves as a landing platform for SpaceX rocket. This name is a clever and subtle allusion to the works of the legendary sci-fi author Iain M. Banks.

4) provocative Tweets (meant to stir controversy and provoke discussion, possibly scandal, in order to attract attention).

A valid example of this category is the Tweet "*What can't we predict?*" [9], which was posted completely out of context. It sparked, however, an immediate response and active discussion his followers trying to come up with the correct or clever answer: "*Both the position and momentum of an elementary particle.*" [9]. Notably, Musk participated in the discussion personally, answering the Tweets and engaging with his followers. In our opinion, the possibility to get a Tweet from Musk encouraged more people to take part in the discussion, which in turn boosted Elon Musk's popularity and attracted new followers through multiple retweets.

A similar example of Tweets stirring up controversy is a thread of Tweets about the mystery of the origin of the Egyptian pyramids. Elon Musk tweeted: "*Aliens built the pyramids obv*" [9]. This provocative statement drew a wide response and even influential people were engaged in the discussion. Egypt's Minister of International Co-operation Rania al-Mashat responded on Twitter, saying she followed and admired Mr Musk's work, but urged him to further explore evidence about the building of the structures built for pharaohs of Egypt. Wide outreach of Elon Musk's Tweet and the response from high-ranking officials proves and reasserts the control of his brand over the public opinion.

Elon Musk is known to have been involved in scandals, sometimes even because of his Tweets. In 2020, we still find repercussions of Elon Musk's Tweet posted on the 7th of August 2018: "*Am considering taking Tesla private at \$420. Funding secured.*" [9]. This Tweet sparked a series of events that led to high financial losses on the part of the short-sellers (who make money by buying and selling stocks), a conflict with US Securities and Exchange Commission (SEC), \$40 million loss on Elon Musk's part and a precarious market position for Tesla.

Elon Musk, however, did not shy away from the incident. On the contrary, he went as far as to produce red satin shorts and sell them on his website to commemorate his financial victory as Tesla stocks climbed. In June 2020, Elon Musk made a notable

Tweet "*limited edition shorts now available at..*", "*Only \$69.420!!*" [9], announcing the sale of the shorts at a mock price, related to both popular culture (sexually connoted number) and his past scandalous episodes (smoking marijuana live on a web show). The effect can be judged by the reaction of his followers – despite the quite high price of the shorts, a couple of minutes after posting the link to the shorts, Musk tweeted, "*Dang, we broke the website.*" [9]. From the point of view of branding, this is a very successful example of making a linguistic phenomenon of play on words into a reality and using it as both a personal brand booster and an attack on the reputation of Elon Musk's adversaries at the same time.

Another example of the provocative tweeting was a mocking, disrespectful and even insulting comment towards US Securities and Exchange Commission: "*SEC, three letter acronym, middle word is Elon's*" [9]. In terms of linguistics, he used abbreviation to create a play on words and used this device for branding purposes, as it strengthened his image as of the "winner", a fearless and successful businessman.

During his confrontation with SEC, Elon Musk was also involved in another scandal – he smoked a joint live on web show with comedian Joe Rogan. Although it had detrimental economic effects for Elon Musk's business, it sparked a wave of extra attention towards his personal brand. Two years later on his birthday Elon Musk still makes references towards smoking marijuana despite past troubles. He tweeted: "*69 days after 4/20 again haha*" [9], using potentially discrediting sexually connoted number and the number closely associated with smoking weed.

5) entertaining Tweets (meant to share light-hearted contact with the target audience in order to build attachment and the sense of community). They mostly embrace joke and meme Tweets.

In the Tweet "*Centaur with a bow obviously*" [9] with an attached image, Elon shares a meme and makes fun of Ancient Greek Astrologers and the way they identified the constellations in the night sky.

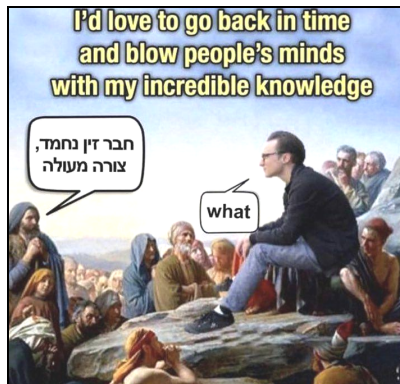
Ancient Greek Astrologers be like...

This Tweet is mostly of entertaining nature, but at the same time, it is based on the cosmos theme, which corresponds to Musk's sphere of interest and wins the favour of those who also find it funny.

Musk is also known to be a huge fan and an active participant of a meme culture, as it is a quintessence of humour and irony of the digitalized era.

Sometimes Musk responds to non-business-related Tweets of his followers in a witty and humorous way. When asked "*...if you had the opportunity to travel in time...what time and place would you like to go and why?*" [9], Elon Musk replied with a meme:

This creates a friendly atmosphere and brings the billionaire closer to common people, bridges the alienation and levels the social gap.

Other entertaining Tweets included a joke about a corpse of a man who was found sitting idly in the desert for 9000 years. Elon Musk tweeted: *"He might run for President in 2024"* [9]. He also posted several Tweets with memes, which he felt resonated with his life. One of them depicted a mouse in a helmet approaching the mousetrap, insinuating that a person commits the same mistake but this time is a little more prepared; and the other featured allegoric mem depicting an American football team with business related captions. This makes Elon Musk's personal brand more attracting for the geek community and younger generation.

6) bonding Tweets (meant to put Elon Musk closer to his followers by sharing something personal, e.g. photos of old homework).

Among bonding Tweets we find a photo of Elon Musk with his son with a caption in German. By sharing this photo, Elon Musk allows his followers to get a glimpse into his personal life and his family.

Another example of the bonding Tweet is about Elon Musk's old homework. Elon Musk tweeted: *"Just learned that my physics prof from Penn is head of Fermilab & still has some of my old homework"* [9] and shared a picture of his old math homework noting, though, that *"it's too embarrassing"* [9] and that it's *"very basic stuff"* [9]. This way Elon Musk appears humble to his followers, opens up to share something he is not particularly proud of and builds a bond with his target audience who can relate to math homework. This also makes Elon Musk more humane, reminding people that he hasn't always been a successful billionaire, but started as a common student. It makes Elon Musk's personal brand more appealing and closer to the common people, who share same experience, and may be a basis of the further bonding and support.

Another variety of bonding Tweets are those with culture references. They bring up cultural phenomena that resonate with the target audience. For example, the quote of Ernest Rutherford, British physicist who came to be known as the father of nuclear physics, *"All of physics is either impossible or trivial. It is impossible until you*

understand it, and then it becomes trivial" [9] tweeted by Elon Musk appealed to science-minded part of his audience.

For geek community, Elon Musk tweeted: *"Stankmemes.com strikes again!"* [9], mentioning his website, whose domain he bought specifically to make a joke. "Stank memes" are poor quality memes and Elon Musk played a prank by creating a website just to post a bad meme. Meme culture is very popular among younger generation and they appreciate that Elon Musk is "one of them".

To appeal to broader audience, Elon Musk posted a link to the song "Lithium" by Nirvana, encouraging discussion and sharing his personal preference in music. Similarly, he tweeted: *"Sure could use a good rave/ What's your favorite techno"* [9], engaging fans of rave culture into the discussion and welcoming their advice.

The research also found several Tweets with political or economic subtext, which referred to urgent issues, widely discussed in the society. Such Tweets were found to cause controversy as some people supported him and other attacked him for his views of for being billionaire.

7) saving face Tweets (mitigating the damage to the brand, reframing and turning failings into successes).

One of the prominent examples of this type of Tweets is *"Thanks Tesla Team for great work on deliveries! For new owners, we super appreciate accommodating us on delivery timing! Definitely one of our toughest quarters in global logistics."* [9] Elon Musk compliments his team on overcoming difficult shipping conditions during the times of Covid-19 pandemic. In doing so, he stresses the efficiency of the employees of his company, saves face and covers the shortcomings of the deliveries with the praise of problem-solving of the Tesla team. By thanking the customers, Elon Musk decreases the frustration with long deliveries and attributes them patience and understanding, which they now have to live up to.

Elon Musk is also good at making amends and covering up blunders. A follower @Sinan25 tweeted to Elon Musk: *"insulation is too bad mr.Musk, everybody outside the car can listen to my phonecalls [sad emoji]"* [9], complaining about the soundproofing of the Tesla car. This user had only 144 followers at the time of this Tweet, so

Elon Musk could have just ignored the comment. However, he chose to reply: *"Sorry, noise reduction has gotten much better recently & will continue to improve"* [9]. Nowadays, customers' feedback is of utmost importance for any business and by apologizing openly and promising to improve on the flaw in the future Elon Musk won favor of his customers as they felt heard, appreciated and important.

Among the used **linguistic devices**, the most prominent and relevant to the maintenance and shaping of the personal brand were the following:

1) irony.

Irony is an inherent tone of most of Elon Musk Tweets and was found to be one of the core traits of his personal brand.

2) code-switching (change of language).

Such languages as German, French, Russian, Ukrainian were found present in the Tweets: *"Bitte arbeiten Sie bei Tesla Giga Berlin! Es wird super Spaß machen!!"*; *"A la guerre comme à la guerre."*; *"I spoke with Korolev's family today. He was one of the very best. Корольов / Королёв."* [9].

3) quoting.

As was already demonstrated above, Elon Musk uses quotes by famous people to establish a deeper connection with the target audience and to reinforce his point.

4) play on words.

Elon Musk twisted the economic notion of "shortsellers" into "selling shorts" and launched a line of red satin shorts.

5) slogans.

Tweets like *"We must pass The Great Filter"* [9] promote Elon Musk's vision and business.

6) slang abbreviations / netspeak

Elon Musk sees himself as a part of the geek community and digital natives who use widespread Internet abbreviations. Within the present research the following abbreviations were found.

Lmk = let me know

Tbh = to be honest

Em = them

Btw = by the way

Obv = obviously

For example, "... *We will teach you what's known about the brain, which is not much tbh.*" or "*If you can't beat em, join em // Neuralink mission statement*" [9].

Netspeak allows Elon Musk both to save space in a Tweet and to be a part of the online culture of the young digital generation.

7) extralinguistic factors / signs.

... was found to be used for stress – for example: "*A prior track record of exceptional achievement in engineering* *is* *required, but no prior experience working on the brain or human psychology is required...*" [9].

Conclusion

The present research analyzed Tweets posted by Elon Musk in 2020, which were collected by means of continuous sampling method. The research covered 500 Tweets and analyzed linguistic and communicative means of brand-building, maintenance and counteracting the threats to one's image and status.

Elon Musk's Tweets were found to fall into the following groups according to the communicative aim: 1) informative Tweets; 2) advertising Tweets; 3) self-promotion Tweets; 4) provocative Tweets; 5) entertaining Tweets; 6) bonding Tweets; 7) saving face Tweets.

The research showed that the most prominent and relevant to the maintenance and shaping of the personal brand linguistic devices were irony, code-switching, quoting, play on words, slogans, slang abbreviations / netspeak, extralinguistic factors / signs.

Elon Musk's personal brand was found to be highly competitive and resistant to attacks of adversaries and various challenges. Elon Musk features himself as a visionary for space colonization and robotization, a member of geek and meme communities, bold, charismatic and influential businessman, who appreciates real talent and does not distance himself from common people and popular culture. His Tweets posted in 2020 were found to confirm these traits of his personal brand. On the other hand, Twitter was proved to be a powerful branding source, as Tweets have wide outreach and have real-world repercussions.

REFERENCES

1. America's Most Innovative Leaders – 2019. Retrieved from: <https://www.forbes.com/lists/innovative-leaders/#4024440e26aa>
2. *Balakhonskaya L. V.* Osnovnyye etapy neyminga Brending kak kommunikativnaya tekhnologiya XXI veka. Materialy II Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. 2016. S. 158.
3. *Biliuk I. L.* Veb-sait yak komunikatyvnyi instrument bredynhu mist. Suchasnyi stan i perspektivy lingvistichnykh doslidzhen ta problem perekladu : Tezy dopovidei vseukrainskoi naukovoï konferentsii pamiati doktora filolohichnykh nauk, profesora D. I. Kveselevycha (1935–2003). Zh. : ZhDU im. I. Franka, 2015. S. 99–101.
4. *Bryazgina E. Yu.* "Olimpiyskiye" teksty kak instrument formirovaniya brenda "Sochi-2014". Brending kak kommunikativnaya tekhnologiya XXI veka. Materialy III Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. 2017. S. 125–128.
5. *Hämäläinen K.* Discourse analysis of the personal brand construction of a group of Finnish managers on twitter. *Master's Thesis*. Jyväskylä University School Of Business and Economics, Finland. 2017. 50 p.
6. *Kotler F. Reyn I., Khemlin M., Stoller M.* Personalnyy brending. Tekhnologii dostizheniya lichnoy populyarnosti. M. : Izdatelskiy dom Grebennikova. 2008. 400 s. S. 27.
7. *Kotler P., Armstrong P., Wong V. & Saunders J.* Principles of Marketing. London : Pearson. 2008. 511p.
8. *Makhortova T. Yu.* Lingvisticheskiye aspekty izucheniya turisticheskogo brendinga. Brending kak kommunikativnaya tekhnologiya XXI veka. Materialy III Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. 2017. S. 141–144.
9. *Musk E.* Twitter account. Retrieved from: <https://twitter.com/elonmusk>
10. *Novichikhina M. E.* O nekotorykh vidakh lingvisticheskogo soprovozhdeniya protsessa neyminga. Brending kak kommunikativnaya tekhnologiya XXI veka. Materialy III Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. 2017. S. 144–148.
11. *Piters T.* Chelovek-brend. 50 vernykh sposobov prevratitsya iz ryadovogo rabotnika v brend originalnosti. predannosti i initsiativnosti. M. : ID «Viliams». 2006. 223 s. S. 22–36.
12. *Polyakova N. V., Shcheglatov A. A.* Personalnyy brend kak forma sotsialnogo kapitala. Izvestiya Irkutskoy gosudarstvennoy akademii (BGUEP). 2012. № 2. S. 1–7.
13. *Smith T.* The social media revolution. International Journal of Market Research. 2009. Vol. 51 (4). p. 559–561.

14. The World's Most Powerful People – 2018. Retrieved from: <https://www.forbes.com/powerful-people/list/>

15. The world's real-time billionaires – October 25, 2020. Retrieved from: <https://www.forbes.com/real-time-billionaires/#1a10b5ca3d78>

16. Vallas S. & Cummins E. Personal Branding and Identity Norms in the Popular Business Press: Enterprise Culture in an Age of Precarity. Organization Studies. 2015. Vol. 36(3). p. 293–319.

Давидовська Н. В., асп.

Центр наукових досліджень та викладання
іноземних мов НАН України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-7218-6145

КОМУНІКАТИВНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ПЕРСОНАЛЬНОМУ БРЕНДИНГУ ІЛОНА МАСКА (НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІКАЦІЙ У TWITTER У 2020 РОЦІ)

Присвячено вивченню основних комунікативних тенденцій та лінгвістичних особливостей персонального брендингу Ілона Маска. Проаналізовано понад 500 Твітів, опублікованих Ілоном Маском упродовж 2020 р., і класифіковано їх у 7 категорій за комунікативною метою у зв'язку з побудовою бренду. Дослідження дозволило виділити такі групи: інформативні, рекламні, самопросувні (ідеологічні), прововкативні, розважальні Твіти, Твіти встановлення зв'язку та підтримання репутації. Роль і значення кожної категорії в побудові, підтриманні та покращенні особистого бренду було простежено на конкретних прикладах. Розглянуто лінгвістичні засоби, застосовані Ілоном Маском у межах розбудови бренду, і виявлено основні: іронія, зміна мови, цитування, гра слів, слогани, сленгові аббревіатури / інтернет-жаргон та екстралінгвістичні знаки. Стаття демонструє цілісність і конкурентоспроможність особистого бренду Ілона Маска та підтверджує значення мережі Twitter як потужного інструменту брендингу.

Ключові слова: *персональний брендинг, соціальні мережі, Twitter, побудова бренду, просування бренду, лінгвістичні засоби та комунікативні тренди.*

Дата надходження до редакції – 14.05.2021

Дата затвердження редакцією – 23.05.2021

Дика Л. В. канд., філол. наук, доц.
Національний університет
«Києво-Могилянська академія», м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-2985-9292

ПРАВОПИС І ВИМОВА СЛІВ З ІНШОМОВНОЮ ЧАСТИНОЮ ЕКС-

На матеріалі інтернет-видань простежено практику застосування правила про написання загальних назв з екс- разом. Встановлено, що багато новотворів не відповідають природі української мови, її милозвучності, особливостям структури фонемних ланцюжків, правилам складоподілу, наголошуванню тощо. Запропоновано переглянути правопис слів з префіксоїдом екс-.

Ключові слова: правопис, мова ЗМІ, мовна практика, префіксоїд, неологізм.

Поява нової редакції Українського правопису викликала серед громадськості бурхливе обговорення, критику, заперечення і часто несприйняття запропонованих змін. Члени робочої групи, які працювали над оновленням правопису, самі визнають, що їм не вдалося усунути всіх суперечностей і що критика часто є справедливою. Як зауважила К. Городенська: «Сказати, що всі норми сприйнято однозначно..., ми не можемо, що ми усунули всі непослідовності, ми не маємо права... Можливо, в наступному перевиданні щось буде змінено, щось буде поліпшено» [3]. Для усталення норм необхідно з'ясувати, як на правописні новації реагує мовна практика. Це дасть підстави або ж залишити їх без змін, або переглянути й повернутися до попередньої норми. Із цього погляду важливо простежити, наскільки органічними для української мови є слова, утворені за новими правилами правопису.

Однією з найпомітніших змін нової редакції є правопис загальних назв з компонентом *екс-* без дефіса. Написання на зразок *екс-голова*, *екс-прем'єр* потрактовано як помилку, оскільки це суперечило правилу, згідно з яким «з дефісом пишемо лише

складні іменники, утворені з двох самостійних слів» [2, с. 135–136]. Правопис визначає три позиції для написання слів з іншомовними частинами разом: «слова з першими часто вживаними іншомовними частинами на голосний і приголосний...»; «слова з першою іншомовною частиною, що визначає кількісний вияв чого-небудь...»; «слова з першою іншомовною частиною...» [8, с. 47]. *Екс-* віднесено до третьої, що може свідчити про те, що під час формулювання правила, кодифікатори, очевидно, орієнтувалися на дані словників, які містять лише кілька слів із компонентом *екс-*. Наявність великої кількості утворень з *екс-* у мові сучасних ЗМІ дає підстави вважати *екс-* часто вживаною іншомовною частиною.

Активне зростання продуктивності словотвірного типу з компонентом *екс-* відбулося в останні десятиліття. Автори монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі», що вийшла 2008 р., зазначали: «В означенні часу колишнього найпродуктивніший префіксоїд *екс*, використовуваний у складних словах. Він набирає дедалі більше продуктивності в українській мові і сполучається як із запозиченими, так і питомими словами. Якщо в реєстрах орфографічних словників [УОС, ОС] усього шість слів з *екс-*: *екс-директор*, *екс-імператор*, *екс-міністр*, *екс-чемпіон*, *екс-чемпіонка*, то в неологічних словниках і нашій картотеці їх уже близько двох десятків» [4, с. 166]. Зауважимо, що наш матеріал містить понад 130 одиниць. На істотне поширення поєднань іменників із компонентом *екс-* вказував В. Олексенко. Крім того, дослідник відзначив появу нового словотвірного типу, де утворення з *екс-* означають неосіб: *екс-гумореска*, *екс-столиця*, *екс-тема*, *екс-указ* [6].

Найбільше слів з елементом *екс-* помітно в мові інтернет-видань. Можливо, причиною активізації цього словотвірного типу є прагнення зекономити «газетну» площу, бо найчастіше новотвори з *екс-* трапляються в заголовках новин. Переважно це матеріали, що стосуються:

– державних органів України й інших країн: *екс-президент*, *екс-прем'єр-міністр*, *екс-віце-прем'єр*, *екс-перший віце-прем'єр*, *екс-міністр*, *екс- в. о. міністра*, *екс-перший заступник міністра юстиції*, *екс-перший заступник голови*, *екс-прокурор*, *екс-суддя*,

екс-заступник глави, екс-посол, екс-віце-консул, екс-консул, екс-прес-аташе, екс-прес-секретар, екс-спікер, екс-уповноважений, екс-мер, екс-чиновник, екс-посадовець, екс-службовець, екс-можновладці, екс-директор, екс-керівник, екс-очільник, екс-очільниця, екс-начальник, екс-голова, екс-глава, екс-шеф, екс-омбудсмен, екс-губернатор, екс-канцлер, екс-генсек, екс-сенаторка: **Екс-прес-секретар екс-прем'єр-міністра Віктора Януковича Ганна Герман** заявляє, що її офіційний оклад в Кабміні становив 2 тисячі 738 гривень (pravda.com.ua, 02.11.2005);

– депутатського корпусу, політичних партій: екс-народний депутат, екс-депутат, екс-нардеп, екс-парламентарій, екс-регіонал, екс-«бютівець», екс-унсовець, екс-«слуга», екс-порошенківець, екс-соціаліст, екс-комуністи, екс-радник, екс-кандидат, екс-член, екс-соратник, екс-активіст, екс-лідер, екс-опозиціонер, екс-страйкарі, екс-політв'язень, екс-югославські політики: суд зобов'язав **Офіс Генпрокурора** розслідувати, чи підбурював **екс-«слуга народу»** Юрченко колег повпливати на його справу (hromadske.ua, 01.04.2021).

– військової сфери та правоохоронних органів: екс-генерал, екс-майор, екс-офіцер, екс-командувач, екс-командир, екс-боєць; екс-спецпризначенець, екс-правоохоронці, екс-міліціонер, екс-убопівець, екс-«беркутівець», екс-ДАІшник, екс-ВВ-шник, екс-податківці, екс-охоронець, екс-агент, екс-атовець (https://gazeta.ua/articles/np/_eksajdarivec-zberigav-snajperski-gvintivki-granati-ta-kulemeti-na-kiyivskomu-zavodi/689976), екс-«айдарівець», екс-полонені;

– видавничої, освітньої сфер, сфери бізнесу й інших: екс-журналіст, екс-кореспондент, екс-шеф-редактор, екс-головред, екс-редактор, екс-ректор, екс-спудей, екс-вчителька, екс-школяр; екс-забудовник, екс-партнер, екс-партнери, екс-акціонер, екс-власник, екс-співробітник, екс-працівниця, екс-секретар; екс-оборонець, екс-спілчанин, екс-сумчанин, екс-неприбутківці, екс-«наглядач», екс-злочинець, екс-шериф, екс-ватажок; екс-король, екс-священик, екс-бортпроводник, екс-головний еколог Кіровоградщини;

– спорту: екс перша ракетка світу, екс-капітан, екс-наставник, екс-тренер, екс-гравець, екс-півзахисник, екс-

нападник, *екс-динамівець*, *екс-голкипер*, *екс-футболіст*, *екс-форвард*, *екс-хавбек*, *екс-функціонер ФІФА*, *екс-боксер*, *екс-чемпіон*, *екс-переможець*, *екс-українка*, *екс-українець*;

– шоубізнесу: *екс-бітл*, *екс-ангел*, *екс-«перчинки»*, *екс-модель*, *екс-танцівниця*, *екс-солістки*, *екс-співачка*, *екс-«холостяк»*, *екс-ведучі*, *екс-учасниця*, *екс-учасники*, *екс-зірка*, *екс-«ВІА Гра» Надія Мейхер*; *екс-Борис Апрель Зіанджа*, *екс Гаррі Поттер*;

– міжособистісних стосунків: *екс-подружжя*, *екс-дружина*, *екс-кохана*, *екс-подружка*, *екс-чоловік*, *екс-наречений*, *екс-співмешканець*, *екс-залицяльник*, *екс-бойфренд*, *екс-хлопець*;

– інше: *екс-СРСР*, *екс-Дніпропетровськ*, *екс КГБ*, *екс-клуб*, *екс-столиця*, *екс-керівництво*.

Потенційно всі ці слова можуть трапитися – і вже трапляються – із написанням без дефіса. У зв'язку з цим виникає питання, чи всі ці новотвори відповідають природі української мови, її милозвучності, структурі фонемних ланцюжків, правилам складоподілу, наголошуванню тощо.

Одне з перших наукових обґрунтувань написання слів із дефісом знаходимо у «Нормах української літературної мови» Олекси Синявського: «складні слова звичайно пишуться разом, і тільки зрідка через розділку сполучаються їх частини. Це буває тоді, коли двоє слів не зливаються в одно цілком, не мають одного наголосу, хоч і тісніше, суцільніше вимовляються, як звичайні самостійні двоє слів, і мають кожне свій наголос», наприклад, *хліб-сіль*, *батько-мати* тощо [7, с. 180]. Очевидно, цим правилом керувалися укладачі попередніх видань правопису, які зважали на те, що слова з частиною *екс-*, як показує Орфоепічний словник української мови, щоправда, лише на єдиному прикладі *екс-чемпіон*, містять, крім головного, ще й побічний наголос – на *е* у префіксоїді *екс-* [Орфоепічний, 187]. У новій редакції правопису слова з *екс-* подано без побічного наголосу. Відсутність у нових словах дефіса, що раніше був своєрідним маркером межі префіксоїда й кореня, у багатьох випадках може призвести до невпізнаності слова, неправильного прочитання, як наслідок – до небажаної омонімії: *Екс-курсант з Старокостянтинова відшкодує військовому ВУЗу 30 тисяч гривень*

(уе. ua, 14.02.2019). У разі написання *екскурсант* відповідно до нового правила зміниться зміст повідомлення. Небажана омонімія уже простежується у словах *експрессекретар*, *експресаташе*: **Олександр Мартиненко**, гендиректор інформагентства «Інтерфакс Україна», *експрессекретар* президента України (radiosvoboda, 11.12.2020); **Експрессекретарка** одеського «Опоблоку» йде на місцеві вибори за списком «Слуги народу» (espresso.tv, 13.09.2020); Журналіста Володимира Познера оштрафували в Грузії за порушення карантинних заходів... про це в Facebook повідомив *експресаташе* посольства Грузії в Україні Бачо Корчілава (sensor, 01.04.2021). Утруднює сприйняття і те, що в українській мові є багато слів, де *екс-* є частиною кореня, наприклад, *експрес*, *експерт*, *експорт*, *ексцес*, *екстерн*, *екстракт* тощо.

Відсутність дефіса може вплинути на складоподіл новоутворених слів, особливо у випадках, де *екс-* сполучається з наступним голосним: **Ексочільник** Укроборонпрому Абронавичус купує український агрохолдинг (pravda, 19.03.2021), **Ексочільниця** Харківщини стала нардепом (pravda, 07.04.2020); **Ексурядовець** повідомив, куди летить економіка (glavcom, 17.05.2021); **Ексукрайнка** Стадник стала дворазовою чемпіонкою світу з боротьби (sport.24tv, 18.09.2019); **Ексомбудсмен** Валерія Лутковська стала адвокаткою «Партії Шарія» (novynarnia, 28.05.2021), **Ексаналітик** Держдепартаменту США: водна криза у Криму загрожує перерости в гуманітарну катастрофу (newsua.one 03.01.2021); **Ексакціонери** «ЮКОСу» виграли апеляцію щодо стягнення 50 мільярдів доларів з РФ (dw, 18.02.2020); Київська прокуратура передала в суд звинувачення проти **ексатовця** Регеші у справі про стрілянина на Оболоні (lb, 08.09.2019). Відповідно до правил складоподілу сполучень із двома інтервокальними приголосними, сполучення проривного глухого з іншим глухим належить до наступного складу [1, с. 352]. Отже, вище наведені слова мають читатися як *е-ксо-чіль-ни-ця*, *е-кса-ці-о-не-ри*, *е-ксу-ря-до-вець*, *е-кса-тов-ця*. У складах із трьома інтервокальними приголосними перший проривний у переднаголошесній позиції належить до попереднього складу [1, с. 356]. Відпо-

відно має бути *ек-слі-дер*, *ек-сди-на-мі-вєць*, *ек-снар-деп*. Норми українського складоподілу допускають, що в окремих випадках складоподіл може проходити по морфемній межі, але у випадку з *екс-* ця межа часто зневиразнена, що зумовлено відсутністю дефіса, позначень побічного наголосу, а також наявністю слів, де *екс-* є частиною кореня.

Унаслідок написання загальних назв з *екс-* без дефіса збільшилася кількість слів із нагромадженням приголосних. Уникання збігів приголосних є однією з найхарактерніших особливостей української мови. Зокрема О. Синявський наголошував, що ця риса виділяє українську мову серед інших мов: «Групи приголосних же, хоч і звичайніші в нашій мові, та все ж супроти інших мов цих груп у ній менше, і деяких вона зовсім не знає та й взагалі не любить великих груп із трьох, чотирьох приголосних, надто ще й важких до вимови» [7, с. 26]. Цю тезу підтвердили пізніші дослідження: «між голосними в усіх різновидах мовлення найчастіше буває одна-дві приголосні, рідше – три... зовсім мало випадків, коли підряд іде чотири й більше приголосних» [1, с. 330]. Дотримання нового правила правопису слів з компонентом *екс-* спричинило появу багатьох неологізмів із скупченням трьох і чотирьох приголосних: *ексмер*, *ексзек*, *екс-бітл*, *ексчлен*, *ексчленкиня*, *експецпризначенці*, *екстопменеджер*, *ексвіцепрезидент*, *експрессекретар*, *експівзахисник*, *ексберкутівці*, *ексшахтарівець*, *ексдинамівець*, *експодружжя*, *ексзірка*, *екслідер*, *екснардепка*, *ексдепутатка*, *ексрегіонал*, *експомічник*, *експерший*, *експолонений*, *експостійний*, *експовірений*.

Як уже було зазначено, такі написання, зазвичай, найчастіше трапляються в заголовках новинних матеріалів. За значенням вони є абсолютними синонімами до словосполучень зі словом «колишній». Матеріал дослідження засвідчує тенденцію до повного витіснення останніх: ***Екстопменеджерів*** «Укрінмашу» викрили на розтраті 3,5 млн грн (slovoidilo, 21.04.2021); ***Екс-міськголова*** Ірпеня, який рекламувався на загальнодержавних ЗМІ, програв кандидату від «Слуги народу» (hromadske, 25.07.2019); *Переможниця Євробачення-2016 та ексчленкиня журі Нацвідбору Джамала (Jamala) прокоментувала Суспіль-*

ному вибір пісні «Шум» (stb.ua, 11.02.2021); Одеське **експодружжя** два роки судиться за єдину дитину (stopcor.org, 02.04.2020); **Ексмер** півмільйонного міста у Швеції працює водієм сміттєвоза (bbc.com, 24.05.2021); У Вінниці **ексзек** погрожував підірвати гранати, зачинившись в квартирі з дружиною та дитиною (today.vn.ua, **04.02.2021**), 1974 – у нью-йоркському концертному залі «Медісон Сквер Гарден» **ексбітл** Джон Леннон виступив зі сцени востаннє (tsn.ua, 28.11.2020); **Ексначальнику** поліції в Одеській області продовжили обов'язки (slovoidilo, 16.03.2021); Трамп відповів на заклик **ексвицепрезидента США** Байдена до його імпічменту (hromadske, 10.10.2019); **Експерший** заступник міністра економіки Кухта став радником Галущенка (pravda, **02.06.2021**); **Ексберкутівиці**, яких обміняв Зеленський, повернулись в Україну (bbc.com, 08.02.2020); Помер 73-річний **експівзахисник** «Карпат» Роман Покора... Про його смерть стало відомо вчора, 8 березня, написав **експрессекретар** львівських «Карпат» Юрій Назаркевич у Facebook (dyvys.info, 09.03.2021); **Ексзірка** Шахтаря бажає повернутися у клуб, де встановив історичний рекорд (footballhub, 25.05.2021); **Ексшахтарівець** Шевчук відполірував лисину **ексдинамівцю** Леоненку, тому не сподобалось (sport.znaj, 15.06.2020).

Водночас зауважимо, що в самому тексті новини спостерігаємо уникання форм з *екс-*, наприклад, у заголовку: *ДТП на Майдані: водієм виявився ексчлен Нацкомісії з цінних паперів*; у тексті: *Водій, який став винуватцем ДТП та загибелі двох людей на столичному Майдані Незалежності, в минулому був членом Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку* (pravda, 30.10.2020); у заголовку: *Американський ексагент Сноуден отримав безстроковий дозвіл на проживання в Росії* Експуповноважений у справах ЄСПЛ Бабін заявив про підозру від НАБУ і САП у розкраданнях (espresso.tv, 22.01.2020); у тексті: *Колишній співробітник Агентства національної безпеки США* Едвард Сноуден отримав безстроковий дозвіл на проживання в Росії, повідомив його адвокат Анатолій Кучерена (radiosvoboda, 22.10.2020). Таке надуживання форм з *екс-* у заголовках напевно можна пояснити прагненням якомога стисліше і інформативні-

ше передати зміст повідомлення. Однак частотність вживання таких форм, невпинне збільшення кількості слів із невластивим для української мови нагромадженням приголосних може призвести до порушення закономірностей функціонування системи фонем української мови.

Відхилення від усталених зразків спостерігаємо не лише в нагромадженні фонем, а й в нехарактерному для української мови їх поєднанні. Українська мова має певні закономірності, що визначають структуру її фонемних ланцюжків, наприклад, надання переваги сполученням «фрикативна + проривна», «фрикативна + африката», «фрикативна + зімкнено-прохідна», а не сполученням, у яких ці групи фонем мають зворотний порядок» [1, с. 338]. Значне збільшення кількості слів, у яких проривний сполучається з наступним фрикативним на зразок *ексбітл* порушує цю закономірність. Крім того, у словах на зразок *ексчлен*, *ексчиновник*, *ексшахтарівець* унаслідок звукової взаємодії має відбутися чергування свистячих приголосних із шиплячими, що може спричинити труднощі у вимові, відповідно зробити ці слова невпізнаваними.

Ще одна проблема, що виникла після запровадження нового правила, – поява нових слів зі збігом двох однакових приголосних: *екссуддя*, *ексслідчий*, *ексслуга*, *екссвященник*, *екссуперник*, *екссиловики*, *екссекретар*, *екссенаторка*, *екссолістки*, *експец-призначенець*: ***Екссуддя*** Микола Чаус, якого Інтерпол оголосив у міжнародний розшук, зробив другу заяву в своєму Telegram-каналі (slovoidilo, 19.05.2021); ДБР повідомило про підозру ***ексслідчому*** – його звинувачують у зникненні речових доказів на майже 680 тисяч грн (hromadske, 09.06.2021); ***Ексслуга*** народу, а нині нардепка групи «За майбутнє» Анна Скороход заявила, що вважає георгіївську стрічку символом перемоги і говорить про безпідставність заборони цього атрибута в Україні (censor, 30.12.2020); У Львові ***екссвященик*** УПЦ МП вчинив ДТП та втік з місця події (lmn.in.ua, 12.09.2020); ***Екссиловик*** з Білорусі дав свідчення в Україні щодо вбивства Шеремета (dw, 19.01.2021); ***Екссуперник*** Усика програв, відправивши опонента у нокдаун (obozrevatel, 02.05.2021); ***Екссекретар*** РНБО

Данилюк очолив наглядову раду Національного депозитарію (radiosvoboda, 25.09.2020), Британська **експівачка** і дизайнерка Вікторія Бекхем після публікації фото чоловіка Девіда Бекхема стала жертвою хейтерів (gordonua, 18.02.2020); **Екссенатор** Колумбії втекла з-під варти через вікно стоматолога (tsn.ua, 02.10.2019); *Kalush* та **екссолістка** гурту Yuko випустили спільний трек (galka, 14.04.2021); СБУ викрила шпигунську мережу ФСБ, до якої входили **експнецпризначенці** військової розвідки України (novynarnia, 05.02.2021).

Українська мова допускає подвоєння букв на позначення двох приголосних, що врегульовано відповідними правилами українського правопису. Такі написання можливі на межі префікса й кореня (*беззвучний*) і в кінці першої й початку другої частини складноскорочених слів (*військкомат*, *міськком*) [8, с. 34]. Окреме правило є для слів іншомовного походження: «в разі збігу в загальних назвах однакових приголосних префікса й кореня подвоєння звичайно зберігаємо, зокрема тоді, коли в українській мові вживається непрефіксальне слово з тим самим коренем: *імміграція* (пор. *міграція*)» [8, с. 158]. Слова на зразок *екссуddя*, *екссенатор* не підлягають жодному з цих правил, оскільки перше стосується переважно питомих слів, друге – іншомовних. Ці слова є своєрідними гібридами, що виникли внаслідок поєднання іншомовного компонента *екс-* у першому випадку з питомою, у другому – із запозиченою основою. Написання таких слів без дефіса, унаслідок чого і виник збіг приголосних, суперечить загальній тенденції правопису до зменшення кількості слів іншомовного походження з подвоєнням приголосних.

Матеріал дослідження показав, що засоби масової інформації схвально сприйняли запровадження нового правила про написання загальних назв із *екс-* разом, про що свідчить велика кількість новотворів. Можна було б констатувати, що мовна практика позитивно відреагувала на нововведення. Однак із погляду структури української мови, її милозвучності слова на зразок *ексчленкиня*, *ексмиськголова*, *екстопменеджер* є неприйнятними. Вимовити їх досить складно. Напевно мовознавці не могли

передбачити, що у випадку з *екс*- спрацює практичний підхід, а не чуття мови. Як наслідок, засоби масової інформації, які мають бути джерелом формування стандарту, творять і пропагують форми, які не відповідають закономірностям і особливостям української мови. Їм це дозволяє правопис. Очевидно, правило про написання загальних назв з *екс*- разом потребує перегляду. Тим більше, що в цього правила є винятки, які передбачають написання *екс*- з власними назвами й аббревіатурами з дефісом: *екс-Югославія*, *екс-НДР*. [8, с. 49]. Повернення до попередньої норми уодноманітнить написання всіх слів з *екс*- і зменшить кількість винятків у правописі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Брахнов, В. М.* Склад. Його фонетична будова. Складоподіл. Сучасна українська літературна мова. Кн. I. Вступ. Фонетика. К. : Наук. думка, 1969. С. 340–357.
2. *Городенська, К.* Українське слово у вимірах сьогодення. К., 2019. С. 135–136.
3. *Городенська, К.* Новий «Український правопис»: рік по тому. Онлайн-лекція. 22.03.2021. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Y2v1ApGDWCU&t=1561s&ab_channel=TetianaHorokhova
4. *Клименко, Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П.* Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. К. : Видавн. дім Д. Бураго, 2008. 336 с.
5. Орфоепічний словник / уклад. М. І. Погрібний. К. : Рад. шк., 1984. 629 с.
6. *Олексенко, В. П.* Інновації сучасної української мови з препози- тивним компонентом-латинізмом : функційно-семантичний аспект. Науковий вісник ХДУ. Сер. : Лінгвістика. Херсон : ХДУ, 2015. С. 117–130. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/4653>
7. *Синявський, О.* Норми української літературної мови. Репринтне видання. К., 2018. 367 с.
8. Український правопис. К. : Наук. думка, 2019. 391 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. <https://bykvu.com/ua/>
2. <https://censor.net/ua/>
3. <https://dyvys.info/>

4. <https://espreso.tv/>
5. <https://footballhub.com.ua/>
6. <https://galka.if.ua/>
7. <https://gazeta.ua/>
8. <https://glavcom.ua/>
9. <https://gordonua.com/ukr/>
10. <https://hromadske.ua/>
11. <https://m.day.kyiv.ua/>
12. <https://newsua.one/>
13. <https://news.obozrevatel.com/>
14. <https://novynarnia.com/>
15. <https://nv.ua/>
16. <https://sport.ua/>
17. <https://stopcor.org/>
18. <https://today.vn.ua/>
19. <https://tsn.ua/>
20. <https://tyzhden.ua/>
21. <https://ua.interfax.com.ua/>
22. <https://www.bbc.com/>
23. <https://www.dw.com/uk>
24. <https://www.epravda.com.ua/>
25. <https://www.lmn.in.ua/>
26. <https://www.pravda.com.ua/>
27. <https://www.slovoidilo.ua/>
28. <https://www.stb.ua>
29. <https://www.radiosvoboda.org>
30. <https://ye.ua/>
31. <https://zn.ua/ukr/>

Dyka L. V., PhD., Associate Professor,
National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv
ORCID ID: 0000-0003-2985-9292

SPELLING AND PRONUNCIATION OF WORDS WITH A FOREIGN PART EX-

The article on the material of online publications considers a new rule of Ukrainian spelling on writing words with the prefixoid ex-. The material of the research showed that the mass media welcomed the introduction of a new rule on writing common names with ex-, as evidenced by a large num-

ber of innovations. Neologisms with the *ex-* component most often appear in the headlines of news items. Their number is constantly increasing. Obviously, the productivity of this type of word-formation comes from the need to save "newspaper space" in order to convey the content of the message as compactly and concisely as possible. The analysis of more than 100 units allowed us to conclude that many innovations do not correspond to the nature of the Ukrainian language, its melodiousness, the structure of phonemic chains, the rules of composition, accentuation, etc. The absence of a hyphen in the new words, which used to be a kind of marker between the prefixoid and the root, leads to the unrecognizability of a word, misreading and, consequently, unwanted homonymy (*експресекрептар, експресекрамаве*). Due to the spelling of common names with *ex-* without a hyphen, the number of words with the accumulation of consonants and their uncharacteristic for the Ukrainian language combination increased. This makes them difficult to pronounce. From the point of view of the structure of the Ukrainian language, its melodiousness words like *ексчленкня, ексмійсґолова, екстопменеджер* are unacceptable. All this gives grounds to conclude that the rule of writing common names with *ex-* together needs to be revised. Moreover, there are exceptions to this rule, which envisage writing *ex-* with proper names and abbreviations with a hyphen. Returning to the old norm will uniformize the spelling of all words with *ex-* and reduce the number of exceptions in spelling.

Keywords: spelling, language of mass media, language practice, prefixoid, neologism.

REFERENCES

1. Brakhnov, V. M. (1969). Sklad. Yoho fonetychna budova. Skladopodil [Composition. Its phonetic structure. Composition]. Suchasna ukrainska literaturna mova. I kn. Vstup. Fonetyka, pp. 340–357. Kyiv : Nauk. dumka [in Ukrainian].
2. Horodenska, K. (2019). Ukrainske slovo u vymirakh syohodennia [Ukrainian word in the dimensions of today], pp. 135–136. Kyiv [in Ukrainian].
3. Horodenska, K. (2021). Novyi «Ukrainskyi pravopys»: rik po tomu [New "Ukrainian spelling": a year later]. Onlainova leksiia [in Ukrainian]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Y2v1ApGDWCU&t=1561s&ab_channel=TetianaHorokhovaTetianaHorokhova
4. Klymenko, N. F., Karpilovska Ye. A., Kysliuk L. P. (2008). Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykonі [Dynamic processes in the modern Ukrainian lexicon]. Kyiv : Vydavn. dim D. Buraho [in Ukrainian].

5. *Pohribnyi, M. I.* (1984). Orfoepichnyi slovnyk [Orthoepic dictionary]. Kyiv : Rad. shk. [in Ukrainian].

6. *Oleksenko, V. P.* (2015). Innovatsii suchasnoi ukrainskoi movy z prepozytyvnym komponentom-latynizmom : funksiino-semantychnyi aspekt [Innovations of the modern Ukrainian language with a prepositional component-Latinism: functional-semantic aspect]. Naukovyi visnyk KhDU. Ser.: Lnhvistyka. pp. 117–130. Kherson : KhDU. [in Ukrainian]. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/4653>

7. *Syniavskyi, O.* (2018). Normy ukrainskoi literaturnoi movy [Norms of the Ukrainian literary language]. Repryntne vydannia. Kyiv [in Ukrainian].

8. *Ukrainskyi pravopys* (2019). [Ukrainian spelling]. Kyiv : Nauk. dumka [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції – 12.06.2021

Дата затвердження редакцією – 20.06.2021

Звонко Г. О., канд. філол. наук
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-8720-9859

ПАРАДИГМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОДИНИЦІ ПЕРЕТВОРЕННЯ

На основі лексикографічних праць і текстових реалізацій зроблено спробу схарактеризувати парадигматичні зв'язки імені концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ. Встановлено, що синонімічні до концептуальної одиниці ПЕРЕТВОРЕННЯ лексеми об'єктивують феномен перетворення в українській мові, диференціюючи його вираження за набором концептуальних ознак, серед яких: конкретність / абстрактність, стихійність / цілеспрямованість, процесуальність і результативність, в тому числі різні виміри перетворень (зокрема, онтологічний, соціальний, індивідуальний). Антонімічні відношення, що вербалізують феномен перетворення, формують групи антонімів в українській мові, що відповідають трьом типам опозицій: виражають градуальну якісну протилежність і протилежність скоординованих понять, протилежну спрямованість дії або ознаки, комплементарну протилежність.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, парадигматичні зв'язки, синонімія, антонімія, ПЕРЕТВОРЕННЯ.

Постановка проблеми. За останні роки в Україні активізувалися наукові дослідження, спрямовані на різноаспектний опис концептів в українській мові, лінгвокультурі (Н. Вдовиченко, Т. Вільчинська, Ж. Краснобаєва-Чорна, Т. Полиця, Т. Радзівська, М. Скаб, Г. Яворська).

Феномен ПЕРЕТВОРЕННЯ широко вивчався в різних галузях сучасного гуманітарного знання, зокрема досліджувалися мовознавчі аспекти цього концептуального утворення (Т. Вільчинська, Л. Дикарева, М. Кравченко, О. Москвичова, Н. Слухай, Н. Шумарова й ін.). Однак дотепер вивчення концептуалізації ПЕРЕТВОРЕННЯ проводилося переважно на матеріалі інших мов, тоді як об'єктивація концепту в українській мові не була предметом лінгвістичного дослідження.

У межах комплексної методики дослідження концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові ми виконали такі завдання: 1) виявити семний склад ключового слова концепту [3]; 2) проаналізувати етимологічні гнізда різного походження, що передають мотиваційні ознаки концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ [1]; 3) виявити та проаналізувати аксіологічні ознаки концепту [2]; 4) проаналізувати засоби об'єктивації образних ознак концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові, схарактеризувати метафору як механізм об'єктивації концепту [4].

Одним із ключових завдань комплексного дослідження концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ та визначення специфіки його лінгвальної репрезентації в українській мові є з'ясування парадигматичних зв'язків імені концепту.

Матеріалом дослідження є словникові статті фундаментальних лексикографічних праць з української мови, а також текстові фрагменти, що передають ситуації перетворення. Текстові фрагменти були виокремлені на основі суцільної вибірки з українських художніх творів ХХ–ХХІ ст. різних авторів. Основним ресурсом послуговував Корпус текстів української мови (<http://www.mova.info/corpus.aspx>), створений співробітниками Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (кафедра української мови та прикладної лінгвістики, лабораторія комп'ютерної лінгвістики).

Викладення основного матеріалу дослідження. За комплексною методикою дослідження концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові встановлено парадигматичні (синонімічні й антонімічні відношення імені концепту) зв'язки.

В електронному синонімічному ресурсі «Словники України online» наводяться такі синоніми: «Перетворення (докорінна зміна), метаморфоза книжн.; трансформація (виду, форми, властивостей тощо)» (СУ). У «Практичному словнику синонімів української мови» С. Караванського репрезентовано такі синоніми до лексеми ПЕРЕТВОРЕННЯ: «обертання, трансформація, *кн.* метаморфоза, конверсія, *п!* ПЕРЕБУДОВА» (ССК, с. 284), а також ПЕРЕТВОРЮВАТИ «трансформувати, робити іншим; (*на що*) обертати/перевертати, перевтілювати/ *у що*, (*на кого*) перекидати ким.; (*на порох*) перетирати, стирати; & перетворити;

п.ф. ПЕРЕТВОРЮВАТИСЯ, ОБЕРТАТИСЯ, трансформуватися, *фр.* перемінятися, перероджуватися, змінювати вигляд, ставати не тим» (ССК, с. 284).

До концептуальної одиниці *перетворення* семантично близькою є одиниця *видозміна*, що тлумачиться у першому значенні як ‘змінювання певних ознак, властивостей у чому-небудь’ (СУМ: 1, с. 391). Згідно з тлумаченням перетворення може бути як повним, так і неповним, частковим, таким, що передбачає динаміку однієї чи декількох ознак без абсолютної зміни. Зокрема, лексема *метаморфоза*² передає значення ‘докорінна зміна, перетворення кого-, чого-небудь’ (СУМ: 4, с. 686). З іншого боку, *метаморфоза*¹ (‘перетворення однієї форми чого-небудь в іншу; видозміна’ – (СУМ: 4, с. 686) є синонімом до лексичних одиниць *формозміна* (СУМ: 10, с. 623) і *видозміна* (СУМ: 1, с. 391). Зазначимо, що в цьому тлумаченні використано й ім’я поля – *перетворення*. У наступних 3-му й 4-му значеннях розрізняються *метаморфоза* в рослин – це ‘зміна форми та структури органів у процесі історичного розвитку внаслідок їхнього пристосування до виконання тих чи інших функцій’ (СУМ: 4, с. 686), тобто цей тип перетворення не позначений швидкістю, раптовістю, несподіваністю, а передбачає повільний еволюційний філогенетичний перебіг; а *метаморфоза* у тварин – ‘глибоке перетворення організму в процесі його індивідуального розвитку; виявляється в різкій зміні будови й способу життя’ (СУМ: 4, с. 686), що вимагає також певної динаміки структури і функцій організму у процесі онтогенезу, між тим ідеться про «глибину» і «різкість» такого перетворення.

До семантики лексеми *перетворення* близьким є значення лексеми *перевтілення* ‘дія і стан за знач. перевтілити і перевтілитися’ (СУМ: 6, с. 147), а *перевтілювати, перевтілити* ‘надавати кому-, чому-небудь нового вигляду, образу; перетворювати когось, щось на кого-небудь іншого, що-небудь інше’ (СУМ: 6, с. 147). У такому тлумаченні спостерігаємо важливу концептуальну ознаку ПЕРЕТВОРЕННЯ – результативність як повне набуття нового вигляду чи образу.

У цьому разі актуалізується значення синонімічного до аналізованої лексеми значення *обертання* ‘дія за значенням оберта-

ти і обертатися’ (СУМ: 5, с. 490), відповідно, *обертати, обернути* ‘7. у (на) що. Переводити з одного стану, виду і т. ін. в інший; перетворювати... // За міфологічними уявленнями – чарами, чаклуванням перетворювати одну істоту на іншу або істоту в який-небудь предмет; перевтілювати’ (СУМ: 5, с. 491) та *обертатися, обернутися* ‘6. Переходити з одного стану в інший; перетворюватися... // За міфологічними уявленнями – чарами, чаклуванням перетворюватися на іншу істоту або предмет; перевтілюватися’ (СУМ, 5, с. 493).

‘Дія і стан за значенням перероджуватися, переродитися’ (СУМ: 6, с. 269) позначається лексемою *переродження* як ‘зміна кого-, що-небудь до невпізнанності, надаючи нових якостей, нового вигляду і т. ін.’ (СУМ: 6, с. 269). Лексема синонімічна до *перевтілення* й також передбачає завершеність перетворення до повного набуття системи нових властивостей і невпізнанності. Виходячи з 2-ої, ідеологічної семи, *переродження* може розглядатися й за оцінною шкалою, може бути не лише позитивним, а й негативним: як ‘ідейно-політичний занепад’ (СУМ: 6, с. 269).

Лексема *трансформація* ‘книжн. зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чого-небудь’ (СУМ: 10, с. 233) позначає більш загальний феномен, проте тлумачення здійснюється за допомогою синонімічних лексем *зміна* та *перетворення*, а також *перевтілення* як ‘сценічний прийом, який полягає у швидкому перевтіленні артиста (зміна зовнішності, голосу, манер поведінки тощо)’ (СУМ: 10, с. 233) зі спеціальною позначкою ‘у театральному, цирковому та естрадному мистецтві’ (СУМ: 10, с. 233).

До семантичного простору поля ‘перетворення’ належить і лексема *потрясіння* – у 2-му значенні ‘підриг основ, докорінні зміни чого-небудь’ (СУМ: 7, с. 430), а емоційна сема є виявом оцінної ознаки концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ – ‘сильна схвилюваність, глибоке зворушення, тяжкі переживання’ (СУМ: 7, с. 430).

Концептуальні ознаки ПЕРЕТВОРЕННЯ також розкриваються в лексемах *модифікація* ‘1. Видозміна предмета або явища, що характеризується появою у нього нових ознак, властивостей при збереженні сутності’ (СУМ: 4, с. 777) і *модифікування*

(СУМ: 4, с. 777) на позначення дії за значенням *модифікувати* ‘Піддавати модифікації (у 1 знач.); видозмінювати’ (СУМ: 4, с. 777); у лексемах *переробка* ‘1. Дія за значенням **переробляти, перероблювати, переробити**, дія і стан за значенням **перероблятися, перероблюватися, переробитися**’ (СУМ: 6, с. 267) і *перероблення* ‘дія за значенням **переробляти, перероблювати**, дія і стан за значенням **перероблятися, перероблюватися**’ (СУМ: 6, с. 268), у яких може виявлятися концептуальна ознака результативності перетворення; сюди ж слід додати й лексему *переінакшення* в такому ж значенні (СУМ: 6, с. 185).

Лексема *еволюція* у значенні ‘процес зміни, розвитку кого-, чого-небудь’ (СУМ: 2, с. 453) передбачає такі концептуальні ознаки, як динаміка процесу перетворення з темпоральною характеристикою тривалості, а інколи виступає й найважливішим чинником самого перетворення як такого: «*Еволюція підготує революцію і створює для неї ґрунт*» (СУМ: 2, с. 453).

Своєрідним протиставленням до лексеми *еволюція* є лексема *переворот* для об’єктивації значення ‘2. різка зміна, злам в розвитку, ході чого-небудь, в існуючому порядку речей, у чиемусь житті і т. ін.’ (СУМ: 6, с. 146) за концептуальною ознакою ‘ментальність’, ‘висока швидкість перебігу процесу’. В ідеологічному значенні *переворот* ‘насильственна зміна правлячої групи, партії’ (СУМ: 6, с. 146) може протиставлятися *революції* ‘докорінний переворот у житті суспільства, який призводить до ліквідації віджилого суспільного ладу і утвердження нового, прогресивного’ (СУМ: 8, с. 475) як негативне – позитивному. Водночас у широкому значенні лексеми *революція* розуміється як ‘переворот у якій-небудь галузі, що призводить до докорінного перетворення, удосконалення чого-небудь’ (СУМ: 8, с. 475). Семантично близькою до *перетворення* виявляється лексема *перебудова* ‘дія за значенням **перебудувати, перебудовувати і перебудовуватися, перебудовуватися**’ (СУМ: 6, с. 131), відповідно, *перебудовувати, перебудувати* ‘2. *перен.* Переробляти, вносячи зміни в систему чого-небудь, порядок слідування чогось, замінюючи його іншим і т. ін.’ (СУМ: 6, с. 131).

Умове віднесення до кола лексем, що так чи інакше пов’язані з ідеєю перетворення, одиниці *інверсія* пов’язане із

його первинним латинським значенням ‘перестановка’, що не передає будь-яких термінологічних нюансів: *перестановка* ‘1. *рідко*. Дія за значенням **перестановляти, перестановити**’ (СУМ: 6, с. 285), тоді як *інверсія* ‘зміна звичайного порядку слів у реченні для виділення смислової значущості тих чи інших його членів або для надання фразі особливого стилістичного забарвлення’ (СУМ: 4, с. 24). Саме виходячи зі значення цієї лексеми, можна розглядати одну з концептуальних ознак ‘перетворення як перестановка’: *Це були видатні вчені й досвідчені адміністратори, кожен з яких краще впорався б з директорством, аніж Павло Дудник, але така перестановка тільки зашкодила б і їм самим, та й інститутіві* (М. Дашків).

У лексемах *коректив* ‘часткова зміна або виправлення чогонебудь; поправка’ (СУМ: 4, с. 287), *виправлення* ‘дія за значенням **виправити** 1, 2’ (СУМ: 1, с. 459), де **виправляти, виправити** ‘2. Усуваючи хиби, вади, помилки, робити правильним, таким, який відповідає певним вимогам’ (СУМ: 1, с. 459), *зрушення* ‘2. Помітна зміна в чому-небудь у кращий бік; помітний рух уперед, успіх’ (СУМ: 3, с. 719) визначається повнота/неповнота і результативність процесу перетворення, а також надаються оцінні відтінки значення: *виправляти, виправити* ‘2. // змінювати на краще, робити кращим’ і ‘3. Позбавляючи вад, перевиховуючи, робити кращим’ (СУМ: 1, с. 459), *зрушувати, зрушити* ‘2. ...справу зрушити [з місця (з мертвої точки)] – почати діяти, робити що-небудь для здійснення якоїсь справи’ (СУМ: 3, с. 719). «Фразеологічний словник української мови» розмежовує фразеологічні одиниці *зрушити з місця* ‘1. Вплинути на що-небудь для здійснення якоїсь справи... 2. Спонукаючи, заохотити кого-небудь до якихось дій’ (ФСУМ: 1, с. 346) і *зрушити (рушити) з мертвої точки* ‘почати розглядатися, розв’язуватися, виконуватися’ (ФСУМ: 1, с. 347).

Окрім аксіологічні ознаки концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ можна спостерігати в антонімічних парах *ускладнення* (з позитивними семантичними компонентами ‘різноманітність’, ‘насиченість’ і відповідними негативними ‘додаткові труднощі’, ‘обтяжливість’ (СУМ: 10, с. 489) – *спрощення* (у позитиві – ‘полегшення’, ‘доступність’, ‘відсутність зайвого’, у негативі ж – ‘відсутність

глибини', 'примітивність' (СУМ: 9, с. 608), а також у протиставленнях *поліпшення* (СУМ: 7, с. 77) і *погіршення* (СУМ: 6, с. 708), де *поліпшувати, поліпшити* 'робити кращим, досконалішим якістю, властивістю і т. ін.' (СУМ: 7, с. 77) – *погіршувати, погіршити* 'робити що-небудь гіршим за якостями, властивостями, ознаками; змінювати на гірше' (СУМ: 6, с. 708). Оцінка наявна і в лексемі *викривлення* '1. дія за значенням викривити і стан за знач. викривитися' (СУМ: 1, с. 415), а *викривляти, викривити* '2. *перен.* перекручувати, спотворювати, показувати у неправильному вигляді' (СУМ: 1, с. 415).

Вивчення функціонування цих лексем-синонімів у текстовому середовищі виявляє їхню здатність:

1) передавати конкретність/абстрактність перетворення в текстових реалізаціях: **конверсія – переробка**: *Миски у неї полив'яні, ложки й товкачики дерев'яні, дивно те все виглядає серед наших міських начинь – іспанської каструлі, яку ми зємо «хабанерою», і чайника зі свистком, на такі перейшов колись військовий завод по конверсії* (Л. Костенко); *Я не стверджую, що цей матеріальний світ, у якому нам випало кублитися, лише ілюзія, але знаю, бо вірю, що є інші світи, у які ми і полинемо, залишивши на переробку невтомній природі смертні тіла свої* (В. Дрозд);

2) характеризувати стихійність або цілеспрямованість перетворення як такого: **корозія, мутація**: *Як на дерево – шашіль, на метал – корозія, на пшеницю – кукіль, може, так насупроти майстра мусить бути і свій бракон'єр?* (О. Гончар);

3) позначати подібні явища соціального порядку: **переворот, революція, перебудова, пертурбація**: *Незважаючи на свою молодість, він ще до революції був своєрідним божком для молоді, а для старших – незаперечним авторитетом* (І. Багрянний); *Сусіда здивовано усміхався: «Ось які твореники творить з вами, Григоровичу, перебудова!»* (В. Дрозд), а також відкриття в певній галузі: *Ми радо пішли до Шляхтича, нам уже мріялися великі відкриття, потрясіння, переворот у проклатній справі, лаври і розкоші слави* (П. Загребельний) чи різкі зміни в житті людини: *Надто багато пертурбацій в моєму, не*

такому вже довгому, житті і надто довго чекав я на зустріч з вами (Ю. Дольд-Михайлик);

4) виражати процесуальність (**коректив(а)** у значенні ‘виправлення’, ‘реформування’, ‘розвиток’): *Тепер до імператорового подарунка внесено **корективу** – на мурах по всіх чотирьох кутах збудовано високі вартові вежі, а на вікна накладено суцільні залізні щити* (І. Багрянний);

5) виражати результативність (**метаморфоза, мутація, трансформація, реформа**): *Це зробило зовсім не оте обдаровання «водошукача», на яке дівчина покладала стільки надій, а дивна **трансформація** всієї Людоччиної психіки* (М. Дашкієв).

Вивчення антонімічних відношень ключового вербалізатора концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ спирається на усталені методи аналізу семантичної структури слова і відношень слів у лексичній системі, а саме: «Антонімічними можуть бути визнані слова, що протиставляються за найбільш загальною та істотною для їхнього значення семантичною ознакою, причому перебувають на крайніх точках відповідної лексико-семантичної парадигми» [8, с. 131]. Близьким до традиційного (хоч за іншою термінологією) є визначення: «Два чи більше лексико-семантичних варіантів є антонімами, якщо у них різні знаки (лексеми) і протилежні значення (семеми)» [6, с. 247], у якому антонімія визначається як відношення крайнього заперечення між двома лексичними одиницями, які розрізняються однією дистинкцією – протилежними семами [6, с. 246]. Узагальнивши різні наукові погляди, Л. О. Новиков розробив найбільш повну класифікацію антонімів, яка застосовується в дослідженні.

За цим підходом, виділяються три ознаки, за якими антонімічні слова вступають у відношення опозиції: 1) градуальність/неградуальність ознаки; 2) спрямованість/неспрямованість дії чи ознаки; 3) відповідність одному явищу чи процесу (тобто одному денотату) / відповідність різним денотатам [5, с. 195–243]. Нами встановлено, що визначені групи, які передають антонімічні відношення ключового вербалізатора концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ, відповідають трьом типам опозиції:

1) антоніми, які виражають градуальну якісну протилежність і протилежність скоординованих понять. Це ті слова, які перебувають на крайніх точках шкали, що виражає різний ступінь певного явища: *поліпшення/погіршення*: *Призначила йому для поліпшення сну екстракт валеріани (extracti valerianae) у таблетках, жовті пігулки за сім копійок у пляшечці, заткнуті ватою* (О. Гончар); *Бравурні запевнення лікарів про те, що все йде до кращого, вже наступного дня поступилися місцем неприховано панічним заявам про раптове **погіршення** ситуації* (Ю. Андрухович);

2) антоніми, які означають протилежну спрямованість дії або ознаки: *спрощення/ускладнення*, для пор.: *спрощувати – ускладнювати* (САУМ, с. 314): *Таке **спрощення** космогенезу нічого не пояснює, зупиняє пошуки* (О. Бердник); *Основне доведено: є матеріал, який зрощується з живою тканиною, **ускладнень** не спостерігалось* (Л. Копань).

3) антоніми, що відтворюють комплементарну протилежність, тобто протилежність понять, які доповнюють одне одного: *революція / еволюція*: *Та психодинаміка неминуче веде до сублімації, до утончення, до олюднення світу – через **революції** й повстання духу* (О. Бердник); *Певно, й справді цей вірус був одним з тих вірусів, які в процесі **еволюції** настільки спростили структуру, що могли існувати тільки при особливих умовах* (М. Дашкієв). Разом із тим «Словник антонімів української мови» фіксує антонімічну пару: *революція – контрреволюція* (САУМ, с. 289).

Оскільки концепт ПЕРЕТВОРЕННЯ має певну кількість поняттєвих ознак [3], то максимально повною може бути ієрархія саме за багатьма ознаками, наприклад: поняття *мутація* «зміна спадкових ознак і властивостей організму» (СУМ: 4, с. 832) може розкриватися в біології в класифікаціях за швидкістю перетворення (*раптова мутація – звичайна мутація*); за можливістю спадковості (*генеративна мутація – соматична мутація*); за способом спадковості (*статева мутація – безстатева мутація*); за шкідливістю (*сприятливі мутації – несприятливі мутації – нейтральні мутації*); за функціональним ефектом (*мутації втрати функцій – мутації набуття функцій – домінантні не-*

гативні мутації); за чинниками їх набуття (спонтанні мутації – вимушені мутації).

За логіко-поняттєвим критерієм [7] розрізняються такі типи упорядкування поняттєвих ознак концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ залежно від напрямку «подорожі за кластерами»:

1) суперординація (від ієрархічно вищого поняття) і субординація (від ієрархічно нижчого поняття): *перетворення ↔ метаморфоза ↔ метемпсихоз*;

2) координація (між поняттями, які одночасно й безпосередньо приписуються загальному суперординативному поняттю) та діагональні відношення (між протилежними субординативними поняттями): *перетворення ↔ еволюція / революція; видозміна ↔ перестановка / заміна / усічення / додавання*.

Явище спеціалізації потребує окремого детального дослідження, що, зокрема, пов'язано з вивченням наукової картини світу та зумовленою цим специфікою об'єктивзації концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ засобами української мови.

Висновки. На основі лексикографічних праць і текстових реалізацій встановлено та схарактеризовано парадигматичні зв'язки імені концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ. Синонімічні до концептуальної одиниці ПЕРЕТВОРЕННЯ лексеми об'єктивують феномен перетворення в українській мові, диференціюючи його вираження за набором концептуальних ознак, серед яких: конкретність/абстрактність, стихійність/цілеспрямованість, процесуальність і результативність, зокрема різні виміри перетворень (зокрема, онтологічний, соціальний, індивідуальний). Антонімічні відношення, що вербалізують феномен перетворення, формують групи антонімів в українській мові, що відповідають трьом типам опозиції: виражають градуальну якісну протилежність і протилежність скоординованих понять, протилежну спрямованість дії або ознаки, комплементарну протилежність.

Парадигматичні зв'язки імені концепту, як і синтагматичні зв'язки, формують навколоядрову зону поля концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ. Розміщення в цій частині поля відбувається в напрямку руху від ядра до периферії, за яким ієрархізуються синоніми (ідеографічні, стилістичні, контекстуальні) до слова-імені концепту й антоніми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звонко Г. Мотиваційні ознаки концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові. Українське мовознавство (Міжвідомчий науковий збірник). Вип. 44/1. К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. С. 118–123.
2. Звонко Г. О. Аксіологічні ознаки концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові. Мовні і концептуальні картини світу. Випуск 1 (67). К. : ВПЦ «Київський університет», 2020. С. 59–67.
3. Звонко Г. О. Об'єктивація поняттєвих ознак концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць / укл.: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 44. С. 100–103.
4. Звонко Г. О. Образні ознаки концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові. Мовні і концептуальні картини світу. Випуск 68 (1). К. : ВПЦ «Київський університет», 2021. С. 66–77.
5. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке (семантический анализ противоположности в лексике). М. : МГУ, 1973. 290 с.
6. Новиков Л. А. Семантика русского языка : учебное пособие. М. : Высшая школа, 1982. 271 с.
7. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: Терминологическая деятельность. М. : Рус. яз., 1993. 288 с.
8. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). М. : Наука, 1973. 278 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

САУМ – *Полога Л. М.* Повний словник антонімів української мови. 4-е видання. К. : Довіра, 2008. 510 с.

ССК – *Караванський С.* Практичний словник синонімів української мови. Друге видання, доповнене й опрацьоване. К. : «Українська книга», 2000. 480 с.

СУ – Словник синонімів української мови : у 2 т. / Укл. : А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. К. : Наукова думка, 2001. URL: <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / АН України. Ін-т української мови; уклад. В. М. Білоноженко та ін. К. : Наукова думка, 1993. Кн. 1–2.

PARADIGMATIC RELATIONS OF THE CONCEPTUAL UNIT TRANSFORMATION

In the article the paradigmatic relations of the name of the TRANSFORMATION concept are defined and characterized on the basis of lexicographic works and text realizations. Synonymous with the conceptual unit of TRANSFORMATION lexemes objectify the phenomenon of transformation in the Ukrainian language, differentiating its expression by a set of conceptual features, such as: specificity / abstractness, spontaneity / purposefulness, procedurality and effectiveness, including various dimensions of transformations (in particular, ontological, social, individual).

Antonymous relations that verbalize the phenomenon of transformation form groups of antonyms in the Ukrainian language, corresponding to three types of opposition: express the gradual qualitative opposite and the opposite of coordinated concepts, the opposite direction of action or feature, complementary opposite, i.e. the opposite of concepts that complement each other. Since the TRANSFORMATION concept has a certain number of conceptual features, the hierarchy can be as complete as possible on many features.

According to the logical-conceptual criterion, the following types of ordering the conceptual features of the TRANSFORMATION concept are distinguished: 1) superordination (from a hierarchically higher notion) and subordination (from a hierarchically lower notion): transformation ↔ metamorphosis ↔ metempsychosis; 2) coordination (between notions that are simultaneously and directly attributed to the general superordinative notion) and diagonal relations (between opposite subordinate notions): transformation ↔ evolution / revolution; modification ↔ permutation / replacement / truncation / addition.

The paradigmatic relations of the concept name, as well as the syntagmatic relations, form the perinuclear zone of the TRANSFORMATION concept field. Placement in this part of the field occurs in the direction of movement from the core to the periphery, which hierarchizes synonyms (ideographic, stylistic, contextual) to the word-name of the concept and antonyms.

Keywords: cognitive linguistics, concept, paradigmatic relations, synonymy, antonymy, TRANSFORMATION.

REFERENCES

1. *Zvonko, H.* (2014). Motyvatsiini oznaky kontseptu PERETVORENNIA v ukrainskii movi [Motivational features of the TRANSFORMATION concept in the Ukrainian language]. *Ukrainske movoznavstvo (Mizhvidomchyi naukovyi zbirnyk)* (Issue 44/1), (pp. 118–123). Kyiv : VPTS «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian].
2. *Zvonko, H. O.* (2020). Aksiolohichni oznaky kontseptu PERETVORENNIA v ukrainskii movi [Axiological features of the TRANSFORMATION concept in the Ukrainian language]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu* (Issue 1 (67)), (pp. 59–67). Kyiv : VPTS «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian].
3. *Zvonko, H. O.* (2014). Obiektivatsiia poniattievkykh oznak kontseptu PERETVORENNIA v ukrainskii movi [Objectification of notional features of the TRANSFORMATION concept in the Ukrainian language]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Filolohichna» : zbirnyk naukovykh prats / ukl.: I. V. Kovalchuk, L. M. Kotsiuk, S. V. Novoseletska* (Issue 44), (pp. 100–103). Ostroh : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» [in Ukrainian].
4. *Zvonko, H. O.* (2021). Obrazni oznaky kontseptu PERETVORENNIA v ukrainskii movi [Figurative features of the TRANSFORMATION concept in the Ukrainian language]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu* (Issue 68 (1)), (pp. 66–77). Kyiv : VPTS «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian].
5. *Novikov, L. A.* (1973). Antonimiia v russkom yazyke (semanticheskii analiz protivopolozhnosti v leksike) [Antonyms in Russian (semantic analysis of the opposite in vocabulary)]. M. : MGU [in Russian].
6. *Novikov, L. A.* (1982). *Semantika russkogo yazyka : uchebnoe posobie* [Semantics of the Russian language: textbook]. M. : Vysshaya shkola [in Russian].
7. *Superanskaia, A. V., Podolskaia, N. V., Vasileva, N. V.* (1993). *Obshchaia terminologiya: Terminologicheskaya deiatelnost* [General terminology: Terminological activity]. M. : Rus. yaz. [in Russian].
8. *Shmelev, D. N.* (1973). *Problemy semanticheskogo analiza leksiki (na materiale russkogo yazyka)* [Problems of semantic analysis of vocabulary (based on the Russian language)]. M. : Nauka [in Russian].

SOURCES

Poliuha, L. M. (2008). *Povnyi slovnyk antonimiv ukrainskoi movy* [Complete dictionary of antonyms of the Ukrainian language]. 4-e vydannya. K. : Dovira.

Karavanskyi, S. (2000). Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrainskoi movy [Practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. Druhe vydannia, dopovnene i opratsovane. K. : «Ukrainska knyha».

Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy : u 2 t. [Dictionary of synonyms of the Ukrainian language: in 2 volumes]. Ukl. : A. A. Buriachok, H. M. Hnatiuk, S. I. Holovashchuk ta in. K. : Naukova dumka, 2001. URL: lcorp.ulif.org.ua

Slovnyk ukrainskoi movy : v 11-ty t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. AN URSR. In-t movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. K. : Naukova dumka, 1970–1980.

Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. AN Ukrainy. In-t ukrainskoi movy; uklad. V. M. Bilonozhenko ta in. K. : Naukova dumka, 1993. Kn. 1–2.

Дата надходження до редакції – 03.06.2021

Дата затвердження редакцією – 12.06.2021

Мостова С. М., магістрантка
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ВІРА В РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ ЙОСИФА СЛІПОГО

Досліджено концепт ВІРА, що має особливе місце та функціональне навантаження у світоглядній парадигмі Йосифа Сліпого. З'ясовано складники й текстотвірні засоби концепту, які репрезентуються вірою в Христа, вічного Бога, Божу волю, Боже провидіння, Божу поміч, Літургію, Церкву, єдність, Україну, силу молитви, любов, науку, свята. Ціннісні засади автора визначили вербалізацію концепту як потужний творчий імпульс у розвитку українського релігійного дискурсу.

Ключові слова: концепт ВІРА, релігійний дискурс, Йосиф Сліпий, цінності, константи.

За останні роки в мовознавстві посилюється інтерес до сфери релігії й комунікації в її межах, а вивчення релігійного дискурсу набуває неабиякої популярності. Це сприяє осмисленню релігійної картини світу та розкриттю концепту як репрезентанта цінностей, уявлень, відчуттів й асоціацій.

Основою роботи є вербалізація концепту ВІРА в релігійному дискурсі українського церковного і громадського діяча, Предстоятеля Греко-католицької церкви Йосифа Сліпого. Раніше його творчий доробок був заборонений, а питання релігійної ментальності перебувало на периферії через ідеологічні міркування.

Джерельною базою дослідження є тексти наукової та пастирської спадщини Патріарха, оскільки доцільною є репрезентація концепту ВІРА в дискурсі заповіту, послань і промов. Доробок Йосифа Сліпого надзвичайно розмаїтий, тож був предметом вивчення мовознавців і теологів (Т. Грушева, І. Дацько, І. Хома), проте питання дискурсивного й лінгвоконцептуального аналізу залишається неопрацьованим. Релігія та її зв'язок із мовою сприяє науковому зацікавленню багатьох дослідників. Наприклад, монографія Н. Піддубної [3]

репрезентує українську теолінгвістику та релігійну картину світу крізь аналіз дискурсивної практики XIX ст. Релігійно-філософський дискурс проповідницької творчості Йосифа Сліпого досліджувала О. Петришина [1].

Метою роботи є дослідження вербалізації концепту *BIPA* в релігійному дискурсі патріарха, який є базовим для мовної картини світу українців, своєрідною константою, універсальною категорією й фундаментом національної свідомості. Адже віра відображає внутрішній стан людини й за своєю суттю є духовним і водночас унікальним концептом [4, с. 83]. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: виявити текстотвірні засоби вираження концепту *BIPA*, на основі досліджень мовних особливостей простежити світоглядні засади та проаналізувати вербалізовану свідомість автора.

Дискурсивні виміри концепту визначили методику дослідження, зокрема релігійну ідентифікацію концепту *BIPA* в конкретних текстових реалізаціях. Метод концептуального аналізу застосовувався для формування цілісного й глибокого уявлення про досліджуваний концепт. Аналітичне й інтуїтивне розуміння спадщини Патріарха забезпечив герменевтичний метод.

Концепт *BIPA* розглядаємо з двох аспектів, які у християнстві є однаково необхідними: розуміння віри, яка полягає в довірі та вірі в когось чи щось через визнання істинності та цінності (віра у Святу Трійцю, у церкву). До прикладу, «можна вірити в існування Бога, Його добра й правди, але й вірити Йому самому — довіряти Його слову, сподіватися на Його обіцянки» [2, с. 25]. У релігійній спадщині Йосифа Сліпого представлено два зазначені аспекти: патріарх проявляє довіру і вірить у *Христа, вічного Бога, Божу волю, Боже провидіння, Божу поміч, Літургію, Церкву, єдність, Україну, силу молитви, любов, науку, свята*. А тому віра виступає транслятором життєвих істин і визначає пізнавальні смисли автора.

Репрезентація концепту здійснюється у взаємодії з іншими поняттями, близькими за ціннісною структурою, які, зазвичай, належать до одного семантичного поля. Наприклад, концепт *BIPA* має спільні ознаки з іншими цінностями, такими як любов'ю, надією: *«Щоб Ваша віра була непохитна, щоб Ваша лю-*

бов не згоряла, щоб Ваша надія просвітлювала шлях у недалеке майбутнє...» (1, с. 37). Доречно згадати послання святого апостола Павла до коринтян: «Нині діють оці три: віра, надія, любов», – три основні християнські чесноти, що об'єднуються з іншими чеснотами і виступають елементом свідомості Йосифа Сліпого. Тому концепт *ВІРА* в мовотворчості Патріарха має особливе місце й дає уявлення про релігійний світогляд автора. Тож детальніше зупинимося на периферійному полі лексеми *ВІРА*, яке виявляє допоміжні ознаки ядра й дозволяє проникнути в сутність аналізованого концепту.

Віра в Христа:

Ключове розуміння концепту *ВІРИ* у Христа найкраще ілюструє приклад, який наголошує на Христі як основі буття християнина: «Христос бо єдиний Визволитель, Він – єдина Путь, єдина Істина, єдине Життя. Він є суттю людського життя, Він є основою людської гідності... Єдине наше Світло – Христос!» (2, с. 149). У цьому висловленні Патріарх вдається до повтору прикметника *єдиний*, що є експліцитним вираженням змісту, який акумулює духовні смисли. Автор виявляє особливий пієтет до Христа, використовуючи широку палітру контекстуальних синонімів.

Віра у Христа означає віру в життя вічне: «Христос приніс цілому людству науку-свідчення про Отця, у Христі ми побачили Отця-Бога, Його славу, ми побачили, якими ми, люди, повинні бути за нашою гідністю і досконалістю...» (1, с. 18–19). У цьому прикладі простежуємо функціонування займенника *ми*: «ми побачили, якими ми, люди, повинні бути», такий прийом свідчить про приналежність до однієї віри, до однієї спільноти. Йосиф Сліпий не виокремлює себе і створює єдність між реципієнтами, а комунікативне повідомлення набуває більшої переконливості. Христос постає джерелом усього буття. Крім того, патріарх наголошує на іпостасі Отця-Бога й визнанні Христа як Сина Божого, що у християнстві має досить складну природу розуміння.

Віра у Христа постає точкою опори: «А ця гонитва опановує наше життя тепер більше, ніж коли-небудь перше, вмотує людину в клопоти і ненаситність, в пусті спори, в яких вона

хоч-не-хоч мусить оглянутися за точкою опору і стриму, а які може знайти тільки в Христі» (2, с. 171–172). Це висловлення адресати можуть інтерпретувати як алюзію на Євангеліє від Івана *«Я є дорога, правда і життя»*, на що вказує підтекстова інформація. Патріарх неодноразово наголошував, що все, чого так прагне людська душа, є несуттєвим і не наситить її, бо ж *«яка користь людині, як світ цілий здобуде, а занепасти її власну душу?»* (2, с. 171–172). Тобто у Христі можна віднайти опору і зберегти чистоту душі.

Христос у релігійній картині світу патріарха виступає миротворцем: *«Уся наша надія на Христа – миротворця, що поставив своїм завданням утвердити мир на землі...»* (6, с. 319). Одним із засобів переконання є використання присвійного займенника *наш*: Йосиф Сліпий розмиває межі між позицією проповідника та вірян. Варто зазначити, що Христос у мовній картині світу українців завжди виступав досконалістю з найвищими чеснотами. Згідно з проповідницькою практикою ініціатор релігійної комунікації формує образ Бога. Це засвідчує такий контекст: *«Христос радо йде кожному каянникові назустріч, Він же – Бог покаяння»* (6, с. 322–323).

Віра у вічного Бога:

Патріарх описує Бога як найсправедливішого і наймилосерднішого, який співвідноситься з вічністю: *«Бог – то вічне Буття, Бог – то вічна Мудрість»* (1, с. 109). Автор зазначає: *«Бог створив людину і родину, Він є Творець також роду, племені і нації»* (3, с. 55). Важливо, що дієслівне вираження «бути» в різних часових формах вказує на безкінечність і вічність: *«...пам'ятаймо, що є, був і буде Бог із нами!»* (7, с. 158). Підкреслює це і такий приклад: *«Та інакше з Богом. Нема того, хто б Його створив. Бог є! Його не усунеш! Його не заперечиш»* (1, с. 49–51). Категорія заперечення, а також прикметники «вічний» і «предвічний» вказують на споконвічне існування Бога.

Йосиф Сліпий неодноразово наголошував, що Бог є любов'ю, великою силою, яка сприятиме перемозі: *«Бог є любов і хоче, щоб ми любов'ю перемогли зло і ненависть»* (7, с. 150); *«А при тім пам'ятайте одне: з Богом все подолаєте і переможете!»*

(1, с. 89). Цілісність віри виражається у твердому переконанні, що Господь благословить добрі наміри народу й *«покермує на благо справами нашої батьківщини, бо Бог є не Богом незгоди, а мира»* (7, с. 84–85).

Віра в Божу волю:

Важливою місією Йосифа Сліпого є вияв віри через можливість сповнити волю Отця: *«Нічого більше я не хочу, нічого іншого я не бажаю, нічого іншого я не шукаю, як тільки сповнити святу волю небесного Отця. А вона для мене виявляється у хвалі Божій та у Вашому добрі і спасенні»* (7, с. 66–67). Займенник *нічого* актуалізує внутрішньореченнєве заперечення, яким Йосиф Сліпий виражає свою комунікативну інтенцію. На тлі заперечення виокремлюється намір мовця *«сповнити святу волю небесного Отця»*. У світогляді патріарха Божа воля є невід'ємною частиною справжньої віри.

Цілковита довіра Богові набуває особливої актуальності й у такому прикладі: *«Але сталося. Видно, що так Бог хотів – нехай буде воля Твоя»* (7, с. 66–67). Вказівка на владу Бога над людиною спостерігається в зазначеній синтаксичній конструкції: *«Видно, що так Бог хотів»*. Патріарх дотримується істини, що все вже є визначено, тож варто прийняти волю Господню, яка співвідноситься зі служінням.

Віра в Боже провидіння:

У покликанні служити Христові автор бачить присутність Бога. *«...в духовному стані виразно бачу Божу руку. Відчувши в ньому Господній голос і підтримуваний Господньою десницею, радів я»* (3, с. 37). Йосиф Сліпий очікує, що церковнослов'янське *«десниця»* буде зрозумілим аудиторії, адже часто вживається в проповідях і створює піднесене звучання. Відомо, що в текстах церковного штибу це слово співвідноситься з Божою волею. У такій лексичній формі транслюються духовні істини – потрібно навчитися слухати голос Господа, щоб відчутти Його підтримку. Інверсійна конструкція *«радів я»* звертає увагу на внутрішній стан патріарха, оскільки учасник релігійної комунікації досить часто надає висловлюванням експресивну функцію.

Боже провидіння оцінюється автором як всемогутня діяльність: *«Все це спліталось в дивну мозаїку, яку створило Боже Провидіння в ній і моїм – «Нехай буде воля Твоя!»* (7, с. 162). Бог скеровує людину на правильний шлях, якщо Йому довіритися. Важливо, що патріарх акцентує на оцінних характеристиках: *«Та милосердному і всемогутньому Божому Провидінню сподобилося інакше!»* (3, с. 43). Ілюструє це також і такий приклад: *«Усі вони були тільки орудниками незбагненого Божого Промислу!»* (3, с. 44). Йосиф Сліпий використовує висхідну інтонацію, зумовлену емоційним станом.

Віра в Божу поміч:

Віра в сакральне є особливо значущою для людського буття. Саме від сакрального людина очікує допомоги, оскільки ця сила перевищує людські можливості: *«Одне було певне: без Божої помочі ця небезпечна подорож і боротьба із смертоносними хвилями не вдасться»* (1, с. 89). Йосиф Сліпий оцінює власну екзистенцію, порівнюючи з подорожжю. У цьому випадку віра сформувала глибокі переживання автора. Підготувати душу до спасіння можливо, якщо опиратися на Бога: *«Одночасно Христове Воскресення дає нам запоруку нашого повстання із мертвих при кінці світу, а тепер – Божої помочі в туземному житті»* (1, с. 55). Йосиф Сліпий використовує дейктичну категорію, вказуючи на простір і час: Бог буде з нами не лише наприкінці світу, а й тепер *«у туземному житті»*.

Модель побожного життя реалізується через віру в те, що Бог завжди допоможе: *«Були це болючі, часто трагічні кончини, в яких також помагав сам Бог, щоб рятувати своїх дітей, щоб боронити правду, свободу і справедливість»* (7, с. 160). Практична діяльність патріарха спрямована на духовне вдосконалення, яке супроводжувалося тернистою дорогою.

Втілення концепту *ВІРА* простежуємо і в такому прикладі: *«Треба було сказати із кріпкою вірою: «Нехай буде воля Твоя!» і «Господи, поможи і виведи із тієї небезпеки»* (1, с. 89). Отже, віра – це також і впевненість у здійсненні того, що очікуєш.

Віра в Літургію:

Йосиф Сліпий наголошує, що літургія завжди стоятиме в осередку християнського життя, оскільки повторює хресну жертву Христа. Метафорично означає літургію великим духовним скарбом, через яку відбувається «у Христі «зновуродження» (1, с. 76).

Літургія сприяє глибшому спілкуванню з Богом: *«Головна вартість церковного життя – це Літургія. Вона збирає громаду біля Христа й творить із неї могутній і реальний чинник у житті Церкви й народу»* (1, с. 6–7). Так, очевидно, концепт віри зосереджується в серці людини й ґрунтується на її визнанні народом через літургію: *«Тому спішімо завжди з чистим серцем на заклик нашої літургії: «Зі страхом Божим і вірою приступити»»* (1, с. 36–37), крізь призму якої розкривається мовна свідомість автора, актуалізуються небайдужі питання єдності та свідомості українців.

Віра в Церкву:

Частотність функціонування аналізованого концепту *ВІРА*, що уособлюється вірою в церкву створює особливий колорит думки, піднесеності душі. Порівняймо: *«Збережіть у Ваших душах чисте непорочне ім'я своєї святої Церкви!»* (3, с. 37). Емоційний вигук виражається окличним реченням й підкреслює інтенційність повідомлення наказовим способом дієслова *«збережіть»*.

Інше висловлення акцентує на тому, що християнин – це теж важлива частина у структурі церкви: *«Дорогі діти України. Поки час, гляньте тверезо на дійсність і послухайте наш голос – голос Церкви»* (1, с. 27). Словосполучення *«наш голос»* має на меті пробудити активність й громадську діяльність парафіян, яких Патріарх називає дорогими дітьми. Таким чином, відносять їх до категорії «свій».

Церква є святим місцем християнської віри. Саме в Церкві присутній Господь, із яким відбувається живе спілкування: *«Біля церкви буде завжди гуртуватися громада, бо сила нашої Літургії – велика. Вона – мов те євшан-зілля привертає надприродне життя в тих, що його занедбали»* (7, с. 84–85). Звичайно, церква розуміється в релігійному дискурсі не як

архітектурна споруда, а як простір духовності. У цьому випадку патріарх закладає ідею спасіння, порівнюючи літургію з євшан-зіллям, що повертає людей до духовності. Автор підкреслює важливість католицької церкви: *«Ми глибоко віримо і сильно переконані, що колись, може і не так уже далеко в майбутньому, прийде до того, що нез'єдинені прилучаться до Католицької Церкви»* (6, с. 513–514). Такий приклад може ілюструвати також національну ідею, яка виражається у відповідальності за навернення людей.

Так, можна стверджувати, що духовну сутність і глибоку віру Йосифа Сліпого втілює церква, що водночас є концентрованим виявом концептуальних засад.

Віра у єдність:

Така віра втілює ідею єдностайності між християнами та віру в одного Бога. Йосиф Сліпий у молитвах просив духа єдності, адже *«Брак почуття і розуміння єдності в основних питаннях життя Церкви і народу – це наше нещастя, це наш споконвічний гріх!»* (3). Автор наголошує, що між людьми настане єдність, якщо духовне добро і спасення душ будуть пріоритетними завданнями: *«і тоді буде між нами єдність, найперше на церковному полі, а опісля – на національному й державному!»* (11 с. 61–62). У Пасхальній промові акцентував: *«...але головна ціль – єдність Церкви і народу»* (1, с. 57–58).

У християнстві концепція єдності полягає в розумінні того, що всі ми діти Божі, а Царство Боже постає ідеальною спільнотою: *«Тільки тоді будемо становити справдешню і сильну єдність, коли цю єдність скріпимо найсильнішими надприродними і природними в'язами»* (1, с. 58).

Віра в Україну:

У релігійній спадщині Йосифа Сліпого Україна мислиться провідною ідеєю для духовного життя: *«...а Бога й Україну висунули як провідну ідею нашого життя, думок і діл!»* (1, с. 120). Необхідно зазначити, що вербалізація концепту виявляється в такому конкретному прикладі: *«Вірте у велике і світле майбутнє Української Церкви і народу, бо після Голгооти напевно прийде Воскресення»* (1, с. 120) Це висловлення

детермінує оптимістичне бачення патріарха. Воскресіння для християн є святом радості, тож цей мовленнєвий акт відображає ситуацію оновлення країни.

Концепт вміщує ідею національного відродження: *«Любіть свою Українську Католицьку Церкву і наш український народ. Любіть наш чудовий східний обряд і все, що наше рідне, українське»* (1, с. 120). Наказовий спосіб увиразнює інтенцію Йосифа Сліпого.

Віра в силу молитви:

Релігійний дискурс передбачає звернення до Бога з надією, що прохання будуть вислухані. Саме поняття молитви Йосиф Сліпий означає так: *«Молитва – це насамперед вислів повної довіри до Божої помочі і непохитної віри в те, що могутній Господь здійснить те, про що Його невпинно просимо»* (7, с. 151). Простежуємо взаємодію двох концептів: віра вербалізується через довіру до Бога і Його допомогу. Зазначимо, що Святе Письмо вміщує істину *«просіть, і дасться вам»*, отже, Патріарх використовує в проповідницькій практиці біблійні характеристики концепту *ВІРИ*.

Як відомо, молитва характеризує людину і її внутрішній світ, а на молитві перед Богом відкривається душа і серце, тому мовець звертається до Бога і вербалізує свої думки, переживання. Наприклад, у проповіді бачимо молитву прослави: *«І наша нинішня молитва, яка несеться до Господа Бога, є на прославу Господа Бога й на прославу тих всіх святих, які величають Його»* (1, с. 57–58). Не менш важливим є те, що в житті християнина молитва супроводжує працю. До прикладу, у проповідях шляхетність праці на славу Божу поєднується з молитвою: *«Тому продовжуйте працю і молитву, щоб Господь благословив труди батьків ваших»* (5, с. 156).

Патріарх зазначає, що молитися потрібно з великою вірою не тільки за особисті потреби, але й свій народ: *«Моліться гаряче, щоб Богородиця і наша велика Заступниця перед Богом послала кращу долю для цього народу»* (1, с. 106–107). У цьому проповідницькому контексті використано імператив, а гаряча молитва означає щире спілкування. На лексичному рівні репрезентація

концепту *ВІРА* відбувається за допомогою теонімів. Зі свого боку, аксіологічний аспект віри пов'язаний з образом Богородиці, яка молиться за кращу долю і заступається за народ.

Віра в любов:

Тема любові є чи не найважливішою в контексті релігійного дискурсу, оскільки її значення пов'язане з духовністю й екзистенційними питаннями буття людини. Наголосимо, що християнство базується на біблійному твердженні: Бог є любов. Тож духовні потреби людини реалізуються через любов, яка має бути діяльною: *«Любов Батьківщини, оперта на любові Бога і з нею злита в одну велику любов, повинна бути діяльна-активна»* (1, с. 52).

Віра в науку:

Досить часто можна простежити співвіднесення віри з наукою. Йосиф Сліпий розкриває значення віри і науки через конкретні висловлення. Наприклад: *«Два крила, якими підноситься людський дух в безкраї простори, – віра і наука... І тому наука й віра не тільки не можуть собі суперечити, але, навпаки, мирна співпраця і взаємна поміч виходить їм на обопільну користь»* (4, с. 11–36). Так, патріарх урізноманітнює змістове наповнення концепту. Образність концепту передано через метафоричне порівняння «віра і наука – два крила».

Стосунки людини з Богом експлікуються також і через віру в науку: *«Саме той катехитичний посів дасть змогу виховати нових вірних Христові та загоїти рани, що їх завдає війна»* (7, с. 78–79). Патріарх звертає увагу на катехизм як можливість глибше пізнати духовні істини. Можна припустити, що словосполучення *«катехитичний посів»* у мовній картині світу Йосифа Сліпого семантично близьке із «зерном правди», яким виступає Біблія. Сміслова структура концепту визначається християнським вихованням і збільшенням кількості парафіян. Автор упевнений, що катехитичні науки поглиблюють знання реципієнтів і, таким чином, допоможуть загоїти рани війни.

Патріарх вірить у силу науки, оскільки це також знання Божої Мудрості: *«Цініть, отже, науку, знайдіть у ній смак,*

полюбить її, бо без науки будете Ви бідні і з Вами наш нарід, коли не схоче розвиватися в знанні і Божій Мудрості» (1, с. 109). У цьому прикладі виявляється інтенція автора, виражена наказовим способом, що є своєрідним закликом до розвитку. Також простежуємо імпліцитну мовну оцінку «добрепогано»: без науки і розвитку народ стане бідним, а здійснення сказаного забезпечить репрезентацію «доброї оцінки». Тож Йосиф Сліпий розглядає науку як благословення для народу.

Наука є даром Бога, як вважає патріарх: *«Кожна наука, мистецтво, мудрість – то овоч людського ума, тобто наслідок дії великих дарів Божих, що їх вложив Творець у душу людини, яка є образом і подобою Божою...»* (7, с. 142). Автор ускладнює просте речення, що зумовлено бажанням передати інформацію та сформувати погляди аудиторії. У проповідях Йосиф Сліпий часто використовує вказівну частку *то*, оскільки за її допомогою значно легше пояснити чи констатувати факти. Через таке висловлення мовець проєктує віру в те, що людина створена на образ і подобу Божу, а отже, транслює біблійне вчення як істинне.

Віра в свята:

Мовно-релігійна свідомість Патріарха вербалізована також у висловах, присвячених християнським святам. Наприклад, знаходимо запис про Різдво: *«Для всіх душ благовість Різдва є радісна, дорога і цілюща! І тому тим гарячіше наше бажання впасти до ніг разом із пастирями і мудрецами перед Христом у яслах»* (6, с. 318). Йосиф Сліпий переконаний, що кожне свято – це можливість стати ближчим до Христа, застановитися над своїм життям і відчувати радість: *«Я не знаю, чи є одна чесна людина, яка б нині не застановилася над тим великим святом – святом Всіх святих»* (1, с. 57–58). Тому урочистістю позначені словосполучення, утворені на означення свят, які є виявом експресії автора. Відтак, патріарх відчуває світ крізь призму віри.

Отже, у поняттєвому вимірі релігійного дискурсу концепт *VIPA* включає часто різноаспектні константи, які утверджують віру патріарха й передають сутність як загальнолюдських, так і національно орієнтованих цінностей, зокрема морально-етичних і релігійних категорій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Петришина О.* Проповідницька спадщина Йосифа Сліпого: лінгвістичний аспект [Текст]: монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2014. 223 с.
2. *Пирог Г. В.* Психологічні аспекти функціонування релігійних цінностей (християнський аспект). Українське релігієзнавство. 2006. № 39. С. 93–102.
3. *Піддубна Н. В.* Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.). Харків : Майдан, 2019. 448 с.
4. *Степанов Ю. С.* Константи. Словник російської культури. Досвід дослідження. М. : Мови слов'янської культури, 1997. 825 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Благівісник Патріярха Києво-Галицького і всієї Руси, Рік ХVІ–ХХ, Кн. 1– 4, Кастельгандольфо біля Риму, 1980–84pp.
2. Благівісник Верховного Архієпископа Византійсько-Українського (Греко-Руського) обряду, Рік ІІІ, Кн. 3–4, Кастельгандольфо біля Риму, 1967 р., с. 172.
3. Будьмо собою: життя і заповіт патріярха Йосифа Сліпого. Львів : Видавництво УКУ, 2017. 72 с.
4. *Небесняк О. Є.*, ред., *О. д-р Йосиф Сліпий*, Віра і наука, Видавництво Отців Селезіян, Рим, 1990 р., С. 11–36.
5. Послання Патріярха Йосифа (Сліпого) до духовенства й вірних УГКЦ «Великого бажайте», Маклаково, Красноярський край, 1957.
6. *Сениця П.*, упоряд., Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928–1929–1944, Ч. ІІІ, Торонто-Чикаго, 1983 р., С. 319.
7. *Слово Патріярха Йосифа.* Документи. Матеріали. Світлини. 1917–1984, Львів, Гердан, 2003 р.

Mostova S. M., Master Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE VERBALIZATION OF THE CONCEPT *FAITH* IN THE RELIGIOUS DISCOURSE BY JOSYF SLIPYJ

Nowadays, in linguistics, the interest in the field of religion and communication within it has increased and the study of the religious discourse is becoming very popular. It contributes to the understanding of the religious picture of the world and the concept as a representative of the values, ideas, feelings, and associations.

The article is based on the testament, sermons and speeches by Josyf Slipyy who was a Major Archbishop and a Cardinal of the Ukrainian Greek Catholic Church. Previously he, as a public figure was banned and the issue of religious mentality was on the periphery, in particular, due to ideological considerations.

Josyf Slipyy always tried to organize a church space in Ukraine, which remains relevant today, because of the events and the religious context in our country. However, the issue of the discursive and linguo-conceptual analysis of the concept FAITH is unresolved. It is shown that this concept belongs to the deep foundation, one of the most important personal values.

The purpose of the research is to study the verbalization of the concept FAITH in the religious discourse by Josyf Slipyy, which is the basis for the Ukrainian linguistic picture of the world, universal category, the foundation of national consciousness, and at the same time the unique concept. Realization of the set purpose provides solving necessary tasks: to trace the worldview of Josyf Slipyy and determine the place of the concept FAITH.

The concept FAITH is considered from two aspects that are equally necessary for Christianity: understanding faith, which is trust and faith in someone or something through the recognition of truth and value (faith in the Holy Trinity, in the church). The religious heritage of Josyf Slipyy represents two mentioned aspects: Patriarch trusts and believes in Jesus Christ, eternal God, God's will, God's providence, God's help, Liturgy, Church, unity, Ukraine, power of prayer, love, science, holidays.

So, in conceptual terms, the concept of religious discourse often includes different aspects of constants that affirm the Patriarch's faith and transmit the essence of universal and national values, including ethical and religious categories.

Keywords: *the concept FAITH, the religious discourse, Josyf Slipyy, values, constants.*

REFERENCES

Petryshyna O. (2004). Propovidnytska spadshchyna Josyfa Slipoho: lnhvystychnyi aspekt [Josyf Slipyy's preaching heritage: the linguistic aspect]. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].

Pyroh H. V. (2006). Psykholohichni aspekty funktsionuvannia relihiinykh tsinnostei (khrystyianskyi aspekt) [Psychological aspects of the functioning of religious values]. Ukrainske relihiieznavstvo [in Ukrainian].

Piddubna N. V. (2009). Teoriia teolinhvistyky: fenomen bibliinosti v ukrainskii lnhvokulturi ta omovlennia relihiinnoi kartyny svitu (analiz dyskursyvnoi praktyky) [The Theory of Theolinguistics: The Phenomenon of Bibliicality in Ukrainian Linguistic Culture]. Kharkiv : Maidan [in Ukrainian].

Stepanov Yu. S. (1997) *Konstanty. Slovyk rosiiskoi kultury* [Dictionary of Russian culture]. *Dosvid doslidzhennia*. M. : *Movy slovianskoi kultury* [in Russian].

SOURCES

1. *Blahovisnyk Patriiarkha Kyievo-Halytskoho i vsiiei Rusy*, Rik XVI–XX, Kn. 1–4, Kastelgandolfo bilia Rymu, 1980–84 rr.
2. *Blahovisnyk Verkhovnoho Arkhyiepyskopa Vyzantiisko-Ukrainskoho (Hreko-Ruskoho) obriadu*, Rik III, Kn. 3–4, Kastelgandolfo bilia Rymu, 1967 r., S. 172.
3. *Budmo soboiu: zhyttia i zapovit patriarkha Yosyfa Slipoho*. Lviv : Vydavnytstvo UKU, 2017. 72 s.
4. *Nebesniak O. Ye.*, red., *O. d-r Yosyf Slipyi*, *Vira i nauka*, Vydavnytstvo Ottsiv Seleziiian, Rym, 1990 r., S. 11–36.
5. *Poslannia Patriiarkha Yosyfa (Slipoho) do dukhovenstva y virnykh UHKTs «Velykoho bazhaite»*, Maklakovo, Krasnoiarskyi krai, 1957.
6. *Senytsia P.*, uporiad., *Svitylnyk istyny. Dzherela do istorii Ukrainskoi Katolytskoi Bohoslovskoi Akademii u Lvovi 1928–1929–1944*, Ch. III, Toronto-Chykaho, 1983 r., S. 319.
7. *Slovo Patriarkha Yosyfa. Dokumenty. Materialy. Svitlyny. 1917–1984*, Lviv, Herdan, 2003 r.

Дата надходження до редакції – 10.03.2021

Дата затвердження редакцією – 25.04.2021

Mykhailenko O. O., PhD in Philology, Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID ID: 0000-0003-2085-4698

MANUSCRIPT LANGUAGE NORMS IN TRANSLATING SCIENCE ARTICLES

A science article, as one of the leading genres in the scientific discourse, is becoming increasingly significant in modern science communication. It allows the wide audience to learn about the newest research results in various fields of science and technology. New scientific information is shared around the world mostly through translations. A particular research interest is taken in the quality of translation of science papers and the conformity of target texts to the scientific language norms. In Ukraine, there is a current need for highly-qualified translators of scientific texts into English, who can help the author of a science article to present worldwide new research results. It is important for translators to be knowledgeable about the basic rules of transition from the source to the target language, in rendering science texts. To take a rational translation solution, the translator should be competent in using translation devices and bring the source text into accordance with the norms of the language of science. The translator should be trained enough in the branch of knowledge the translation texts belong to. Our analysis of the Ukrainian-English translations of science articles in physics aims to establish the degree of equivalence of source and target texts and to evaluate the translation solutions that were chosen to achieve the text equivalence. The special research attention has been paid to the stylistic features of the language of science and the basic rules of manuscript language that should be a guide for a translator of scientific texts.

Keywords: science article, characteristic features of scientific writing, manuscript language norms, degree of translation equivalence, Ukrainian language, English language, translation solutions, translation techniques.

Introduction. The growing role of science in the life of the modern society and the role of the English language as the universal form of communication in science account for the increased interest in scientific English. One of the leading genres of the scientific discourse is a science article, in which a scholar can publish the newest research results, in an international journal in particular.

It is especially important for the author of a science article to know the English language and to be able to use it in science communication. However, not all scientists have a good command of English and they use translator's services. Ukraine currently needs highly-qualified translators of scientific literature who can help the author of a science article to present worldwide the results of his/her research.

Apart from the basic professional competences, a translator of a science article needs to be aware of the main stylistic features of scientific English and the manuscript language norms, in particular. Even if the author of a scientific text does not follow the general scientific writing guidelines in his native language, the translator's task is to bring the target text in conformity with the norms of the language of science.

The novelty of our research is the analysis of Ukrainian-English translations of scientific articles in physics. The goal of this paper is to establish the degree of equivalence of source and target texts (in language and style) and to evaluate the translation solutions (in selected text fragments) that were applied to achieve the text equivalence. The task is to analyse the translation techniques that helped the translator to bring the source text in conformity with scientific language norms. In this work, we also highlight the main stylistic features of the language of science and the rules of manuscript language that a scientific translator must be guided with.

Characteristic features of scientific writing. It is common knowledge that to produce a successful translation of a scientific research article, the translator himself needs to have a good command of the language of science. For a translator of scientific texts, it is essential to know the main features of scientific English. As viewed by P. Stevens [20, 21], scientific English is simply English used by scientists. It has the same grammar, pronunciation and spelling as are found in all kinds of English. Scientific English includes much of the general vocabulary of English, though with a large number of specialized items or of familiar words used in specialized ways.

What is special about scientific prose is a particular mixture of grammatical and vocabulary items typically found in scientific

English. They may display an array of features, such as rather long sentences with many clauses; long and complicated noun-phrases, frequent passive constructions, a high proportion of items of specialised vocabulary. Scientific discourse uses a lot of words, roots and affixes of Greek and Latin origin, and symbols, numbers, names of chemicals, etc., which are largely international in character [21].

A valuable source of information for a translator of science texts are English-language style guides on scientific manuscript writing [26, 25, 24, 22, 19, among others]. They provide general recommendations regarding the style and use of English in science papers.

Some of the basic rules of manuscript language that a scientific translator should observe in rendering a science article into English are overviewed in work [7]. The authors state that manuscript language should be accurate, concise, clear, and objective. Special care should be taken in using proper tenses when describing a scientist's work and his/her findings. The present tense is preferable for known facts and hypotheses. Past tense should be used for describing experiments that have been conducted and the results of these experiments. Another grammar tip is to use the active voice to shorten sentences and make them more dynamic and interesting for the reader.

It is also noted that to write a successful manuscript, authors first should be aware of the sentence structure they use [7]. Direct and short sentences are preferable. The average length of sentences in scientific writing is only about 12–17 words, with only one piece of information per sentence included. Sentences should be constructed in short, factual bursts, as long and complicated sentences tend to confuse readers. Sentences should be linked together within a paragraph to provide a clear story-line. Authors should keep related words together and closely place the subject and verb to allow the reader to understand what the subject is doing. Special attention should be paid to the order in which a sentence is written. The *stress position* within a sentence contains new information to be emphasized. The *topical position* contains “old” information leading up to the point of emphasis. The topical position comes before the stress position. Redundant words or phrases should be eliminated: due to the fact that *should be replaced with* because *or* since, in order to determine – to determine, in the case that – in case [7].

Thus, one of the major components of a scientific translator's competence is the knowledge and observance of basic scientific language norms. Other important factors for delivering high quality scientific translations are a translator's strong knowledge of science vocabulary, terms, terminological phrases, grammar, style, translation techniques, and practical experience in translating from related fields. All of these components help the translator in search of solutions for reaching the equivalence of source and target texts.

Translation equivalence. The idea of equivalence forms the basis of many theories of translation and by implication, definitions of translation quality. But the term "equivalence", however, is fraught with difficulties. While there are numerous definitions and types of equivalence, they all rely on one thing: a link or bond of some sort between the source text and target text [5, p.25].

Equivalence is the core concept in translation quality assessment. As a necessary condition for translation, it is, on the one hand, a balanced correlation between the two most important characteristics of source texts and target texts – completeness and accuracy of the meaning being rendered. On the other hand, it is a sameness of pragmatic impact of the original text on its own reader and that of the translated text on its reader [13, p. 43]. Reaching absolute equivalence, in all its aspects – syntactic, semantic and pragmatic – is practically impossible and, sometimes, even unwelcome, as it can cause the misbalance of impact on the reader of the original and translated texts. Regarding the syntactic equivalence, it is hardly a translator's target to preserve the structure of the source text. In many cases, this will violate syntactic and stylistic norms of the target language. Semantic similarity between the source and target texts is desirable, but it is not the main goal of a translator. What is really important is to reach the pragmatic equivalence and to find an optimal balance of semantics and form in the source and target texts.

As stated in work [13, p. 43], equivalence-based translation theories, along with translation quality assessment procedures, have been proposed by such scholars in the field, as J. P. Vinay and J. Darbelnet [23], R. Jakobson [10], E. Nida and Ch. Taber [15], J. Catford [6], J. House [9], W. Koller [12], P. Newmark [14], A. Pym [16], among others.

Translation equivalence issues, in particular source- and target-oriented approaches to translation, and the issue of how theory can help in solving translation problems, have been widely discussed by many translation theorists [1, 2, 3, 4, 5, 8, 11, 18].

Equivalence can be measured by a scale that ranges from optimum equivalence to zero equivalence (optimum translation, near-optimum translation, partial translation, weaker and stronger translation, poor translation, mistranslation and zero equivalence/non-translation). While optimum equivalence is considered as the highest level in translation, or the most approximate degree from the source text goal, zero equivalence is viewed as the lowest degree or the most distant degree from the source text goal [13, p.43].

In achieving the equivalence of the source and target texts, a translator can use numerous translation techniques, or *translation solutions* [17]. They depend on a translator's expertise, particularly, on his/her ability to make necessary lexical and grammatical transformations in solving practical problems that arise in the process of translation.

The comparative analysis of source and target texts. In our study of the Ukrainian language scientific journal articles in physics and their English language translations (the translator O. Voitenko), we analysed the translation solutions that were chosen to adequately render the articles in the target language. We also took a close look at the transformations the translator made to bring the source text into accordance with the norms of the language of science. The special research attention was paid to lexical and grammatical translation peculiarities that are of immediate practical interest for a translator of scientific texts.

The analysis has shown that, in most cases, the translation solutions in the articles are well-grounded. They serve the purpose of achieving maximum possible equivalence of the source and target texts and could be used as translation models. We mostly observed optimum and near-optimum equivalence, with rare cases of partial translation. However, there are some mistranslations, which, in our view, need corrections due to semantic and formal losses.

Structurally, the stylistic features of a science article – tables, figures, formulas and graphs – were reproduced accurately.

Regarding the vocabulary, the analysed articles were translated with a high degree of equivalence – optimum equivalence. Special physics terms and general science lexis were rendered through monosemantic (Fragments 1, 2) and variational (Fragment 3) equivalents, respectively. Compression was an efficient language economy solution: two-word Ukrainian terms were replaced with one-word English terms, as in Fragment 3 (“виконувати аналіз” – “to analyse”) and Fragment 4 (“радіаційне опромінення” – “irradiation”):

1. У **границі сильного зв'язку** перший доданок в (2) відповідає кінетичній енергії електрона в фононному полі [32, с.1090]. – In the **strong-coupling limit**, the first term in Eq. (2) plays the role of the kinetic energy of an electron in the phonon field [31, p.1089].

2. Отримання енергії зводиться до усереднення функціонала **П** на **власних функціях** оператора (1) з подальшою мінімізацією по f_k [32, с.1090]. – The determination of the energy is reduced to the averaging of the polaron functional over the **eigenfunctions** of operator (1) and the following minimization over f_k [31, p.1089].

3. **Результати експериментальних досліджень** не дозволяють **виконувати** на мікрорівні детальний **аналіз** впливу радіаційного опромінення на структурні, енергетичні та динамічні **властивості** досліджуваних систем [28, с. 422]. – **The results of experimental researches do not allow one to analyze the influence of radiation on the structural, energy, and dynamic properties of examined systems in detail at the microscopic level** [27, p. 422].

4. Одним із найменш досліджених зовнішніх чинників, які суттєво впливають на властивості водних розчинів солей електrolітів, є **радіаційне опромінення** [28, с. 422]. – **Irradiation is one of the least studied external factors that considerably affect the properties of the aqueous solutions of electrolyte salts** [27, p. 422].

Proper names were transcoded appropriately, for example:

5. **Варіаційним методом** знайдено значення енергії досліджуваних систем для проміжних значень **фрöліховської константи** електрон-фононного зв'язку $4 \leq \alpha \leq 20$ [32, с. 1089]. – **Variational solutions are found for the energies of the systems under study in the case of the intermediate values of Fröhlich electron-phonon coupling constant, $4 \leq \alpha \leq 20$** [31, p. 1089].

With regard to grammar, the translations are mostly optimum, near-optimum, partial and they generally conform to the science language norms. For this, the translator found appropriate solutions in each case and made necessary lexical and grammatical transformations. Thus, for example, the translated texts preserve text cohesion – cohesive words and phrases were rendered with proper target language equivalents:

6. *Додамо, що, використовуючи поняття елементарного кластера, ми ніде не використовуємо його конкретну структуру* [30, с. 142]. – **Furthermore**, when using the notion of elementary cluster, we do not consider its specific structure anywhere [29, p. 144].

Most of the translation solutions brought syntactic changes. He translator used techniques that reduce the sentence length in the translated text – sentences in Ukrainian science articles are normally longer. For instance, long sentences were split, where necessary, as in Fragment 7:

7. *Вона [молекула води] може бути віднесеною або до однієї молекули етанолу, або до іншої, тобто на молекулу етанолу в середньому припадає 12–13 молекул води* [30, с. 141]. – *This water molecule can be attributed to either of those ethanol molecules. As a result, there are on average 12–13 water molecules per one ethanol molecule* [29, p. 143].

Another strong point of the translations is elimination of word redundancy. The following example demonstrates the use of a simple verb *instead of a noun-verb phrase*:

8. Внаслідок електростатичного прискорення **відбувається зменшення** ефективної температури прискореного пучка [36, с. 741]. – *Due to the electrostatic acceleration, the effective temperature of an accelerated beam **is reduced*** [35, p. 742].

9. Детальна інформація про локальну структуру і властивості водних розчинів електролітів може бути **одержана шляхом аналізу** енергетичних властивостей досліджуваних систем [28, с. 424]. – *The network of hydrogen bonds between interacting particles is **analyzed** on the basis of the following criterion* [27, p. 422].

Wordiness is a serious problem that scientific writing suffers from. To curb wordiness, the authors of the scientific English style

guide [24] recommend doing an exercise *on replacing verb-noun phrases by simple verbs, for example*: make a decision – decide, experience failure – fail, place under consideration – consider, perform an experiment – experiment, give indications of – indicate, etc. *A clean, direct style shows respect for reader's time.*

The following fragment is another example of language economy, where the translator used a shorter paraphrase:

10. *Це можна переформулювати еквівалентно: лише частина молекул етанолу утворюватиме елементарні кластери, а інша їхня частина залишатиметься некластеризованою* [30, с. 142]. – *In other words, only some of ethanol molecules participate in the formation of elementary clusters, whereas the others remain unclustered* [29, p. 144].

A solution that also shortened the target sentence was the use of the subject-infinitive construction peculiar of the English grammar system:

11. *Як відомо, значну роль в процесах, що розгортаються в магнітосферах планет, відіграють так звані подвійні електричні шари* [14–21] [36, p. 740]. – *The so-called electric double layers [14–21] are known to play an important role in the processes running in the magnetospheres of planets* [35, p. 741].

To reduce the sentence length, the translator skilfully replaced a clause with a preposition:

12. *Об'єм спирту, що не належить до складу кластерів, визначається таким виразом* [30, с. 143]. – *The volume of alcohol molecules beyond the clusters is determined by the expression* [29, p. 145].

The following fragment also illustrates a sentence compression, where one-word adverb is used instead of a clause:

13. *Це значить, що теплова складова ентальпії, як і повинно бути, є додатною* [30, с. 145]. – *This fact means that the heat component of the enthalpy is expectedly positive* [29, p. 147].

On the other hand, there are cases of sentence decompression, when, for example, the translator expanded the noun phrase to a clause. This was done to avoid far too literal translation:

14. *За енергій радіаційного опромінення, більших ніж 9 МеВ, збільшення числа найближчих сусідів не перевищує*

похибку визначення N_z [28, с. 426]. – *If the irradiation energy exceeds 9 MeV, the increment in the number of nearest neighbours does not exceed the error of the determination of N_z* [27, p. 426].

A successful translation solution is the use of the modulation technique (Fragments 15 and 16):

15. Зазначимо, що **концентрація $n_f(x)$ залежить від координати неявно**, тому її можна вважати функцією потенціалу $\varphi(x)$ [36, с. 742]. – *Note that the concentration $n_f(x)$ is an implicit function of the coordinate, so that it can be considered as a function of the potential $\varphi(x)$* [35, p. 743].

16. Показано, що **наявність подвійного плазменного шару в ділянці підошви струмової трубки Іо забезпечує формування щільних холодних висхідних електронних згустків, для яких можливий фазовий перехід до режиму ЦНВ** [36, с. 744]. – *It is shown that the plasma double layer in the region of the Io flux tube foot is responsible for the formation of dense cold electron bunches moving upward, for which a phase transition into the CSR mode is possible* [35, p. 745].

Note that modulation is possible only when the translator has a clear understanding of the subject matter of the source text. The above text fragments show that the translator is very knowledgeable and experienced in physics.

Having no direct Ukrainian equivalents, gerund in an English sentence is also very productive in reducing the sentence length:

17. **Подібний висновок робиться також у роботі [42], у якій локальна структура водних розчинів етанолу вивчається за допомогою комбінаційного розсіювання світла та комп'ютерного моделювання** [30, с. 146]. – *A similar conclusion was also made in work [42], where the local structure of aqueous ethanol solutions was studied, by using the Raman light scattering and computer simulation* [29, p. 148].

The use of simple modal verbs instead of modal clauses is also recommended in scientific English to simplify the sentence structure:

18. **Можливо, що наше припущення про формування кластерів лише одного типу є дещо спрощеним** [30, с. 146]. – *Our assumption that the clusters of only one type are formed may probably be somewhat oversimplified* [29, p. 147].

The use of active voice instead of passive also shortens the sentence in translation. *The following text fragment demonstrates how the impersonal passive sentence is personalised, what “enhances the sense of immediacy between writer and reader” [24]:*

19. Тут **приймається, що** з погляду термодинаміки, надлишкова ентальпія розчину визначається об’ємною та тепловою складовими [30, с. 144]. – Here, **we assumed that**, from the thermodynamic viewpoint, the excess enthalpy of a solution is determined by the bulk and thermal components [29, p. 146].

However, some active sentences were replaced with passive ones, in which the object of the source sentence became the subject of the target sentence. This also served the purpose of reducing the sentence length:

20. Після чого **на один із іонів системи діяло опромінення** зі значенням енергії у інтервалі 0–12 МеВ, яка розподілялась рівномірно за усіма вісями координат [28, с. 423]. – **Afterward**, one of the ions **in the system** was subjected to the irradiation with an energy in the interval of 0–12 MeV; the energy was equally distributed along all coordinate axes [27, p. 423].

Noun clusters help avoid the use of “of-of” constructions and shorten the target sentence:

21. Зауважимо, що конкретна форма функції розподілу пучків є наслідком штучного вибору **модельного профілю потенціалу подвійного шару** [36, с. 744]. – Note that the specific form of the beam distribution function is a consequence of the artificial choice of the **model double-layer potential profile** [35, p. 745].

However, some clusters formed by the translator were too long and difficult to understand:

22. Висока потужність циклотронного надвипромінювання дозволяє розглядати його як основний механізм **генерації декаметрового випромінювання Юпітера** у вигляді S-сплесків [36, с. 739]. – A high power of cyclotron superradiance allows it to be considered as the main mechanism of **decameter Jupiter radiation generation** in the form of S-bursts [35, p. 740].

In our view, the translation could benefit from using a clause instead of the noun cluster – “the mechanism that generates Jupiter’s decameter radiation”.

In most cases, the translator made complex lexical and grammatical transformations, as in Fragment 23:

23. *Ліворуч від неї, ступень кластеризації зменшується **внаслідок намагання води зберегти** свою льодоподібну структуру, праворуч все відбувається навпаки – **свою локальну структуру намагається зберегти спирт*** [30, с. 146]. – *To the left from the singular point, the clustering degree decreases, **because water tries to preserve** its ice-like structure. To the right from the singular point, the situation is inverse: **it is the alcohol that tries to preserve** its local structure* [29, p. 148].

In the above text fragment, with the purpose of sticking to the science language norms, the translator divided a long sentence into two shorter ones, used a verbal clause (“because water tries to preserve its ice-like structure”) and an emphatic construction (“it is the alcohol that tries to preserve its local structure”).

Necessary syntactic transformations were skilfully made by the translator to rearrange the sentence according to the English language subject-verb order – in the Ukrainian sentence, the word order is less fixed:

24. ***Встановлено**, що при величинах E_r , менших або більших за 9 MeV, **не відбувається кардинальної зміни** локальної структури дослідженої системи* [28, с. 422]. – *No substantial changes in the local structure of the solution were found at energies E_r higher or lower than 9 MeV* [27, p. 422].

To bring the source sentence to the subject-verb order and to avoid extensive syntactic transformations, the translator used the formal subject “there”:

25. *Гострий симетричний пік, який спостерігався на рис. 1, втрачає симетричність та розширюється: крім електронних кореляцій ще **виникає ефективне відштовхування** від площини поділу* (див. рис. 2) [34, с. 1111]. – *The sharp symmetric peak that was observed in Fig. 1 loses its symmetry and broadens: besides electron correlations, there emerges an effective repulsion from the interface (see Fig. 2)* [33, p. 1110].

The formal subject “there”, which is frequent in the language of science, also helps avoid placing the verb too far from the subject, in conformity with the target language word order:

26. Отже, **виникає необхідність** побудови нової теоретичної моделі напруженої наногетероструктури з КТ, яка б враховувала перенормування енергетичного спектра квантової точки під впливом самоузгодженої електрон-деформаційної взаємодії [38, с. 1099]. – Hence, **there emerges the necessity** to develop a new theoretical model for a stressed nanoheterostructure with qds and to consider a renormalization of the qd energy spectrum under the influence of the self-consistent electron-deformation interaction [37, p. 1098].

Transpositions, mostly noun-to-verb ones, were used in conformity with the norms of the English language that has predominantly verbal style of expression:

27. Відзначимо тут, що **для інтерпретації** отриманих результатів ми використовуємо поняття водневих зв'язків [30, с. 142]. – *Note that we use the concept of hydrogen bonds here to interpret the results obtained* [29, p. 144].

Transposed were also other parts of speech, e.g. nouns into adjectives (Fragment 28), to avoid using the “of-of” structure:

28. Також не змінюється і довжина водневих зв'язків між молекулами води, про що свідчить **незмінність** положень першого та другого максимумів [28, с. 424]. – *The length of the hydrogen bonds between water molecules also is not changed, which is evidenced by the **invariable** positions of the first and second maxima* [27, p. 424].

To preserve the emphasis expressed in the source sentence, the translator used inversion as an optimal solution:

29. Фактично, **основне значення** для нас матиме тільки середня кількість молекул води, що входить до кластерів, і та обставина, що утворення кластерів призводить до деякого зменшення об'єму розчину [30, с. 142]. – *In effect, **of principal importance** are only the average number of water molecules entering the clusters and a circumstance that the formation of clusters leads to a certain decrease in the solution volume* [29, p. 144].

However, along with successful translation solutions, there are fragments with incomplete or partial equivalence. In our view, they need corrections, mostly grammatical.

One of the major translation drawbacks was placing the sentence predicate far from the sentence subject, whereas one of the manuscript language norms recommends using subject and verb as close as possible:

30. **Розглянуто** можливість фазового переходу електронів магнітосфери Юпітера в режим циклотронного надвипромінювання поблизу основи струмової трубки Іо [36, с. 739]. – *A possibility of the electron phase transition into cyclotron superradiance mode in a vicinity of the Io flux tube foot in the Jovian magnetosphere has been considered* [35, p. 740].

The translation could be corrected by using the formal subject “there” (“There has been considered a possibility...”) or the agential subject (“The research considers a possibility...”).

There are also long sentences that need splitting, in conformity with the scientific English norms:

31. *Такий підхід є дискусійним [2], оскільки наявність поверхні поділу привносить не тільки кількісну, а й якісну зміну різних характеристик електронної системи (наприклад, виникають сили зображення тощо), що принципово не можна врахувати в теорії функціонала густини [34, с. 1108].* – *This approach is debatable [2], because the interface introduces not only quantitative, but also qualitative changes in various parameters of the electron system (e.g., the image forces emerge and so on), which cannot be taken into account in principle by the density functional theory [33, p. 1107].*

Fragment 32 also contains a syntactic inadequacy:

32. *Вважатимемо, що іонна підсистема формує поверхневий потенціал для електронів, який не дозволяє їм покинути метал [34, с. 1109].* – *Let the ionic subsystem form a surface potential for electrons in the metal, which does not allow them to escape* [33, p. 1108].

In our view, this sentence has a defining clause, as it gives essential, but not extra, information. Therefore, the relative pronoun *that* should replace *which*, and no comma should be used – “**Let the ionic subsystem form a surface potential for electrons in the metal that does not allow them to escape**”.

Some other grammar corrections concern the use of tenses. In Fragment 33, Present Perfect should be used instead of Present Simple to indicate the action that started in the past and continues in the present:

33. *Ефективна взаємодія між зарядженими частинками в просторово обмежених системах віддавна притягувала увагу дослідників [34, с. 1108]. – The effective interaction **between charged particles in spatially confined systems attracts the attention of researchers for a long time** [33, p. 1107].*

Another grammar inaccuracy is the lack of a noun that the gerund *using* can be referred to:

34. *За допомогою подібних наближень у роботі [11] розраховано обернену діелектричну функцію напівобмеженого металу та ефективний потенціал [34, с. 1108]. – Using **similar approximations, the dielectric function of a semiinfinite metal and the effective potential were calculated in work [11]** [33, p. 1107].*

A possible solution here could be the following syntactic change – “**Similar approximations were used in work [11] to calculate the dielectric function of a semi-infinite metal and the effective potential**”.

There are also some minor mistranslations. For example, in our opinion, the definite article, in its specifying function, should be used before the noun phrase “planet’s ionosphere”, as this planet – Jupiter – was mentioned in the text before:

35. *При взаємодії цих потоків з іоносферою планети утворюються висхідні пучки, імовірно як наслідок утворення подвійних електричних шарів у замагніченій плазмі магнітосфери [36, с. 740]. – When those fluxes interact with **planet’s ionosphere**, there arise upward electron beams, probably as a result of the formation of double electric layers in the magnetized plasma of the Jovian magnetosphere [35, p. 741].*

The definite article is evidently omitted in the following sentence. It should have been used before a singular countable noun *size* (“of a methanol molecule”). But it is rather a slight than a serious translation mistake:

36. *Це природно пояснюється тим, що розмір молекули метанолу є помітно меншим, ніж розмір молекули етанолу, тому*

в околі молекули метанолу її електричне поле впливає на впорядкування оточення більш сильно [30, с. 146]. – *It is so because size of a methanol molecule is considerably smaller than the size of an ethanol molecule* [29, p. 148].

There are also cases of inexact translation. In Fragment 37, a more faithful variant is “the majority of integrals” instead of “a lot of integrals”:

37. *Більшість інтегралів можуть бути обчислені в аналітичному вигляді, інтеграли, що мають полюси на дійсній осі, обчислюються у сенсі головного значення* [32, с. 1090]. – **A lot of integrals** can be calculated analytically. The integrals with poles on the real axis are calculated in the principal value sense [31, p. 1089].

Fragment 38 is an example of word redundancy, which could be avoided by using a shorter phrase *Note that*:

38. *Звернемо увагу на те, що врахування обмеженості фонованого спектра граничним значенням хвильового вектору приводить до складніших виразів* [32, с. 1091]. – **It is worth paying attention to the fact that** the account for the phonon spectrum confinement by a threshold value of the wave vector results in more cumbersome expressions [31, p. 1090].

In Fragment 39, it would be better not to separate the parts of the predicate and use the phrase “reduce to zero” instead:

39. *Ці величини фактично звужують область застосовності сильного зв'язку до нуля, бо в реальних кристалах повинен здійснюватися слабкий або проміжний зв'язок* [32, с. 1093]. – Those values **reduce**, in effect, the applicability region of the strong coupling approximation **to zero**, because either the weak or intermediate coupling should be realized in real crystals [31, p. 1092].

Conclusions. Our analysis has shown that, in most cases, the choice of translation solutions was justified. In general, the translator reached his main goal – to render adequately the content of the scientific article, in keeping with the norms of the manuscript language. Our findings prove that absolute equivalence is quite hard to achieve in translating science texts. We mostly observed optimum, near-optimum and partial translation, with rare cases of mistranslation. The translated texts demonstrate plenty of attractive translation solutions that serve the purpose of achieving maximum possible text

equivalence and they could be added to one's translation armoury. The articles were rendered into English by a highly-skilled translator, who has a good command of English vocabulary and grammar and who is well trained in physics. However, the comparative analysis showed that there are some mistranslations, which need corrections due to semantic and formal losses. In general, the translations produced identical impact on the source and target text readers and demonstrated high pragmatic equivalence. The minor translation drawbacks did not have considerable effect on the meaning of the translated articles.

Thus, our research proves that it is essential for translators to be knowledgeable about the basic rules of transition from the source to the target language, in rendering science texts. To take a rational translation solution, the translator should be competent in using lexical and grammatical translation transformations and bring the source text into accordance with the norms of the language of science. The translator should be trained enough in the branch of knowledge the translation texts belong to, as the most important factors for delivering high quality scientific translations are experience, expertise and continuous updating.

REFERENCES

1. *Baker, M.* (2011). In Other Words: A Coursebook on Translation. London : Routledge [in English].
2. *Bassnett, S.* (2002). Translation Studies. London: Routledge [in English].
3. *Bayar, M.* (2007). To Mean or Not to Mean. Damascus : Khatawat for Publishing and Distribution [in English].
4. *Bell, R.* (1993). Translation and Translating: Theory and Practice. London, New York : Longman [in English].
5. *Byrne, J.* (2006). Technical Translation: Usability Strategies for Translating Technical Documentation. Netherlands : Springer [in English].
6. *Catford, J.* (1978). A Linguistic Theory of Translation. Oxford : Oxford University Press [in English].
7. *Griffies, S., Perrie, W. & Hull, G.* (2013). Publishing Connect: Elements of Style for Writing Scientific Journal Articles. Oxford : Elsevier. Retrieved from https://www.gfdl.noaa.gov/wp-content/uploads/2018/08/Elements_of_Style.pdf [in English].

8. *Hatim, B. & Munday, J.* (2005). *Translation: An Advanced Resource Book*. London : Routledge [in English].
9. *House, J.* (1997). *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Tübingen : Narr [in English].
10. *Jakobson, R.* (1966). *On Linguistic Aspects of Translation*. On Translation. R. Brower (Ed.). New York : Oxford University Press [in English].
11. *Kenny, D.* (2001). *Equivalence*. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. M. Baker (Ed.). London : Routledge [in English].
12. *Koller, W.* (1989). *Equivalence in Translation Theory*. Readings in Translation Theory. A. Chesterman (Ed.). Helsinki : Oy Finn Lectura Ab [in English].
13. *Mykhailenko, O.* (2018). *Modern Popular Science Translations: The New Digital Age*. *Lingua Montenegrina*. god. XI/2, br. 22. Retrieved from <http://www.fcjk.me/wp-content/uploads/2018/12/LM22.pdf> [in English].
14. *Newmark, P.* (1981). *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press [in English].
15. *Nida, E. & Taber, Ch.* (1982). *The Theory and Practice of Translation*. Leiden : Brill [in English].
16. *Pym, A.* (2014). *Exploring Translation Theories*. London : Routledge [in English].
17. *Pym, A.* (2018). *A Typology of Translation Solutions*. *The Journal of Specialised Translation*. Issue 30. Retrieved from https://www.jostrans.org/issue30/art_pym.pdf [in English]
18. *Robinson, D.* (2013). *Becoming a Translator. An Introduction to the Theory and Practice of Translation*. London, New York : Routledge [in English].
19. *Scott, J. T.* (1999). *AIP Style Manual*. New York : American Institute of Physics. Retrieved from https://web.mit.edu/me-ugoffice/communication/aip_style_4thed.pdf [in English].
20. *Strevens, P.* (1976). *Problems of Learning and Teaching Science through a Foreign Language*. *Studies in Science Education*, Issue 3, 55–68 [in English].
21. *Strevens, P.* (1977). *Special-Purpose Language Learning: A Perspective*. *Language Teaching and Linguistics*, Vol. 10, Issue 3, 145–163 [in English].
22. *Strunk, W. & White, E.* (1999). *The Elements of Style*. London : Longman [in English].
23. *Vinay, J-P. & Darbelent, J.* (1958/1995). *A Methodology for Translation* (Juan C. Sager, M. J. Hamel, Trans). *The Translation Studies Reader*. L. Venuti (Ed.). London, New York : Routledge [in English].
24. *Waldron, A., Judd, P. & Miller, V.* (2011). *Physical Review Style and Notation Guide: Instructions for Correct Notation and Style in Prepara-*

tion of REVTEX Compuscripts and Conventional Manuscripts, American Physical Society. New York : Ridge. Retrieved from <https://cdn.journals.aps.org/files/styleguide-pr.pdf> [in English].

25. *Wallwork, A.* (2013). English for Academic Research: Grammar, Usage and Style. Boston : Springer [in English].

26. *Wallwork, A.* (2011). English for Writing Research Papers. New York : Springer [in English].

SOURCES

27. *Atamas, N. A., Bulavin, L. A., Kovalchuk, V. I. & Mayko A. M.* (2015). Influence of Radiation on the Local Structure in a NaCl Aqueous Solution. (O. Voitenko, Trans.). Ukrainian Journal of Physics, vol. 60, 5, 422–427. Retrieved from <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2019233/1217> [in English].

28. *Atamas, N. A., Bulavin, L. A., Kovalchuk, V. I. & Mayko, A. M.* (2015). Vplyv radiatsiinoho oprominennya na lokalnu strukturu vodnoho rozchynu NaCl [Influence of Radiation on the Local Structure in a NaCl Aqueous Solution]. Ukrainskyi fizychnyi zhurnal – Ukrainian Journal of Physics, vol. 60, 5, 422–428. Retrieved from <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2019233/1218> [in Ukrainian].

29. *Chechko, V. E., Gotsulskiy, V. Ya. & Diieva, T. V.* (2019). Qualitative Analysis of Clustering on Aqueous Alcohol Solutions. II. (O. Voitenko, Trans.). Ukrainian Journal of Physics, vol. 64, 2, 143–150. Retrieved from <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018602/1331> [in English].

30. *Chechko, V. E., Gotsulskiy, V. Ya. & Diieva, T. V.* (2019). Yakisnyi analiz klasteryzatsii v spyrtovo-vodnykh rozchynach. II [Qualitative Analysis of Clustering on Aqueous Alcohol Solutions. II]. Ukrainskyi fizychnyi zhurnal – Ukrainian Journal of Physics, vol. 64, 2, 141–147. Retrieved from <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018602/1332> [in Ukrainian].

31. *Kashirina, N. I.* (2014). Application of Quantum Field Theory Methods to the Development of the Translational-Invariant Polaron and Bipolaron Theory. (O. Voitenko, Trans.). Ukrainian Journal of Physics, vol. 59, 11, 1088–1092. Retrieved from <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018551/612> [in English].

32. *Kashirina, N. I.* (2014). Zastosuvannya metodiv kvantovoi teorii polya do rozrobky translyatsiino-invariantnoi teorii polyarona ta bipolarona [Application of Quantum Field Theory Methods to the Development of the Translational-Invariant Polaron and Bipolaron Theory]. Ukrainskyi fizychnyi

zhurnal – Ukrainian Journal of Physics, vol. 59, 11, 1089–1093. Retrieved from <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018551/613> [in Ukrainian].

33. *Markovych, B. M. & Zadvorniak, I. M.* (2014). Effective Potential of Electron-Electron Interaction on the Semiinfinite Electron Gas with Regard for the Local-Field Correction. (O. Voitenko, Trans.). Ukrainian Journal of Physics, vol. 59, 11, 1107–1113. Retrieved from <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018554/618> [in English].

34. *Markovych, B. M. & Zadvorniak, I. M.* (2014). Efektyvnyi potentsial mizhelektronnoi vzaiemodii dlya napivobmezhеноho elektronnoho hazu z vrakhuvannyam popravky na lokalne pole [Effective Potential of Electron-Electron Interaction on the Semiinfinite Electron Gas with Regard for the Local-Field Correction]. Ukrainskyi fizychnyi zhurnal – Ukrainian Journal of Physics, vol. 59, 11, 1108–1114. Retrieved from <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018554/619> [in Ukrainian].

35. *Novak, O., Kholodov, R. & Fomina, A.* (2018). Role of Double Layers on the Formation of Conditions for a Polarization Phase Transition to the Superradiance State in the Io Flux Tube. (O. Voitenko, Trans.). Ukrainian Journal of Physics, vol. 63, 8, 740–746. Retrieved from <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018184/149> [in English].

36. *Novak, O., Kholodov, R. & Fomina, A.* (2018). Rol podviinykh shariv u formuvanni umov polyaryzatsiinoho fazovoho perekhodu do stanu nadvyprominyuvannya v strumovii trubtsi Io [Role of Double Layers on the Formation of Conditions for a Polarization Phase Transition to the Superradiance State in the Io Flux Tube]. Ukrainskyi fizychnyi zhurnal – Ukrainian Journal of Physics, vol. 63, 8, 739–745. Retrieved from <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018184/150> [in Ukrainian].

37. *Peleshchak, R. M. & Kulyk, N. Ya.* (2014). Influence of Electron-Deformation Effects on the Electron Structure of Quantum Dots in Stressed Nanoheterosystems. (O. Voitenko, Trans.). Ukrainian Journal of Physics, vol. 59, 11, 1098–1106. Retrieved from <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018553/616> [in English].

38. *Peleshchak, R. M. & Kulyk, N. Ya.* (2014). Vplyv elektrunno-deformatsiinykh efektiv na elektronnuyu strukturu kvantovykh tochok u napruzhenykh nanoheterostrukturakh [Influence of Electron-Deformation Effects on the Electron Structure of Quantum Dots in Stressed Nanoheterosystems]. Ukrainskyi fizychnyi zhurnal – Ukrainian Journal of Physics, vol. 59, 11, 1099–1107. Retrieved from <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018553/617> [in Ukrainian].

НОРМИ МОВНОГО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ У ПЕРЕКЛАДІ СТАТЕЙ З УКРАЇНСЬКОЇ НА АНГЛІЙСЬКУ

Присвячено особливостям мовного оформлення наукового тексту, перекладеного на іноземну мову, на прикладі наукової статті, із метою дослідження перекладацьких рішень для досягнення прагматичної еквівалентності текстів оригіналу та перекладу. Особливу увагу приділено відповідності тексту перекладу нормам англійського наукового мовлення.

Ключові слова: наукова стаття, характерні риси наукового мовлення, норми мовного оформлення академічних текстів, ступінь перекладацької еквівалентності, українська мова, англійська мова, перекладацьке рішення, перекладацький прийом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Baker, M.* In Other Words: A Coursebook on Translation. London : Routledge, 2011. 332 p.
2. *Bassnett, S.* Translation Studies. London : Routledge, 2002. 176 p.
3. *Bayar, M.* To Mean or Not to Mean. Damascus : Khatawat for Publishing and Distribution, 2007. 223 p.
4. *Bell, R.* Translation and Translating: Theory and Practice. London, New York : Longman, 1993. 298 p.
5. *Byrne, J.* Technical Translation: Usability Strategies for Translating Technical Documentation. Netherlands : Springer, 2006. 290 p.
6. *Catford, J.* A Linguistic Theory of Translation. Oxford: Oxford University Press, 1978. 103 p.
7. *Griffies, S., Perrie, W. & Hull, G.* Publishing Connect: Elements of Style for Writing Scientific Journal Articles. Oxford : Elsevier, 2013. URL: https://www.gfdl.noaa.gov/wp-content/uploads/2018/08/Elements_of_Style.pdf
8. *Hatim, B., Munday, J.* Translation: An Advanced Resource Book. London : Routledge, 2005. 400 p.
9. *House, J.* Translation Quality Assessment: A Model Revisited. Tübingen : Narr, 1997. 160 p.
10. *Jakobson, R.* On Linguistic Aspects of Translation. On Translation / R. Brower (Ed.). New York : Oxford University Press, 1966. P. 232–239.

11. *Kenny, D.* Equivalence. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* / M. Baker (Ed.). London : Routledge, 2001. P. 77–80.
12. *Koller, W.* Equivalence in Translation Theory. *Readings in Translation Theory* / A. Chesterman (Ed.). Helsinki : Oy Finn Lectura Ab, 1989. P. 99–104.
13. *Mykhailenko, O.* Modern Popular Science Translations: The New Digital Age. *Lingua Montenegrina*. god. XI/2, br. 22, 2018. P. 39–57.
14. *Newmark, P.* Approaches to Translation. Oxford : Pergamon Press, 1981. 200 p.
15. *Nida, E., Taber, Ch.* The Theory and Practice of Translation. Leiden : Brill, 1982. 218 p.
16. *Pym, A.* Exploring Translation Theories. New York : Routledge, 2014. 255 p.
17. *Pym, A.* A Typology of Translation Solutions. *The Journal of Specialised Translation*. Issue 30, 2018. URL: https://www.jostrans.org/issue30/art_pym.pdf
18. *Robinson, D.* Becoming a Translator. An Introduction to the Theory and Practice of Translation. London, New York : Routledge, 2003. 301 p.
19. *Scott, J. T.* AIP Style Manual. New York: American Institute of Physics, 1999. URL: https://web.mit.edu/me-ugoffice/communication/aip_style_4thed.pdf
20. *Strevens, P.* Problems of Learning and Teaching Science through a Foreign Language. *Studies in Science Education*. Issue 3, 1976. P. 55–68.
21. *Strevens, P.* Special-Purpose Language Learning: A Perspective. *Language Teaching and Linguistics*. Vol. 10, Issue 3, 1977. P. 145–163.
22. *Strunk, W. & White, E.* The Elements of Style. London : Longman, 1999. URL: https://www.gfdl.noaa.gov/wp-content/uploads/2018/08/Elements_of_Style.pdf
23. *Vinay, J-P., Darbelent, J.* A Methodology for Translation / Trans. by Juan C. Sager, M. J. Hamel. *The Translation Studies Reader* / L. Venuti (Ed.). London, New York : Routledge, 1958/1995. P. 84–93.
24. *Waldron, A., Judd, P. & Miller, V.* Physical Review Style and Notation Guide: Instructions for Correct Notation and Style in Preparation of REVTEX Compuscripts and Conventional Manuscripts. American Physical Society. New York : Ridge, 2011. URL: <https://cdn.journals.aps.org/files/styleguide-pr.pdf>
25. *Wallwork, A.* English for Academic Research: Grammar, Usage and Style. Boston : Springer, 2013. 254 p.
26. *Wallwork, A.* English for Writing Research Papers. New York : Springer, 2011. 331 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

27. *Atamas, N. A., Bulavin, L. A., Kovalchuk, V. I., Mayko A. M.* Influence of Radiation on the Local Structure in a NaCl Aqueous Solution. (O. Voitenko, Trans.). Ukrainian Journal of Physics. 2015. Vol. 60. Issue 5. P. 422–427. URL: <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2019233/1217>
28. *Атамась Н. О., Булавін Л. А., Ковальчук В. І., Майко О. М.* Вплив радіаційного опромінення на локальну структуру водного розчину NaCl. Український фізичний журнал. 2015. Т. 60. № 5. С. 422–428. URL: <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2019233/1218>
29. *Chechko, V. E., Gotsulskiy, V. Ya., Diieva, T. V.* Qualitative Analysis of Clustering on Aqueous Alcohol Solutions. II. (O. Voitenko, Trans.). Ukrainian Journal of Physics. 2019. Vol. 64, Issue 2. P. 143–150. URL: <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018602/1331>
30. *Чечко В. Є., Гоцульский В. Я., Дієва Т. В.* Якісний аналіз кластеризації в спиртово-водних розчинах. II. Український фізичний журнал. 2019. Т. 64. №2. С. 141–147. URL: <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018602/1332>
31. *Kashirina, N. I.* Application of Quantum Field Theory Methods to the Development of the Translational-Invariant Polaron and Bipolaron Theory. (O. Voitenko, Trans.). Ukrainian Journal of Physics. 2014. Vol. 59. Issue 11. P. 1088–1092. URL: <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018551/612>
32. *Каширина Н. І.* Застосування методів квантової теорії поля до розробки трансляційно-інваріантної теорії полярона та біполярона. Український фізичний журнал. 2014. Т. 59. № 11. С. 1089–1093. URL : <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018551/613>
33. *Markovych, B. M., Zadvorniak, I. M.* Effective Potential of Electron-Electron Interaction on the Semiinfinite Electron Gas with Regard for the Local-Field Correction. (O. Voitenko, Trans.). Ukrainian Journal of Physics. 2014. Vol. 59. Issue 11. P. 1107–1113. URL : <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018554/618>
34. *Маркович Б. М., Задворняк І. М.* Ефективний потенціал міжелектронної взаємодії для напівобмеженого електронного газу з врахуванням поправки на локальне поле. Український фізичний журнал. 2014. Т. 59. № 11. С. 1108–1114. URL: <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018554/619>
35. *Novak, O., Kholodov, R., Fomina, A.* Role of Double Layers on the Formation of Conditions for a Polarization Phase Transition to the Superradiance State in the Io Flux Tube. (O. Voitenko, Trans.). Ukrainian Journal

of Physics. 2018. Vol. 63. Issue 8. P. 740–746. URL: <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018184/149>

36. *Новак О., Холодов Р., Фоміна А.* Роль подвійних шарів у формуванні умов поляризаційного фазового переходу до стану надвипромінювання в струмовій трубці Іо. Український фізичний журнал. 2018. Т. 63. № 8. С. 739–745. URL : <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018184/150>

37. *Peleshchak, R. M., Kulyk, N. Ya.* Influence of Electron-Deformation Effects on the Electron Structure of Quantum Dots in Stressed Nanoheterosystems. (*O. Voitenko, Trans.*). Ukrainian Journal of Physics. 2014. Vol. 59. Issue 11. P. 1098–1106. URL: <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018553/616>

38. *Пелещак Р. М., Кулик Н. Я.* Вплив електрон-деформаційних ефектів на електронну структуру квантових точок у напружених наногетероструктурах. Український фізичний журнал. 2014. Т. 59. №11. С. 1099–1107. URL: <https://ujp.bitp.kiev.ua/index.php/ujp/article/view/2018553/617>

Дата надходження до редакції – 13.05.2021

Дата затвердження редакцією – 29.05.2021

Мішинська І. В., канд. пед. наук, доц.
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID ID: 0000-0002-5232-4811

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ ПРОФЕСІЙНОГО ПРИКОРДОННОГО ДИСКУРСУ

Розглянуто особливості прикордонного дискурсу як особливої форми соціальної взаємодії. Висвітлено характерні риси комунікативних ситуацій прикордонного дискурсу. Проаналізовано умови, за яких відбувається сучасний прикордонний дискурс. Особлива увага приділяється професійному мовленню прикордонників, якому притаманна професійна прикордонна лексика залежно від сфери спілкування.

Ключові слова: комунікативні ситуації, прикордонний дискурс, професійне мовлення, мовленнєві акти, професійна лексика.

Поняття дискурсу, якому приділяється багато уваги в наукових розробках, визначається як «семіотичний простір, який складається з вербальних і невербальних знаків, орієнтованих на обслуговування певної комунікативної сфери, а також тезаурус прецедентних висловлень і текстів» [5, с. 132]. Виділяють особистісно-орієнтований і статусно-орієнтований типи дискурсу: «У першому випадку нас цікавить адресант з усіма його особистісними характеристиками, у другому – також адресант, але вже як представник тієї чи іншої групи людей. Особистісно-орієнтований дискурс представлений у двох основних різновидах – побутовому й художньому спілкуванні; статусно-орієнтований дискурс – у багатьох різновидах, що виділяються в тому або іншому суспільстві згідно із прийнятими в ньому сферами спілкування та наявними суспільними інститутами (політичним, діловим, науковим, педагогічним, медичним, військовим, спортивним, релігійним, юридичним та ін.)» [4, с. 4].

За соціально-ситуативним параметром розрізняють політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науко-

вий, електронний (інтернет-дискурс), медійний (засобів масової інформації) типи дискурсу тощо [8, с. 233–236]. На жаль, особливості прикордонного дискурсу недостатньо представлені в науковій літературі.

Метою статті є висвітлення характерних рис комунікативних ситуацій професійного прикордонного дискурсу як особливої форми соціальної взаємодії, що відбувається за певних обставин суспільного життя.

Мовознавці Ф. Бацевич, В. Беліков, І. Борисова, І. Шерстюних, І. Корольова, В. Красних, Л. Крисін, А. Маслова, К. Сєдов, С. Устименко, Н. Формановська й ін. проводили дослідження комунікативних ситуацій у межах мовленнєвих жанрів. Д. Пенева (2012) розглянула прагматичні особливості мовленнєвих ситуацій вибачення. А. Гіллеспі, Т. Рідер, Ф. Корніш і К. Кемпбел (2014) висвітлили специфіку комунікативних ситуацій у галузі охорони здоров'я. Е. Подховнік (2011) дослідила проблеми, що виникають в екзолінгвальних мовленнєвих ситуаціях. У роботі А. Хідаят (2016) розглянуті особливості мовленнєвих актів.

Комунікативна ситуація трактується як «обмежений у часі й просторі цілісний, соціально осмислений процес безпосередньої мовленнєвої взаємодії комунікантів в умовах, якими визначається їхня дискурсивна поведінка і способи реалізації їхніх прагмакомунікативних інтенцій» [6, с. 93]. Мовленнєвим ситуаціям притаманні такі ознаки, як місце спілкування; учасники спілкування (їхні особистісні властивості й характер взаємин один з одним); мотив спілкування; мовленнєвий намір; сфера спілкування; тема спілкування [1, с. 5].

Прикордонний дискурс, на думку фахівців, «існує в двох формах: усний і письмовий. Усний прикордонний дискурс – це спілкування людей під час виконання ними службових обов'язків. Це може бути мовлення між двома військовослужбовцями, між офіцером та особою, що перетинає державний кордон України, або ж офіцера-керівника перед підпорядкованим йому військовим підрозділом. Письмовий прикордонний дискурс є вторинним щодо усного мовлення. Письмове мовлення є власне діалогічним, адже діячами за таких умов

виступають два комуніканти: автор письмового документа та його читач» [3, с. 23].

Отже, дискурс – це складна комунікативна подія чи соціо-лінгвістична структура, яка створюється адресантом у конкретних комунікативних, соціальних і прагматичних ситуаціях. Щодо професійного дискурсу, то він розгортається в умовах професійної діяльності. Професійний прикордонний дискурс є невід’ємною складовою частиною професійної діяльності прикордонників.

Матеріалом дослідження є нормативні документи, навчальні матеріали, матеріали засобів масової інформації, у яких представлені комунікативні ситуації прикордонного дискурсу.

Особливістю професійного прикордонного дискурсу є «семіотична спеціалізація, тобто різноманіття засобів, якими користуються суб’єкти під час професійних комунікативних контактів» [3, с. 27]. Широко використовується професійна лексика під час здійснення офіцерами-прикордонниками професійної діяльності комунікативного спрямування. Оскільки професійна діяльність прикордонників передбачає як усну, так і письмову комунікацію із представниками різних культур, англійська мова стає мовою професійного спілкування або вирішення професійних завдань у різноманітних ситуаціях. Тому англійська професійна лексика широко застосовується в професійному прикордонному дискурсі. Зокрема, це відбувається завдяки інтеграції українського прикордонного відомства в систему спільної професійної підготовки персоналу прикордонних відомств країн ЄС.

Українські прикордонники беруть участь в операціях Європейської агенції із прикордонної й берегової охорони (FRONTEX) як спостерігачі. Також вони були учасниками багатьох видів практичної підготовки та семінарах для прикордонників. 2019 р. Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького приєдналася до мережі партнерських академій FRONTEX, ставши єдиним навчальним закладом-членом міжнародної мережі партнерських академій серед країн Східноєвропейського партнерства та 40-м

навчальним закладом, що має робочу домовленість про співпрацю з FRONTEX в цілому. Головною метою цих партнерських академій є сприяння співробітництву з навчальними закладами прикордонної й берегової охорони ЄС, створення спільних освітніх стандартів і модернізація систем навчання та практичної підготовки в галузі прикордонної і берегової охорони.

«Агенція FRONTEX (Європейська агенція з прикордонної і берегової охорони) сприяє країнам-членам Європейського Союзу (ЄС) у підвищенні та гармонізації стандартів підготовки персоналу прикордонних відомств. Саме професія прикордонника потребує спільних підходів у підготовці, тому що об'єктивною є потреба мати спільні уявлення про свою професію людям, які можуть нести службу по різні сторони кордону, але дуже близько один від одного» [2, с. 28]. Співробітництво НАДПСУ імені Богдана Хмельницького з мережею партнерських академій FRONTEX сприяло не лише узгодженню Уніфікованої програми підготовки (УПП) фахівців з охорони кордону з галузевої рамки кваліфікацій (ГРК) сфери охорони кордону, а й впровадженню уніфікованої англomовної професійної лексики в обіг прикордонного дискурсу.

Звертаючись до вищезазначених особливостей комунікативних ситуацій, можна стверджувати, що місце мовленнєвих ситуацій прикордонного дискурсу визначається сферою діяльності комунікантів і способом комунікації: особистої чи опосередкованої засобами комунікації (телефонні розмови, інтернет, листування звичайною чи електронною поштою, засоби масової інформації тощо).

Учасниками мовленнєвих ситуацій у межах цього дискурсу є військовослужбовці, прикордонники, представники академічних кіл, які викладають дисципліни, пов'язані зі службовою діяльністю прикордонників, представники засобів масової інформації, які висвітлюють питання, пов'язані із прикордонною діяльністю, а також пересічні громадяни, задіяні у прикордонному дискурсі під час перетину державного кордону. Крім того, учасниками цих мовленнєвих ситуацій можуть ставати й громадяни, чиї інтереси перетинаються із зазначеними сферами прикордонної діяльності.

Мотиви спілкування та мовленнєві наміри комунікантів є визначальними факторами в доборі мовних засобів для досягнення комунікативної мети. До того ж оскільки будь-яка особа зазвичай належить до більш ніж однієї групи одночасно, мова, якою користуються комуніканти, є відображенням соціальних реалій і досвіду, характерних для всіх груп. Це вимагає застосування специфічних мовних засобів – професійного мовлення.

Н. Хомський зазначає, що «важливість мови, яка робить її унікальною, полягає не так у її ролі в комунікативних настановах до дії», як «у її ролі у процесі символізації, у породженні когнітивних образів» [7, с. 506]. Очевидно, що такі когнітивні образи виникають або спеціально створюються залежно від сфери спілкування та мети спілкування, які є ознаками мовленнєвих ситуацій. Сферами, у яких розгортається прикордонний дискурс, є офіційні прийоми, наради, конференції, прес-конференції, переговори, командно-штабні навчання, селекторні наради, навчальні ситуації із застосуванням професійної прикордонної лексики, нормативні документи, робочі ситуації в пунктах пропуску, зокрема з громадянами, які перетинають кордон тощо.

Отже, особливостями мовленнєвих/комунікативних ситуацій прикордонного дискурсу можна вважати застосування професійного мовлення, якому притаманна професійна прикордонна лексика залежно від сфери спілкування; інтенціональність комунікантів, зацікавленість їх у досягненні певного комунікативного наміру, що досягається завдяки створенню конкретних когнітивних образів із використанням певних мовних засобів, а саме – професійного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Авронин В. А.* Проблемы изучения функциональной стороны языка: К вопросу о предмете социолингвистики. Л. : «Наука», 1975. 276 с.
2. *Балендр А.* Гармонізація загальноєвропейських стандартів підготовки фахівців з охорони кордону: український досвід. Педагогічний дискурс. 2019. № 26. С. 27–31.
3. *Берестецька Н. В.* Прикордонний дискурс як педагогічна проблема. Збірник наукових праць Національної академії Державної при-

кордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки. 2014. №4(73). С. 20–32.

4. Карасик В. И. Религиозный дискурс. Языковая личность : проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. Волгоград : Перемена. 1999. С. 5–19.

5. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена. 2002. 477с.

6. Ущина В. А. Позиціонування суб'єкта в сучасному англomовному дискурсі ризику : дисертація... д-ра філол. наук. Київ, 2016. 501 с.

7. Хомський Н. Три чинники формування мови. Антологія сучасної філософії науки, або усмішка ASIMO = Anthology of Contemporary Philosophy of Science, or ASIMO smile. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2017. С. 501–548.

8. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: монографія. Харків : Константа, 2005. С. 233–236.

Mishchynska I. V., Candidate of pedagogical sciences,
Associate Professor Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi
ORCID ID: 0000-0002-5232-4811

PECULIARITIES OF COMMUNICATIVE SITUATIONS OF BORDER GUARDS PROFESSIONAL DISCOURSE

Specific features of border discourse as a special form of social interaction are considered in the article. The characteristic features of communicative situations of border discourse are highlighted.

The conditions under which modern border discourse takes place are analyzed. Particular attention is paid to the professional speech of border guards, which is characterized by professional border guard vocabulary, depending on the field of communication.

Discourse is a complex communicative event or sociolinguistic structure created by interlocutors in specific communicative, social and pragmatic situations. Border discourse exists in two forms: the oral form and written form. Oral border discourse is the communication between people in the line of duty. It can be a conversation between two servicemen, between an officer and a person crossing the state border of Ukraine, or a senior officer and a subordinate serviceperson. Written border discourse is secondary to oral speech. Written speech is actually dialogical.

The material of the research is presented by normative documents, educational materials, materials of mass media, in which the communicative situations of the border discourse are presented.

The place of speech situations of border discourse is determined by the sphere of activity of communicators and the method of communication: personal or indirect means of communication (telephone conversations, Internet, correspondence by regular or e-mail, mass media, etc.

Participants in speech situations within this discourse are border guards, academics who teach disciplines related to the activities of border guards, members of the media who cover issues related to border activities, as well as ordinary citizens involved in border discourse when crossing the state border.

Motives of communication and speech intentions of communicators are determining factors in the selection of language means to achieve the communicative goal.

Areas in which the border discourse takes place are official receptions, meetings, conferences, press conferences, negotiations, command and staff exercises, conferences, training situations with the use of professional border guard vocabulary, regulations, official situations at checkpoints.

Keywords: *communicative situations, border discourse, professional speech, communicative acts, professional lexicon.*

REFERENCES

1. Avronin V. A. (1975). Problemy izucheniya funktsional'noy storony yazyka: K voprosu o predmete sociolingvistiki [Problems of studying the functional side of language: On the subject of sociolinguistics]. L. : Nauka [In Russian].
2. Balendr A. (2019). Garmonizatsiya zagal'noevropejs'kikh standartiv pidgotovki fakhivciv z okhoroni kordonu: ukrains'kij dosvid. [Harmonization of European standards for the training of border guards : Ukrainian Experience]. Pedagogichnij diskurs – Pedagogical discourse, 26, 27–31 [in Ukrainian].
3. Berestec'ka N. V. (2014). Prikordonnij diskurs yak pedagogichna problema. [Border discourse as a pedagogical problem]. Zbirnik naukovikh prac' Nacional'noi akademii Derzhavnoi prikordonnoi sluzhbi Ukraïni. Seriya: Pedagogichni ta psikhologichni nauki. – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series : Pedagogics and Psychology, 4(73), 20–32 [in Ukrainian].
4. Karasik V. I. (1999). Religioznyj diskurs. Yazykovaya lichnost' : problemy lingvokul'turologii i funktsional'noj semantiki [Religious discourse. Linguistic

personality: problems of linguocultural studies and functional semantics]. Volgograd : Peremena [In Russian].

5. *Karasik V. I.* (2002). Yazykovoj krug : lichnost', koncepty, diskurs [Language circle: personality, concepts, discourse]. Volgograd : Peremena [In Russian].

6. *Ushchina V. A.* (2016). Poziciyuvannya sub'yekta v suchasnomu anglomovnomu diskursi riziku [Positioning the subject in modern English discourse of risk]. Doctor's thesis. Kiiv : KNLU [in Ukrainian].

7. *Homs'kij N.* (2017). Tri chinniki formuvannya movi. Antologiya suchasnoï filosofii nauki, abo usmishka ASIMO [Three factors of language formation = Anthology of Contemporary Philosophy of Science, or ASIMO smile]. L'viv : LNU imeni Ivana Franka. 2017, 501–548.

8. *Shevchenko I. S.* (2005). Problemi tipologii diskursu. Diskurs yak kognitivno-komunikativnij fenomen [Problems of discourse typology. Discourse as a cognitive and communicative phenomenon]: monograph. Kharkiv : Konstanta.

Дата надходження до редакції – 23.05.2021

Дата затвердження редакцією – 05.06.2021

Ніка О. І., д-р філол. наук, проф.
Інститут філології КНУ ім. Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-6387-3835

МОРФОЛОГІЧНІ ЯВИЩА В НОБЕЛЬСЬКОМУ ЄВАНГЕЛІЇ 1520 РОКУ

Проаналізовано морфологічні ознаки, що характеризують руську редакцію церковнослов'янської мови в Нобельському Євангелії 1520 р., рукописній пам'ятці з Полісся. Зіставлено виявлені в цьому рукописі явища з конфесійними пам'ятками XIV–XV ст. та Пересопницьким Євангелієм середини XVI ст.

Ключові слова: морфологічні явища, Нобельське Євангеліє, рукопис, конфесійні пам'ятки першої чверті XVI ст.

Вивчення церковнослов'янської мови руської редакції першої чверті XVI ст. розширюється з уведенням в науковий обіг Нобельського Євангелія 1520 р. На думку Г. Кайперта, варто деталізувати редакцію, яку «традиційно називають руською, (загально)східнослов'янську, а згодом більш пізні російську, українську і, можливо, також західноруську-білоруську редакції» [Кайперт 2017, с. 36]. Як відомо, більш опрацьованою є атрибуція редакції за її графічними та фонетико-орфографічними характеристиками.

Морфологічні описи пам'яток, зокрема конфесійних, староукраїнської мови XIV–XV ст. представлені у працях Д. Гринчишина, І. Керницького, В. Мойсієнка, В. Німчука, І. Огієнка, В. Русанівського, І. Царалунги й ін. У дослідженні мови Лавришівського Євангелія В. Мойсієнко відзначає, зокрема, особливу числівникову форму, іменникову флексію -ови, із дієслівних форм – «утворення з редукованою фіналлю дієслів II–III особи однини тепер. часу...; форми II особи однини наказового способу...» [Мойсієнко 2018, с. 448].

Дієслівна варіантність окремо була простежена в конфесійних текстах XV ст., серед яких «Бибельський Апостол, Кам'яно-Струмилівське Євангеліє, Київський Псалтир, Лу-

цьке Євангеліє, Луцький Псалтир, Путенське Євангеліє, Тріодь Цвітна та ін.» [Царалунга 2017, с. 413]. Визначені в них варіанти репрезентовані у формах «теперішнього часу і простого майбутнього часу в 2 особі однини -ши – -шь»; усіченні «кінцевих -ть/-тѣ/-т у дієслівних формах третьої особи однини й множини теперішнього та простого майбутнього часу»; у дієслівних формах «на -м і на -мо у 1 особі множини теперішнього і майбутнього часу дійсного і наказового способу» [Царалунга 2017, с. 413].

Вивчення церковнослов'янської мови з кінця XVI ст. часто орієнтувалося на стародруки (зокрема Острозьку Біблію 1581 р.) і репрезентацію мовних норм у граматиках Лаврентія Зизанія та Мелетія Смотрицького. Морфологічні параметри церковнослов'янської мови української редакції кінця XVI–XVII ст. схарактеризував О. Білих [Білих, 2019]. Зокрема, дослідник звернув увагу на порівняльний аспект Острозької Біблії та видань Скорини: «більшість цих нових (порівняно зі старослов'янською мовою) форм ужиті й в ОБ 1581, однак у виданнях Ф. Скорини вони набагато частотніші. Прикладами таких форм є, зокрема, серед іменників давніх *-ѡ-, *-јѡ-основ форми род. одн. на -у, -ю (квасу, праху), дав. одн. на -ови, -єви (Даниїлови, лікарєви), місц. одн. на -у (о мужу), дав., ор., місц. одн. на відповідно -амъ, -ямъ, -ами, -ями, -ахъ, -яхъ (царствамъ, грєхами, вѣ бедрахъ, во оковахъ)» [Білих 2019, с. 57–58].

Морфологічний опис Пересопницького Євангелія як перекладної пам'ятки середини XVI ст. здійснили П. Житецький [Житецький, 1941], І. Чепіга [Чепіга, 2001] та ін. Серед багатьох морфологічних замін П. Житецький відзначав перебудову активних коротких дієприкметників, що під час перекладу трансформуються в дієприслівники з характерною для них синтаксичною функцією, витісняючись із предикативної позиції [Житецький, 1941, с. 23–29].

Нобельське Євангеліє (далі – НЄ) стало «нововідкритою» пам'яткою, що репрезентує традиції переписування Святого Письма церковнослов'янською мовою. Ця пам'ятка локалізована завдяки першій із двох післямов до рукопису – 1520 р., с. Нобель на Поліссі (зараз – Зарічненський район Рівненської

області). У другій половині XIX ст. Євангеліє було вивезене до Вільно, де зберігалося у Віленській публічній бібліотеці. Тоді ж було здійснено палеографічний опис рукопису [Гільтебрандт, 1871], [Добрянский 1882, с. 109–110]. Сучасний опис рукопису, який нині зберігається в Бібліотеці Академії наук Литви імені Врублевських, підготувала Н. Морозова [Морозова 2016, с. 274].

Натепер ця інформація є чи не єдиною, яка безпосередньо стосується самого тексту. Згадки про рукопис і післямови, особливо першу, наявні також в інших виданнях.

Відкриття й популяризація Нобельського рукопису та інформації про нього відбулися завдяки інтернет-публікаціям В. Тумаш-Ляховець, о. П. Дубінця [Тумаш, Дубінець, 2015], О. Бухала [Бухало, 2020] та ін. У науковому плані рукопис не був досліджений, що визначає актуальність наукової проблеми.

Мета статті – проаналізувати морфологічні явища в рукописному Євангелії з Нобля першої чверті XVI ст.

Завдання дослідження:

- встановити морфологічні ознаки в НЄ, що характеризують мовну взаємодію усної та писемної практик у руській редакції церковнослов'янської мови;

- схарактеризувати фонетичну й орфографічну зумовленість морфологічних форм у НЄ;

- розкрити морфологічні явища в різних частинах рукопису, зокрема в Тетроевангелії та двох післямовах до пам'ятки;

- порівняти виявлені морфологічні ознаки НЄ із конфесійними церковнослов'янськими пам'ятками XIV–XV ст. і «руськомо-вним» перекладом – Пересопницьким Євангелієм 1556–1561 рр. (далі – ПЄ).

На рівні фонетики у НЄ помітні діалектні особливості поліської вимови, про що вже частково розкриті в публікаціях із нагоди 500-ліття з часу створення НЄ [Бухало, 2020].

На рівні морфології відзначаємо багато фіксацій, характерних для руської редакції церковнослов'янської мови, що їх розглядаємо як морфологічні явища НЄ. Вкраплення живої мови мають не стільки кількісну, а якісну характеристику. У пам'ятці виявлені морфологічні явища, які охоплюють різні частини мови (іменник, прикметник, займенник, дієслово).

Іменникові морфологічні показники залежать від витворення парадигми відмінювання за родовим принципом і вторинних закінчень. Найчастішими є фіксації взаємодії у відмінюванні іменників чоловічого роду, що раніше належали до різних колишніх основ ^{*}ѡ, ^{*}јѡ та ^{*}ѣ, у родовому та давальному відмінках.

– флексія -у іменників у родовому відмінку однини (колишня основа іменників на ^{*}ѡ): **ѡ сложенїа мироу** (НС, с. 41 зв.);

– флексія -ови іменників чоловічого роду з основою на ^{*}ѡ, ^{*}јѡ в давальному відмінку однини: **іѡсифови** (НС, с. 3 зв.), **ѣви** (НС, с. 13 зв.), **іѡан^ннови** (НС, с. 3 зв.) **іѣви**, **іѣови** (НС, с. 46, 299), **пет^ррови**, **петрови** (НС, с. 52, 150 зв., 314), **нрѡдови** (НС, с. 119 зв.), **ѡн^нреови** (НС, с. 299), **ієреѡви** (НС: с. 181 зв.), **кѣ архієреѡви** (НС, с. 251 зв.), а також неістот: **мироѡви** (НС: 301, 306) (паралельно – **мироу**). Це одна з прикметних характеристик, коли переписувач надає перевагу вторинним флексіям іменників. За другим південнослов'янським впливом ширше представлена орфографічна варіантність **о** – **ѡ**, що поширюється і на іменникову флексію -**ови**/**-ѡви**.

Іменники **ѡн^нреови**, **ієреѡви**, **кѣ архієреѡви** – м'якого типу відмінювання з колишньою основою на ^{*}јѡ, проте вони отримують вторинне закінчення -**ови**. Їх сучасне продовження помітне «у волинсько-поліських же говірках, як і в південно-західних діалектах...: б^ратови, с^ннови, кон^нєви (-ови), зл^додієви (-ови), тов^раришевії, гул'т'а^рови, у сад^рови, на в^розови, у мишк^рови та ін.» [Бевзенко 1980, с. 97]:

– іменники з колишньою ^{*}ѡ-основою в місцевому відмінку однини мають закінчення -и (паралельно з -ѣ): **при кѣсѣ фѣдѡри иѡановичи ѡрослѡвичѡ**. (НС: 347). Закінчення залежало від твердої (-ѣ) чи м'якої (-и) груп іменників, проте у післямові до НС зафіксовано **при... фѣѡри**, підтримане морфологічними (і фонетичними) чинниками. Як зазначають дослідники, «загалом послідовне використання традиційного -и в аналізованих формах (підтримуване впливом української мови, в пам'ятках якої воно є звичайним ...) було особливістю церковнослов'янської мови української редакції» [Білих, 2019, с. 107];

– нові форми іменників середнього роду на **-є** розкривають дію фонетичних законів: **на ѡб'рѣтє"є**. Вираз написано кіновар'ю внизу сторінки по центру: **Се*, и на ѡб'рѣтє"є, чѣтныа главы** (НЄ, с. 31).

Іменники на **-иє** послідовно передаються у тексті, у цьому ж разі фонетичні зміни (занепад зредукованого та асиміляція [j]) очевидні з огляду на особливості написання – винесення літери **и** над рядок. У післямові подібна фонетична ознака зафіксована у слові **дыа^к**: **дыа^к мно'грѣшнын ра^є бжїи савастїанъ | авраамови' и* в нобли** . (НЄ, с. 347):

– повні прикметники із закінченням **-ого** в родовому відмінку однини: **єдиного** (НЄ, с. 316 зв.). Зберігаючи початкове **є** як маркер церковнослов'янської мови, переписувач передав флексію **-ого**, властиву українським прикметникам. Вона спорадично представлена в рукописі, натомість переважає церковнослов'янське **-аго**;

– форми особових займенників **тобѣ** (НЄ, с. 15, 15 зв., 17, 33). **совѣ** (НЄ, с. 16 зв., 45).

Дієслово:

– в обох післямовах до НЄ зафіксований синтетичний перфект **писалъ**, **писа^А**. У першій післямові дяк пише про свою роботу і переходить на звичну мовну практику, тому така форма органічно входила до мовного оформлення прикінцевої текстової частини рукопису: **А писалъ дыа^к мно'грѣшнын ра^є бжїи савастїанъ | авраамови' и* в нобли** (НЄ: с. 347). Синтетичний перфект повторюється й у другій післямові: **писа^А**.

Як уже зазначалося, найчастіше дієслівні зв'язки «пропустили» у перфектних формах 3-ї особи, зокрема у формі однини. Для порівняння: у вибірках з Острозької Біблії 1581 р. «виявлено 380 уживань перфекта, 50 із них без зв'язки» [Білих, 2019, с. 383]:

– орфографічні зміни відображені, зокрема, у фіналі дієслів теперішнього часу 1-ї особи однини – у написаннях юса великого нейотованого (**ж**) замість йотованого: **поклонжса** (НЄ, с. 4 зв.), **знаж** (НЄ, с. 292), **полагаж**, **твѡрж**, **твѡрж** (НЄ, с. 292 зв.,

301, 302). Вони зумовлені другим південнослов'янським впливом, якого в орфографії та графіці дотримувався переписувач;

– фіналь *-ть* у дієслівних формах 3-ьої особи однини теперішнього і простого майбутнього часу: **прінметь** (НЄ, с. 3 зв.), **изындеть**, **оупасеть** (НЄ, с. 4 зв.), **лежить** (НЄ, с. 7), **бодеть** (НЄ, с. 42, 43), **црѣтвоуєть** (НЄ, с. 30 зв.), **погжвить**, **погоу-вить** (НЄ, с. 30 зв., 52 зв.), **вбоуаєть** (НЄ, с. 11), **расѣхтить** (НЄ, с. 36). Як і в попередньому випадку, орфографічні переваги другого південнослов'янського впливу додавали написань *ь* на місці *ѣ* в Нобельському рукописі;

– фіналь *-мо/-ми* дієслів 1-ої особи множини теперішнього часу: **прерѣкаемо** (НЄ, с. 172), **даємо** (НЄ, с. 244 зв.). Варіантність розкривається в домінуванні *-мъ/-ми* із характерними для українського мовлення флексіями *-мо/-ми*. За дією другого південнослов'янського впливу орфографічні варіанти *о* – *ѡ* поширюються і на флексії;

– дієслівні форми на *-но* зі зв'язкою (**писано єсть**, **дано быѣ**): **такѡ бо писано єсть прѣркъмъ** (НЄ, с. 4 зв.), **писано бо єсть** (НЄ, с. 8 зв.), **писано бо єѣ** (НЄ, с. 9), **ѡ немѣ же єсть писано** (НЄ, с. 31 зв.), **дано быѣ** (НЄ, с. 347);

– активні короткі дієприкметники, становлячи активний ресурс текстової структури конфесійних пам'яток, передаються з деякими відмінностями під впливом мовної практики переписувачів. Так, морфологічні зміни активних коротких дієприкметників у дієприслівники вже наявні на початку рукопису: **видѣвъши же зѣвъзѣдоу, възѣрадовашасѣ радостію великою зѣло ...** (НЄ, с. 5). Дієприслівник **видѣвъши** за властивими колишньому дієприкметнику граматичними показниками числа (і роду) не співвідноситься з дієсловом: **видѣвъши... възѣрадовашасѣ**. Поруч із цим також фіксується короткий активний дієприкметник (у множині), що відповідає давній книжній традиції його вживання **пришеѣше ... видѣша** (НЄ, с. 5);

– прийменник *до* + *родовий відмінок*: **до виѣлима** (НЄ: 170 зв.), що було характерно для тогочасної мовної практики

переписувачів. Паралельно з ним уживається прийменниково-іменникова форма *к + давальний відмінок*.

Переписувач виправляє окремі написання в тексті. Так, на с. 20 НЄ написано **въ црѣтво нѣное**, де слово **црѣтво** виправлене замість **црѣтвіє**. Написання **црѣтво нѣное** також зустрічається на наступних сторінках Євангелія (НЄ, с. 41, 41 зв.). Це розширює варіантність словосполучень, що має сакральний сенс.

Євангельський текст і післямови до нього фіксують однаковий спектр змін під впливом живого мовлення, що його привносив переписувач. Разом із тим синтетичний перфект, що є відображенням звичної мовної практики спілкування, зафіксований у післямовах.

Вираження окремих морфологічних характеристик залежить від орфографічного та фонетичного чинників: книжного другого південнослов'янського впливу та фонетики поліського мовного континууму.

Порівняння з результатами, отриманими з досліджень конфесійних пам'яток попередніх періодів, зокрема XIV–XV ст., засвічує тяглість морфологічних ознак руської редакції церковнослов'янської мови, переважне охоплення форм іменників і дієслів.

Для виявлення змін порівняємо НЄ з ПЄ, що його перекладали впродовж 1556–1561 рр. на Волині. Пам'ятки належать до першої чверті й середини XVI ст., репрезентують руську редакцію церковнослов'янської мови в НЄ та «руську мову» (староукраїнську) у ПЄ.

Із морфологічних відзначимо ті заміни, які характеризують живомовний вплив у ПЄ:

- послідовна заміна аориста (та імперфекта) формами перфекта без зв'язки: **осіа**, **рє**, **ро^асѧ**, **Ѡндоша**, **рѣша** (НЄ) – **освѣтила**, **рєклѣ**, **сѧ** **народиль**, **пошѣли**, **мовили** (ПЄ);

- дієслівні форми теперішнього, простого майбутнього часу та наказового способу у 1-й особі множини на **-мо**: **прїидѣ^м**, **видѣмъ** (НЄ) – **по(д)мо**, **оувѣдаємо** (ПЄ);

- відсутність кінцевого **-ть** у дієсловах 3-ї особи однини (І дієвідміни): **боудѣ^т** (НЄ) – **боудє** (ПЄ);

– короткі активні та пасивні дієприкметники замінені на повні пасивні дієприкметники: **ОБРАЦЕТЕ МЛАДЕНЕЦЬ ПОВИТЬ ЛЕЖАЦЬ ВЪ ЯСЛЕ^х** (НЄ, с. 170–170 зв.) – **наидете младеньца пелєнами повитого. а положєного въ ясле^х** (ПЄ, с. 251–252).

– зміни у вираженні категорії істот – неістот іменників: **ОБРАЦЕТЕ МЛАДЕНЕЦЬ** (НЄ) – **наидете младеньца** (ПЄ).

Ці зміни, виявлені в текстових частинах обох пам'яток, узагальнимо в таблиці:

Нобельське Євангеліє 1520, с. 170–170 зв.	Пересопницьке Євангеліє 1556–1561, с. 251–252
осі ^а	освѣтила
рє ^ч	рєкль
ро ^а с ^а	с ^а народиль
ѡндоша	пош ^с ли
рѣша	мовили
прїндѣ ^м	по(д)мо
видѣмъ	оувѣдаємо
боудє ^т	боудє
повить	повитого
лежачь	положєного
обрацете младенець	наидете младеньца

Разом із тим порівняння окремих частин цих текстів дає підстави визначити, що в оформленні окремих граматичних форм переписувач НЄ надавав переваги українській фонетиці, а перекладач Пересопниці – книжній. Наприклад, фонетична зміна *-жс-* (< ^{*}*dj*) відбита в дієслівній формі з НЄ **БЫСТЕ ѡСОУЖАЛИ**, тоді як у перекладі, ПЄ, перевагу надано церковнослов'янському *-жд-*: **бысте не ѡсоуждаю**:

НЄ: **Глѹ же ва^м. ꙗко црѣкве болѣи є^с здѣ, аще ли бысте видѣли, ч^то є^с. николи же оубѡ бысте ѡсоужали неповѣн^{ны}^х**. (НЄ, с. 34).

ПЄ: Рєкоу же ва(м). иже црѣквъ болѣши ес(т) здє. если быстє вѣдали, што є(ст) мл(с)ти хощу а не жрѣтвы. николи быстє не всоуждаю неповинѣны(х) (ПЄ, с. 55).

У наведеному вище текстовому фрагменті з НЄ не фіксуються форми перфекта без дієслова-зв'язки, дієслівні форми 1-ї особи множини на *-мо*, але ми виявили їх в інших частинах цього рукопису церковнослов'янською мовою. Для ПЄ – це частотні характеристики, що супроводжуються не тільки морфологічними, фонетичними, але й лексичними і синтаксичними трансформаціями.

Висновки. Руська редакція церковнослов'янської мови рукописного Євангелія з Нобля уточнюється за морфологічними характеристиками: закінчення *-у* в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду; *-ови* в давальному відмінку однини іменників чоловічого роду (на позначення істот і неістот), *-и* в місцевому відмінку однини іменників твердої групи чоловічого роду, фіналі *-ть* у 3-й особі однини теперішнього і простого майбутнього часу, *-мо* у 1-й особі множини теперішнього часу, зміна коротких активних дієприкметників у дієприслівники й ін. З'ясовано, що синтетичний перфект функціонує у післямовах до НЄ.

Характерні для НЄ фонетико-орфографічні зміни розширюють морфологічну варіантність. Виявлено ознаки другого південнослов'янського впливу щодо орфографічних заміन *о – ѡ* у вторинних фіналях іменників – *-ови/-ѡви*, дієслів – *-мо/-мѡ*. До наслідків цього впливу належить орфографічне передавання особового закінчення *ѡ* у 1-й особі множини. На фонетико-орфографічне передавання граматичних форм також вплинула місцева мовна практика сплутування *ѡ – и, ѡ – є*.

Перспективи дослідження – повне вивчення морфологічних характеристик НЄ, співвідношення живомовних явищ у структурі церковнослов'янського тексту для виявлення ступенів мовної інтерференції, зіставлення з конфесійними пам'ятками різних періодів. Вони забезпечать повноту дослідження церковнослов'янської мови руської редакції першої чверті XVI ст. і Нобельського рукопису зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бевзенко С. П.* Українська діалектологія. Київ, Вища школа, 1980. 247 с.
2. *Білих О. П.* Українська редакція церковнослов'янської мови кінця XVI–XVII ст.: проблеми інтерференції та морфологічного унормування: дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Кропивницький, 2019. 489 с.
3. *Бухало Олексій.* Нобельське Євангеліє: 500-річний рукопис, який написали на Поліссі, 14 червня 2020. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53010787>
4. *Гильтебрандт П. А.* Рукописное отделение Виленской публичной библиотеки, состоящей под Августейшим покровительством Его Императорскаго Высочества государя наследника цесаревича Александра Александровича: Церковно-славянския рукописи. Русские пергамены. Вып. первый. Вильна : Издание Виленской публичной библиотеки, 1871. 230 с.
5. *Добрянский Ф. Н.* Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковно-славянских и русских. Вильна : Типография А. Г. Сыркина, 1882, LVI, 533 с.
6. *Житецький П.* Нарис літературної історії української мови в XVII віці : з дод. слов. книжної укр. мови за рукописом XVII віку / вступ. ст. Л. А. Булаховського. Львів : Укр. вид-во, 1941.
7. *Кайперт Гельмут.* Церковнославянський язык: круг понятий (пер. с нем. Марины А. Бобрик). Slověne. 2017. No. 1. С. 8–75.
8. *Мойсієнко Віктор.* Протографи і мова Лавришівського Євангелія. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Moisiienko_Viktor/Protohrafy_i_mova_Lavryshivskoho_Yevanheliia/
9. *Морозова Надежда.* Сводный каталог кириллических рукописных книг, хранящихся в Литве : Предварительные материалы. Slavistica Vilnensis 2016 61. 257–366. DOI: <https://doi.org/10.15388/SlavViln.2016.61.10652>
10. *Тумаши Валентина, Дубінець Павло.* Рукописне Нобельське Четвероевангеліє – найдавніша писемна пам'ятка Українського Полісся. 2015. URL: http://prosvita.rv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=148:2015-02-23-08-10-47&catid=35:news&Itemid=27
11. *Царалунга І.* Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові XIV–XV ст.: монографія. Хмельницький : Гонта А. С., 2017. 448 с.
12. *Царалунга Інна.* Дієслівна варіативність у староукраїнській мові XIV–XV ст. (на матеріалі писемних пам'яток конфесійного стилю). Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2017. Вип. 64. Ч. I. С. 413–424.

13. *Чепіга І.* Пересопницьке Євангеліє – унікальна пам'ятка української мови. Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 р.: Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / підгот. І. П. Чепіга, Л. А. Гнатенко; ред. кол. О. С. Онищенко [та ін.]. Київ, 2001. С. 13–54.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ДЖЕРЕЛ

НЄ – Нобельське Євангеліє, 1520. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. F19-35. URL: https://aleph.library.lt/F?func=direct&local_base=mab04&doc_number=000076151

ПЄ – Пересопницьке Євангеліє. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик. Slovorokazhchyk. 2011 / голов. ред. О. С. Онищенко. 2-е вид., доповн. Київ.

Nika O. I., Dr. habil., Prof.,
Institute of Philology of Taras Shevchenko KNU, Kyiv
ORCID ID: 0000-0001-6387-3835

MORPHOLOGICAL PHENOMENA IN THE NOBEL GOSPEL OF 1520

The article discusses morphological phenomena in the Nobel Gospel, the written monument from Polissia dating back to 1520. The monument was copied out in Church Slavonic with some features of the vernacular primarily exhibited in phonetics and orthography. The study attempts to reveal the morphological phenomena that characterize the impact of the vernacular and contribute to broader language variation in the manuscript. It describes some of the morphological phenomena in different parts of speech (the noun, the adjective, the verb).

Morphological features are compared in different parts of the monument: the four Gospels and the afterword. The latter contains the synthetic perfect form.

The study examines language contamination observed in the combination of phonetic features of Church Slavonic and morphological features of the Ukrainian language such as the final -мо/-мѡ in verbs. It is essential to take into account the Second South Slavic Influence on the morphological characteristics of the text, e.g. orthographic change of o -ѡ in the endings -овѡ/-ѡѡ of masculine singular nouns in the dative case or in the final -мо/-мѡ of the first person plural verbs in the present tense.

*The study demonstrates that the text morphology is influenced by orthographic and phonetic variants **ѣ** – **и**, **ѣ** – **е** typical of the language continuum in Polissia.*

*The article explains the interaction between the hard and soft types of declension in singular masculine nouns in the dative case under the condition that nouns with the former base in *jō acquire secondary flexions -оѹ/-**ѡѡ**.*

To characterize the morphological features of the Ruthenian variant of Church Slavonic, the Nobel manuscript was compared with the monuments of the same confession dating from the previous period of the 14th–15th centuries.

A comparison with the Peresopnytsia Gospel, which is a translation into the Ruthenian (Old Ukrainian) language performed in Volyn, dating from the middle of the 16 century, gives grounds to confirm the conclusion about partial morphological changes in the Church Slavonic Gospel from Nobel and systemic features of the Ukrainian language represented in the translation from Persopnytsia.

Keywords: morphology, Ruthenian variant of Church Slavonic, Nobel Gospel, manuscript, confessional monuments of the first quarter of the 16th century.

REFERENCES

Bevzenko S. P. *Ukrainska dialektolohiia* [Ukrainian dialectology]. Kyiv, Vyshcha shkola, 1980. 247 s.

Bilykh, O. P. (2019). *Ukrainska redaktsiia tserkovnoslovianskoi movy kintsia XVI–XVII st.: problemy interferentsii ta morfolohichnoho unormuvannia* [Ukrainian edition of the Church Slavonic language of the end of the XVI–XVII centuries: problems of interference and morphological normalization] : dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01. Kropyvnytskyi. [in Ukrainian].

Bukhalo, Oleksii. (2020). *Nobelske Yevanheliie: 500-richnyi rukopys, yakyi napysaly na Polissi* [The Nobel Gospel: a 500-year-old manuscript written in Polissia]. BBC News. Ukraine. 14 chervnia 2020. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53010787>. [in Ukrainian]

Dobrianskii, Flavian. (1882). *Opisanie rukopisei Vilenskoï publichnoï biblioteki, tserkovno-slavianskikh i russkikh* [Description of the manuscripts of the Vilna Public Library, Church Slavonic and Russian]. Vilna : Tipografiia A.G. Syrkina. [in Russian].

Giltebrandt, Petr. (1871). *Rukopisnoe otdelenie Vilenskoï publichnoï biblioteki... Tserkovno-slavianskii rukopisi. Russkie pergameny* [Manuscript Department of Vilna Public Library ... Church Slavonic manuscripts.

Russian parchments]. Vol. 1. Vilna : Izdanie Vilenskoi publichnoi biblioteki. [in Russian].

Zhytetskyi, P. (1941). Narys literaturnoi istorii ukrainskoi movy v XVII vitsi : z dod. slov. knyzhnoi ukr. movy za rukopysom XVII viku [Essay on the literary history of the Ukrainian language in the XVII century: with the addition of a dictionary of the literary Ukrainian language according to the manuscript of the XVII century] / vstup. st. L. A. Bulakhovskoho. Lviv : Ukr. vyd-vo, [in Ukrainian].

Keipert, Helmut. (2017). Tserkovnoslavianskii yazyk: krug poniatii [Conceptions of Church Slavonic]. Slověne. Vol. 1. pp. 8–75. [in Russian].

Moisiienko, Viktor. (2018). Protohrafy i mova Lavryshivskoho Yevanheliia. [Protographs and language of the Lavryshiv Gospel]. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Moisiienko_Viktor/Protohrafy_i_mova_Lavryshivskoho_Yevanheliia/ [in Ukrainian].

Morozova, Nadezhda. (2016). Svodnyi katalog kirillicheskikh rukopisnykh knig, khраниashchihsia v Litve: Predvaritel'nye materialy [Consolidated catalog of Cyrillic handwritten books stored in Lithuania: Preliminary materials]. Slavistica Vilnensis Vol. 61. pp. 257–366. DOI: <https://doi.org/10.15388/SlavViln.2016.61.10652>. [in Russian].

Tumash, Valentyna & Dubinets, Pavlo. (2015). Rukopysne Nobelske Chetveroyevangeliie – naidavnisha pysemna pamiatka Ukrainskoho Polissia [Handwritten Nobel Evangeliiie – the oldest written monument of Ukrainian Polissia]. URL: http://prosvita.rv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=148:2015-02-23-08-10-47&catid=35:news&Itemid=27/. [in Ukrainian].

Tsaralunha, I. (2017). Variatyvnist u staroukrainskii literaturno-pysemnii movi XIV–XV st. [Variability in the Old Ukrainian literary and written language of the XIV–XV centuries]: monograph. Khmelnytskyi : Gonta AS, 448 p. [in Ukrainian].

Tsaralunha, Inna. (2017). Diieslivna variatyvnist u staroukrainskii movi XIV–XV st. (na materiali pysemnykh pamiatok konfesiinoho styliu). [Verbal variability in the Old Ukrainian language of the XIV–XV centuries. (based on written memoirs of confessional style)]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna. Vyp. 64. Ch. I. S. 413–424. [in Ukrainian].

Chepiha, I. (2001). Peresopnytske Yevanheliie – unikalna pamiatka ukrainskoi movy. Peresopnytske Yevanheliie 1556–1561 r.: Doslidzhennia. Transliterovanyi tekst. Slovpokazhchyk [Peresopnytsia Gospel 1556–1561. Research. Transliterated text. Word index] / pidhot. I. P. Chepiha, L. A. Hnatenko ; red. kol. O. S. Onyshchenko [ta in.]. Kyiv, S. 13–54. [in Ukrainian].

SOURCES

НЄ – Nobelske Yevanheliie [Nobel Gospel], 1520. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. F19-35. URL: https://aleph.library.lt/F?func=direct&local_base=mab04&doc_number=000076151

ПЄ – Peresopnytske Yevanheliie. Doslidzhennia. Transliterovanyi tekst. Slovopokazhchyk. 2011. [Peresopnytsia Gospel 1556–1561. Research. Transliterated text. Word index] / golov. red. O. S. Onyshhenko. 2-he vyd., dopovn. Kyiv.

Дата надходження до редакції – 02.05.2021

Дата затвердження редакцією – 14.05.2021

Пятковська Т. А., асп.,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Донецька область

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ У МОВОЗНАВСТВІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Ідеться про концептуальний аналіз як комплекс методик дослідження концепту. Здійснено аналіз праць, присвячених концептуальному аналізу. Розкрито структуру концепту та можливі алгоритми аналізу цієї структури. Встановлено мету й об'єкт концептуального аналізу. Концептуальний аналіз розглядається як сукупність методів усіх наукових парадигм із перевагою когнітивно-дискурсивної.

Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, алгоритм аналізу, лінгвоконцептологія, концептуалізація.

Важливою тенденцією розвитку науки другої половини ХХ ст. стала інтеграція. Лінгвоконцептологія постала саме в цей період змін, наприкінці ХХ ст., із власне лінгвокогнітології та лінгвокультурології. Базовим терміном лінгвоконцептології є концепт. Зміна фокусу в тріадах *мова-людина-пізнання*, *мова-людина-культура* сприяла утворенню когнітивно-дискурсивної наукової парадигми. На перший план вийшов суб'єкт пізнання – людина, та через призму її сприйняття почали досліджуватися мова та мислення. Мовознавчій науці необхідний був новий термін на позначення поняття з асоціативно-образними, оцінними значеннями – ним став концепт. Концепт – згусток структурованого знання, місцем побутування якого є людська свідомість; глобальна розумова одиниця знання, що навантажена культурною інформацією та є складником «колективного несвідомого». Ця багатозначність та багатовимірність робить концепт предметом вивчення багатьох наук: філософії, психології, логіки, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, літературознавства, культурології та лінгвоконцептології; термін стає «парасольковим» (за визначенням С. Воркачова).

Постановка проблеми. Характерна для періоду становлення нової науки термінологічна і методологічна неусталеність притаманна й лінгвоконцептології. Єдиної методики концептуального аналізу ще не існує, а, можливо, й не існуватиме, оскільки кожен вчений використовує власний набір методів, які відповідають завданням дослідження.

Аналіз досліджень. У статті проаналізовано праці О. Воробйової, В. Старка, Ж. Краснобаєвої-Чорної, З. Попової, Й. Стерніна, М. Піменової, В. Маслової й ін., присвячені алгоритмові концептуального аналізу.

Мета статті – аналіз поглядів науковців на питання концептуального аналізу.

Завдання статті: проаналізувати погляди вчених на структуру концепту, з'ясувати особливості використання методів концептуального аналізу для кожної складової частини концепту, розглянути наявні алгоритми концептуального аналізу.

Актуальність. З огляду на панування когнітивно-дискурсивної наукової парадигми, підвищення інтересу до суб'єкта пізнання, проблеми лінгвоконцептології є досить актуальними. Аналіз та упорядкування існуючих методів концептуального аналізу необхідні для становлення методології в цій галузі.

Виклад основного матеріалу. Концепт має тришарову будову: понятійний, образний та ціннісний елементи. В. Карасик, С. Воркачов виокремлюють у концепті три складові: понятійну, образну, ціннісну. Ю. Степанов поділяє структуру концепту в такий спосіб: основна (актуальна ознака), додаткова (пасивна ознака), внутрішня форма. Й. Стернін виділяє ядро та периферію в структурі концепту, де ядро – базовий прошарок, понятійний і образний складники, а периферія – когнітивний прошарок, інтерпретаційне поле, ціннісний складник. Такий поділ доводить відмінність концепту від поняття, його ширше поле вираження, за виразом С. Ляпіна, «в глибині концепту мерехтить поняття». В. Маслова розглядає структуру концепту як п'ятишарову, де до ядра належать словникова дефініція та етимологія концепту, а до периферії – інші дефініції концепту

(наукові, філософські), шар, на якому розташовані метафора, метонімія, ідіоми, фразеологізми, сталі вирази, приказки й прислів'я; індивідуальне сприйняття концепту [9, с. 248]. А. Приходько розглядає структуру концепту як субстрат (понятійний компонент, основа концепту), адстрат (перцептивно-образний компонент, надбудова-1), епістрат (ціннісний компонент, надбудова-2). Т. Радзієвська, спираючись на позиції Ю. Степанова, розглядає концепт як утворення з шаруватою будовою, яке складається з актуального семантичного шару, пасивного шару (додаткових смислів) та етимологічного словового шару.

С. Жаботинська розтотожнює поняття концептуальна та когнітивна модель. На думку дослідниці, концептуальна модель – структура бази даних без урахування застосованих до неї когнітивних операцій, натомість когнітивна модель – структура бази даних з урахуванням таких операцій, що сприяють утворенню на основі однієї концептуальної моделі кількох когнітивних. Концепт виступає інваріантом, що втілюється в мові через концептори. За С. Жаботинською, шлях від концептуальної до когнітивної моделі пролягає через схему *зовнішній світ – мислення – мова*. Це модель формування образу світу в мисленні людини. Значення мовної одиниці стає конструктором, в його основі лежить когнітивна модель як модифікація певної концептуальної моделі. Подальший рух через схему *значення мовного знака – сам мовний знак – внутрішня форма*. Значення мовного знака – це активація інформації з мислення. Мотивація мовного знака простежується по лінії зовнішньої та внутрішньої форм знака. Схема *мовний знак – внутрішня форма – зовнішня форма* розглядається як процес когнітивного мапування: фрагментарного представлення внутрішньої форми мовного знака в його зовнішній формі. Подані схеми є спробою реконструкції алгоритму пізнання в людській свідомості, дослідження руху, трансформації та структуризації інформації в цілісний багатшаровий концепт [5, с. 219].

Ми розглянемо погляди вчених на проблему моделювання концепту. З. Попова та Й. Стернін пропонують метод семантико-когнітивного аналізу концепту (від змісту значень до змісту

концептів). Це породжує два напрямки дослідження концептів: 1) когнітивна семасіологія – повернення до мови (використання когнітивних знань для пояснення явищ і процесів у семантиці мови, поглиблення вивчення лексичної та граматичної семантики); 2) лінгвістична концептологія – рух до свідомості (моделювання концептів як одиниць національної концептосфери). Залежно від методики дослідження також виокремлюють такі напрямки: лінгвопоетологічний (Л. Бєлєхова, О. Воробйова), лінгвокультурологічний (Ю. Степанов, В. Карасик, С. Воркачов, А. Приходько), когнітивно-дискурсивний (А. Мартинюк, І. Шевченко), когнітивно-семантичний (Й. Стернін, М. Нікітін). Варто зазначити, що більшість сучасних методик аналізу концепту ґрунтуються на відкриттях засновників когнітивної лінгвістики: фреймовій семантиці Ч. Філлмора, теорії метафори та метонімії Дж. Лакоффа і М. Джонсона, сценаріях Р. Абельсона, ментальних просторах Ж. Фоконьє, фреймах М. Мінського, когнітивних прототипах Є. Рош та ін.

Концептуальний аналіз – комплекс прийомів моделювання концепту, один із способів реконструкції мовної та концептуальної картин світу. Інтеграція як загальнонаукова тенденція уможливорює комплексний аналіз концептів та застосування методів лінгвосемантики, когнітивної лінгвістики, концептології, лінгвокультурології та дискурсного аналізу для встановлення поняттєво-ціннісного та образно-ціннісного змісту концепту. Учені виокремлюють два підходи до концептуального аналізу: когнітивний (інтегрально-когнітивний) та дискурсивний (текстуально-дискурсивний). Концептуальний аналіз є продовженням семантичного аналізу. «Глобальне завдання когнітивного лінгвокультурологічного дослідження – вивчити категоризацію світу і принцип вербалізації ментальних одиниць – концептів та їхнього функціонування у мегатексті» [15, с. 109]. Об'єктом концептуального аналізу (далі – КА) є деривати ядра, парадигматичні зв'язки, синтагматичні зв'язки, історична еволюція концепту, ключові слова, дискурс. Зокрема, синоніми – найбільш актуальні ознаки концепту, антоніми – зв'язки концептів між собою, синтагматичні зв'язки – способи категоризації концепту. Кінцева мета КА – побудова концептуальної моделі того

інформаційного фрагмента, що фіксується знаком. Із цією метою використовуються концептуальні структури: пропозиції, фрейми, сітки, прототипні моделі [10, с. 104].

Результатом КА має стати когнітивна репрезентація отриманих лінгвістичних результатів, що передбачає моделювання структури концепту за результатами опису його мовної об'єктивації: 1) опис структури концепту, когнітивних пластів, їхніх когнітивних секторів і когнітивних ознак; 2) ядрово-периферійне впорядкування пластів концепту; 3) опис інтерпретаційного поля як сукупності концептуальних стереотипів [13, с. 58–72].

Як зазначає В. Старко, специфіку окремого методу КА визначають такі компоненти: 1) теоретичні основи; 2) об'єкт дослідження – концепт певного типу; 3) мовний матеріал аналізу; 4) мета аналізу; 5) процедура аналізу [14, с. 105].

На думку О. Домніч, найбільш оптимальною є комплексна методика дослідження концепту, яка поєднує традиційні лінгвістичні (порівняльно-історичний, порівняльний, кількісний, структурний, дискриптивний тощо) і нові для лінгвістики методи дослідження (прийоми семантико-когнітивного опису концептів (за З. Поповою та Й. Стерніним), принципи опису концептуальних структур, розроблені В. Піменовою [4, с. 110].

В. Воркачов з огляду на зазначену тришаровість концепту пропонує свій алгоритм аналізу його структури: понятійна складова розглядається на матеріалі дискурсних реалізацій повсякденної свідомості; образна – шляхом аналізу когнітивних метафор; ціннісна – через аналіз етимології мовних реалізацій концепту, синонімічних та антонімічних асоціативних зв'язків. Т. Радзівєська у концептуальних дослідженнях вдається до семантичного й етимологічного аналізу ключових лексем концепту, застосовує прототипічний аналіз, теорію концептуальної метафори для аналізу граматичних конструкцій, що входять до інтерпретаційного поля концепту. Відповідно до структури концепту А. Мартинюк пропонує досліджувати понятійний субстрат за допомогою концептуального, диференційного, компонентного та етимологічного аналізів, додатково застосовується також методика фреймового моде-

лювання, інструментарій теорії когнітивної метафори. Г. Заньковська до перелічених методів додає метод суцільної вибірки, дефініційний, контекстуальний, структурно-семантичний, кількісний, компаративний, інтерпретаційно-текстовий. А. Приходько пропонує для кожної із трьох складників концепту застосовувати такі методи: понятійна – дефініційно-компонентний аналіз, образна – контекстуальний метод, ціннісна – кількісні методи (актуальність), компонентний і контекстуальний аналіз (оцінка). І. Голубовська розподіляє методи концептуального аналізу за науковими парадигмами.

Структурно-семантична парадигма мовного знання: метод компонентного, дефініційного, контекстуального, дистрибутивного аналізу; *порівняльно-історична*: описовий, зіставний, метод етимологічного аналізу ядерних лексем ідентифікаторів, квантитативний метод (кількісно-якісний аналіз); *когнітивно-дискурсивна*: метод когнітивних інтерпретацій, методика концептуального аналізу, методика фреймового моделювання, прототипічний аналіз, метод концептуальної метафори Дж. Лаккоффа, М. Джонсона, метод внутрішньої інтроспекції, методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації. Що більше методів буде застосовано в КА, тим більшою буде кількість виявлених ознак концепту.

Найбільш актуальними і вживаними на цьому етапі розвитку лінгвоконцептології залишаються прототипічний аналіз, що лежить в основі категоризації інформації, за допомогою якого також можна досліджувати специфіку національних картин світу; метод концептуальної метафори, що дає змогу на рівні синтаксису відслідковувати особливості метафоризації в мовній картині світу певного народу; когнітивно-дискурсивна інтерпретація уможливорює розгляд концептів у різноманітних дискурсах, зокрема у філософському, поетичному, медійному, що дає повноту уявлення про концепт, його значимість для певної культури. Також не оминати традиційних методів, таких, як дефініційно-компонентний, етимологічний, оскільки ці методи допомагають з'ясувати зміст ключової лексики концепту.

Деякі вчені пропонують конкретний алгоритм аналізу, покрокову інструкцію щодо здобуття змісту концепту, що заकोдо-

ваний у його вербально вираженій частині, також слід враховувати невимірювану частку невербального, яка не знайшла омовлення. «Ще одна властивість концепту – велика кількість способів апеляції до нього (входів в концепт), тобто можливість його вираження з допомогою одиниць різних рівнів – лексем, фразеологізмів, словосполучень, речень» [12, с. 16]. Аналіз вербалізації концептів здійснюється в основному на лексичному, фразеологічному та синтаксичному рівнях мови.

О. Воробйова обґрунтовує такий *алгоритм моделювання концепту*: 1) визначення способів/засобів «входу в концепт» (А. Приходько) із мовленнєвої, дискурсної, текстової площини; 2) метамовне (вербальне) титулування концепту; 3) етимологічний та/або компонентний аналізи; 4) поняттєвий аналіз за довідковими й енциклопедичними джерелами; 5) побудова синонімічних, або семіотичних рядів; 6) реконструкція перцептивно-образного шару концепту за допомогою концептуальних тропів; 7) визначення ціннісного, велоративного складника концепту [2, с. 9].

Учені Воронезької школи З. Попова та Й. Стернін здійснюють аналіз концепту так: 1) побудова номінативного поля концепту; 2) аналіз і опис семантики мовних засобів, які входять у номінативне поле концепту; 3) когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів – виявлення когнітивних ознак, які формують досліджуваний концепт як ментальну одиницю; 4) верифікація отриманого когнітивного опису в носіїв мови; 5) опис змісту концепту у вигляді переліку когнітивних ознак; 6) моделювання концепту, яке уможливило опис концепту як цілісної ментальної одиниці [11, с. 160, 161].

Процедура КА, запропонована В. Старко, виглядає так: 1-й крок – установлення тих меж фрагмента реальності, що їх задає мовне вираження концепту; 2-й крок – окреслення кола вербалізаторів концепту з дотриманням критеріїв відбору мовного матеріалу; 3-й крок – аналіз семантики відібраних одиниць з метою пошуку концептуальних ознак; 4-й крок – «групування вербалізаторів за спільними ознаками»; 5-й крок – впорядкування аналізу – «звужування ознак»; 6-й – зіставлення результатів розгляду концептів в різних мовах [14, с. 107, 108].

М. Піменова прямує дещо іншим шляхом: 1) аналіз лексичного значення та внутрішньої форми слова; 2) вияв синонімічного ряду лексеми; 3) опис способів категоризації концепту у мовній картині світу; 4) встановлення способів концептуалізації як вторинного переосмислення відповідної лексеми, вивчення концептуальних метафор і метонімії; 5) дослідження сценаріїв [1, с. 15].

В. Маслова встановлює референтну ситуацію, до якої належить концепт та місце концепту в мовній картині світу, у мовній свідомості нації; враховує етимологічну специфіку, залучаючи різноманітні контексти: поетичні, наукові, філософські, публіцистичні; результати зіставляє з аналізом усіх зв'язків лексеми [8, с. 46].

У два етапи проводить концептуальний аналіз Ж. Краснобаєва-Чорна:

1-й етап, перший рівень концептуалізації: окреслення ядра на основі словникової дефініції однойменної лексеми різних історичних періодів, встановлення периферії концепту за допомогою асоціативного експерименту, опрацювання ідеографічної структури концепту, визначення місця концепту в загальній концептуальній схемі української мови;

2-й етап, другий рівень концептуалізації: добір фонові інформації (зі словників різних типів: етимологічних, тлумачних, міфологічних, культурознавчих, етнолінгвістичних) до кожного семантичного поля, групи, підгрупи, виокремлення з фонові інформації спільних і диференційних, загальнокультурних й етнокультурних складників концепту [7, с. 46, 47, 48, 49, 50].

Висновки. Мета концептуального аналізу – реконструкція знань про світ, які складаються в мовну картину світу. Концептуальний аналіз є семантичним аналізом лексики, граматики і прагматики мови, сполучуваності, ідіоматики, етимології тощо. У центрі уваги дослідника – тлумачення слова, що дозволяє визначити, порівнювати й описувати мовні явища та ті уявлення, які за ними стоять. Учені прагнуть розглядати концепт якомога ширше, досліджуючи його в різних дискурсах, виявляючи його у зв'язку з концептуалізацією, категоризацією, когнітивною моделлю. Використання різноманітних словників

дозволяє досліджувати концепт у діяхронії та синхронії, прослідковувати його звуження чи розширення. Побудова синонімічних рядів, встановлення взаємозв'язків з іншими концептами мови сприяє формуванню уявлення про концептуальну картину світу у свідомості носіїв мови. Вибір певних методів концептуального аналізу залежить від цілей і завдань, які ставить перед собою дослідник.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антология концептов / под ред. В. Карасика, И. Стернина. М. : Гнозис, 2007. 511 с.
2. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. Вісник КНЛУ. Серія «Філологія». 2011. № 2. С. 53–64.
3. Голубовська І. О. Сучасна українська лінгвоконцептологія: стан і перспективи розвитку. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2016. Вип. 10 (1). С. 151–159.
4. Домніч О. В. До питання про методи аналізу концепту в сучасних лінгвістичних студіях. Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. 2017. № 1. С. 104–112.
5. Жаботинська С. А. Мовні знаки як конструкти. Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. 2012. Вип. 630–631. С. 213–222.
6. Заньковська Г. Д. Методи дослідження концептів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. 2015. № 19 том. 2. С. 102–104.
7. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці). Українська мова. 2009. № 1. С. 41–52.
8. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : учеб. пособие. 5-е изд. Москва : Флинта ; Наука, 2011. 295 с.
9. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. 2-е изд. Мн.: ТетраСистемс, 2005. 256 с.
10. Мунтян Л. Концептуальний аналіз та методи дослідження вербалізованих концептів. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Філологічна. 33 (2013). С. 103–105.
11. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ: Восток – Запад, 2007. 314 с.
12. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск : Белая Е. А., 2013. 307 с.

13. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика. Воронеж : Истоки, 2004. 80 с.

14. Старко В. Ф. Про один метод концептуального аналізу. Наукові записки. Сер.: Філологічні науки. 2008. Вип. 75 (4). С. 105–109.

15. Чернишенко І. Методи дослідження концептів у когнітивній лінгвістиці. Наукові записки. Сер.: Філологічні науки. 2008. Вип. 75 (4). С. 109–115.

T. Piatkovska, postgraduate student,
State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical
University" Slovyansk, Donetsk Oblast

CONCEPTUAL ANALYSIS IN LINGUISTICS IN EARLY XXI CENTURY

The article deals with the conceptual analysis as a complex of methods of concept analysis. The relevance of the attempt to structure the existing methods is proved by the infant stage of linguoconceptology in modern science. Modern linguistics has not offered a single classical method of conceptual analysis despite a number of works on concept methodology in home and foreign linguistics. The research has been made through the analysis of Ukrainian and Russian linguoconceptologists' works. Special attention has been paid to the influence of integration (the general scientific tendency). The article has considered the structure of the concept and has given examples of its analysis. The object of the analysis, which is at the same time one of the "entrances" into concept, has been clarified. The purpose of the analysis has been defined as concept modeling. Distribution of the methods of the conceptual analysis through scientific paradigms has been considered. The relative character of the conceptual analysis chosen and the type of the concept, the researcher's item of its structure and the researcher's purpose has been studied. Possible trends of concept studies have been revealed. In general, the article has outlined a range of important issues of conceptual analysis: choice of methods, material researched, methods of structure study, optimal algorithm of concept analysis. The article may contribute to selecting the algorithm of the concept analysis. Conceptual analysis has prospects for further research, as some aspects of concept remain nonverbal.

Keywords: concept, conceptual analysis, concept methodology, analytical algorithm, linguoconceptology.

REFERENCES

1. *Karasyk, V. & Sternyn, Y.* (Eds.). (2007). *Antologiya konceptov* [Anthology of concepts] M. : Gnozyz [in Russian].
2. *Vorobyova, O. P.* (2011). *Konceptologiya v Ukrayini: zdobutky, problemy, prorakhunky* [Concept studies in Ukraine: gains, goals and gaps]. *Visnyk KNLU. Seriya «Filologiya» – Herald of KNLU. Series «Philology»*, 2, 53–64 [in Ukrainian].
3. *Golubovska, I. O.* (2016). *Suchasna ukrayinska lingvokonceptologiya: stan i perspektyvy rozvytku* [Modern Ukrainian Linguistic Conceptology: Present State and Possibilities of the Development]. *Aktualni problemy filologiyi ta perekladoznavstva – Current issues of linguistics and translation studies*, 10 (1), 151–159 [in Ukrainian].
4. *Domnich, O. V.* (2017). *Do pytannya pro metody analizu konceptu v suchasnykh lingvistychnykh studiyakh* [On the study of the methods of concept analysis in contemporary linguistics]. *Visnyk zaporizkogo natsionalnogo universytetu. Filologichni nauky – Herald of Zaporizhzhya National University*, 1, 104–112 [in Ukrainian].
5. *Zhabotynska, S. A.* (2012). *Movni znaky yak konstrukty* [Language signs as constructs]. *Naukovyi visnyk Chernivetskogo universytetu. Germanska filologiya – Scientific Herald of Chernivtsi University. German Philology*, 630–631, 213–222 [in Ukrainian].
6. *Zankovska, G. D.* (2015). *Metody doslidzhennya konceptiv* [Methods of the concept research]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Ser. : Filologiya – Scientific Herald of International Humanities University*, 19, 102–104 [in Ukrainian].
7. *Krasnobayeva-Chorna, Zh. V.* (2009). *Konceptualnyi analiz yak metod konceptyvistyky (na materialy konceptu ZHYTTYA v ukrayinskii frazemici)* [The conceptual analysis as the method of conceptive science (on material of the concept life in the ukrainian phraseology)]. *Ukrayinska mova – Ukrainian language*, 1, 41–52 [in Ukrainian].
8. *Maslova, V. A.* (2011). *Vvedenye v kognytyvnuyu lyngvystyku* [Introduction to cognitive linguistics]. Moskva : Flynta; Nauka [in Russian].
9. *Maslova, V. A.* (2005). *Kognytyvnaya lyngvystyka* [The cognitive linguistics]. Mn. : TetraSystems [in Russian].
10. *Muntyan, L.* (2013). *Konceptualnyi analiz ta metody doslidzhennya verbalizovanykh konceptiv* [The conceptual analysis and methods of the verbalized concepts research]. *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu "Ostrozka akademiya". Ser. : Filologichna – Scientific Notes of Ostroh Academy National University. Ser.: Philological*, 33, 103–105 [in Ukrainian].

11. *Popova, Z. D.* (2007). *Kognityvnaya lyngvystyka* [The cognitive linguistics]. Moskva : AST: Vostok – Zapad [in Russian].

12. *Prykhodko, A. N.* (2013). *Koncepty i konceptosystemy* [Concepts and Concept Systems]. Dnepropetrovsk : Belaya E. A. [in Ukrainian].

13. *Rudakova, A. V.* (2004). *Kognytologyya i kognityvnaya lyngvystyka* [Cognitology and Cognitive Linguistics]. Voronezh : Istoki [in Russian].

14. *Starko, V. F.* (2008) *Pro odyn metod konceptualnogo analizu* [About one method of conceptual analysis]. *Naukovi zapysky. Ser. : Filologichni nauky – Scientific Notes. Ser: Philological science*, 75 (4), 105–109 [in Ukrainian].

15. *Chernyshenko, I.* (2008). *Metody doslidzhennya konceptiv u kognityvniy lingvistyci* [Methods of the concept research]. *Naukovi zapysky. Ser. : Filologichni nauky – Scientific Notes. Ser: Philological science*, 75 (4), 109–115 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції – 17.05.2021

Дата затвердження редакцією – 29.05.2021

Сяомен Ле, асп.

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко,
г. Киев

СЕМАНТИКА СОМНЕНИЯ И СПОСОБЫ ЕЁ ВЫРАЖЕНИЯ В ТЕКСТАХ СОВРЕМЕННЫХ РУССКОЯЗЫЧНЫХ МАСС-МЕДИА

Как неотъемлемая черта текста СМИ, субъективная модальность выражает оценку и отношение автора к содержанию, она передает эмоции автора, отражает идеи и мировоззрение автора, является средством взаимодействия между автором и читателем. В статье представлены результаты исследования семантики сомнения как одного из аспектов авторской субъективной модальности и способов её реализации в текстах современных русскоязычных масс-медиа, доказана необходимость её дальнейшего исследования.

Ключевые слова: субъективная модальность, семантика сомнения, текст современных русскоязычных масс-медиа.

Вторая половина XX – начало XXI века были золотым периодом расцвета средств массовой информации и новых технологий. Быстрое развитие средств массовой информации постепенно изменило способ взаимодействия между людьми и миром.

Исследование языка средств массовой информации стало важным направлением лингвистики: «Общую закономерность в эпоху тотальной информатизации общества составляет существование особого языка СМИ. Аккумулируя языковую, социальную, культурно-историческую память конкретных языков, его используют для производства текстов массовой коммуникации, приобретающих межнациональный характер» [Язык, 2004, с. 38]. Тексты СМИ – это органичное соединение объективности и субъективности, рациональности и эмоциональности в коммуникативном аспекте, поскольку информационная и воздействующая функции являются для них основными.

В качестве важного средства реализации функций текста субъективная модальность стала центром внимания многих ученых. Большой вклад в ее изучение внесли И. Р. Гальперин, Г. П. Немец, Г. Я. Солганик [Гальперин, 1981; Немец, 1991; Солганик, 2001] и др. Исходя из коммуникативной реальности текста, многие ученые рассматривают субъективную модальность как функциональную семантическую категорию, тесно связанную с автором. Таким образом подчеркивается фактор антропоцентричности, субъективности в языке.

А. В. Бондарко, Т. В. Шмелева и другие также рассматривают субъективную модальность текста как категорию текста, тесно связанную с оценкой и прагматикой [Бондарко, 1971; Шмелева, 1984]. Таким образом, текст является продуктом вербального общения, и его основная функция заключается в передаче идей и эмоциональных установок автора. Субъективная модальность – важное средство достижения этой функции.

Модальность проявляется с разной степенью очевидности в разных типах текстов. В текстах СМИ способы реализации субъективной модальности зависят от того, что хочет преподнести автор аудитории. Как отметила Н. И. Клушина, «информация, которую собирают и обрабатывают конкретные люди для определенных групп читателей, и не может быть абсолютно объективной. Читатель всегда получает интерпретацию информации, как бы ни подчеркивался ее объективный характер» [Клушина 2001, с. 1].

«Сомнение как выражение личностного отношения в процессе осмысления фактов и явлений действительности традиционно рассматривается в зоне субъективной модальности и представлено как одно из субъективно-модальных значений», – вторит Е. Е. Орехова [Орехова, 2011, с. 419]. Масс-медиа могут навязывать свое мнение с категоричной уверенностью или представлять разные точки зрения, которые можно поставить под сомнение.

Несмотря на то, что семантике сомнения посвящены интересные и значительные труды [Гоголина, 2005; Юровицкая, 2005; Никольская, 2009; Нагорный, 2010], неисследованными остаются многие важные вопросы, касающиеся представления категории сомнения в языковых формах. Не рассматривалась и спе-

цифика реализации, а также роль соответствующего концепта в масс-медийном дискурсе.

Л. А. Пиотровская в своей работе впервые ввела термин «специальный маркер эмотивности» для описания эмотивных высказываний [Пиотровская 1995, с. 37]. Для различения средств репрезентации сомнения И. Г. Никольская вводит термины «специализированный маркер» и «косвенный маркер». Все специализированные маркеры (прямые, непосредственные показатели) относятся к ядерным (основным) средствам репрезентации семантики сомнения и служат для передачи инвариантного значения сомнения, т. е. являются однозначными. Косвенные маркеры служат для создания многочисленных вариантных значений сомнения, например: сомнения-предположения; сомнения-кажмости, сомнения-смущения, сомнения-опасения, сомнения-недоверия и т. п. [Никольская, 2009, с. 199].

Пересечение с другими семантическими категориями приводит к усложнению семантической категории сомнения, в результате чего возникают вариантные категориальные ситуации. Например, категория сомнения пересекается с категорией утверждения/отрицания и категорией определённости/неопределённости.

Категория определённости/неопределённости интерпретируется как «не знаю / знаю», «неясно / ясно», «неточно / точно» в поверхностной семантике: *Якобы оттуда выбросили и чуть ли не избili активистку за украинский язык (Страна.ua. 29.10.2020); «Подписывали документы переговорные группы – они опубликованы в интернете – а потом дальше эти договоренности не были выполнены. Кинули? Ну, не знаю – не выполнили обязательства. **Может**, не надо было их брать на себя? **Может**, надо было сначала подумать, сможешь ли ты это сделать?» – рассказал Богдан (Страна.ua. 23.11.2020); Пока нет данных о том, что **кто-то** заразился коронавирусом из-за мороженого (Сегодня. 15.01.2021).*

В систему отношений утверждение/отрицание категория сомнения была введена О. Есперсеном. В концепции О. Есперсена отношения утверждения/отрицания представлены в виде тройного противопоставления:

А – утверждение (Positiv «положительная ступень»);

В – сомнение (Questionabl «сомнительная ступень»);

С – отрицание (Negativ «отрицательная ступень») [Есперсен, 1958, с. 376].

В этой системе семантика сомнения выступает в качестве средней, промежуточной ступени между утверждением и отрицанием, выражает неуверенность и в равной степени противопоставлена как утверждению, так и отрицанию [Калинина, 2010, с. 107].

По мнению А. А. Калининой, в тексте маркер сомнения может выражаться в повествовательных и вопросительных предложениях, при этом сомнение не всегда выступает в качестве средней, промежуточной ступени между утверждением и отрицанием, а часто занимает зону значений, предельно близких к области полного отрицания: *Ну мы разве с вами должны обезьянничать что ли? Обязательно делать, как кто-то где-то делает? Ну, наверное, нет.* (РИА «Новости» 28.03. 2021).

Проанализировав «Объяснительный словарь» [Объяснительный 2003], «Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений» [Ожегов, 1999] и «Толковый словарь русского языка» под редакцией Д. Н. Ушакова [Ушаков, 1935–1940], мы обнаружили 60 единиц, репрезентирующих сомнение. Из них 6 однозначных слов, прямо называющих сомнение: 3 существительных (*сомнение, неуверенность, колебание*), два глагола (*сомневаться, колебаться*), одно прилагательное (*неуверенный*) в составе предиката *быть неуверенным*. По словарям мы выяснили значения однозначных слов и выражений со служебными словами, с помощью которых передаётся семантика сомнения, выделили маркеры сомнения и показали, что в качестве номинантов состояния сомнения обычно употребляются существительные.

В тоже время глагол является наиболее динамичным классом слов, которые позволяют эффективно и адекватно передавать эмоциональные состояния и кодировать эмоциогенные ситуации [Никольская, 2009, с. 173]. Это связано с тем, что уже в самой морфологической системе глагола имеются специальные формы для выражения модальных значений, наслаиваемых на общую семантику процесса: значения реальности / ирреальности, возможности / невозможности осуществления действия, увереннос-

ти / неуверенности, сомнительности, предположительности его проявления с точки зрения субъекта речи [Шанский, Тихонов, 1987, с. 256]. Предикативные наречия для репрезентации семантики сомнения используются редко.

Типичным для выражения семантики сомнения является и употребление косвенных маркеров сомнения (было обнаружено 54 такие единицы), а именно: модально-сомнительные частицы (*вряд ли, едва ли, вроде бы, якобы, пожалуй и др.*), вводно-модальные слова (*может быть, вероятно, возможно, наверное и др.*), модальные фразы типа *мне кажется, думается и др.*

На примере художественного текста И. Г. Никольская выделяла семантические варианты концепта сомнения: сомнения-предположения; сомнения-кажимость, сомнения-смущения, сомнения-опасения, сомнения-недоверие [Никольская, 2009, с. 173]. Мы проанализировали типичные речевые ситуации, в которых реализуются эти варианты в текстах СМИ. Этот анализ дал возможность показать, как автор, сообщая новости, выражает свое отношение к ним.

Проанализировав 17 текстов объемом 26520 знаков из новейших русскоязычных газет 2010-х гг., мы выделили следующие типичные для масс-медиа речевые ситуации сомнения. По аналогии с термином контексты мнения они могут быть названы контекстами сомнения, ведь в обоих случаях речь идёт о модальной рамке.

1. Сомнение с оттенком упрека, неодобрения, насмешки, иронии: *Удивительно одно: **похоже**, Кабмин не понимает, что это вопрос не только рыночный, но и политический. И что за трехкратное повышение стоимости отопления будет расплачиваться Зеленский – своим рейтингом* (Страна.ua. 14.10.2020); *"**Возможно**, они нашли где-то такие чрезвычайно дорогие оптовые партии, я не знаю. Но тогда я не понимаю, почему они закупали по таким фантастическим ценам", – говорит экономист* (Сегодня. 12.10.2020).

2. Сомнение-недоверие, неуверенность в достоверности сообщаемого; сомнения в истинности, реальности утверждения: *Поэтому остаётся открытым вопрос – **сможет ли** власть противостоять такой небольшой группе лиц, если она решится*

на радикальные действия (Страна.иа. 14.10.2020); Верховный представитель ЕС по иностранным делам и политике безопасности Жозеп Боррель считает **«едва ли выполнимым»** требование Азербайджана составить график вывода армянских сил из Нагорного Карабаха (Сегодня. 10.10.2020).

3. Сомнение-допустимость, предположение, неуверенное указание на возможность: **Я думаю**, что президент действительно хочет использовать эти местные выборы как реальный соцопрос по наиболее актуальным проблемам. В том числе по Донбассу (Сегодня. 13.10.2020); Так что, **скорее всего**, этот пункт был внесен в совместную декларацию двух президентов для проформы – в расчете на то, что поляки ничего не сделают для украинских школ в Польше и «ответки» требовать не станут (Страна.иа. 13.10.2020); **Видимо**, у штаба протеста иссякла фантазия насчет мирных акций (либо там поняли, что нынешний сценарий никуда не ведет), и они решили еще раз попытаться ускорить события (Страна.иа. 13.10.2020); Советник главы Офиса президента Михаил Подоляк не исключил, что один из вопросов **может быть** посвящён легализации марихуаны (Страна.иа. 15.10.2020); Азербайджан заявил о новых ракетных ударах вооруженных сил Армении по его городам, причём в одном из них, Мигечевире, ракеты **якобы** упали возле энергоблока гидроэлектростанции (Сегодня. 10.10.2020).

4. Сомнение-предположение-опасение: Если в городе начнется широкое обсуждение темы «дееспособен ли мэр или нет» и «предъявите нам мэра», а окружение Кернеса не предоставит его видеообращения, то итоговые показатели на выборах, **вполне вероятно**, будут серьезно отличаться от тех, которые сейчас дают убедительную победу мэру (Страна.иа. 12.10.2020); **Возможно**, это только угроза, которая никогда не будет осуществлена. Но это показатель того, что ситуация в стране не простая (Страна.иа. 13.10.2020).

5. Сомнение-несогласие, возражение: Над «легитимизацией» вакцины российские ученые долго не потели. Ее зарегистрировали, не пропустив через три фазы испытаний. Из-за чего мировое сообщество относится к российской вакцине, мягко гово-

ря, *скептически* (Сегодня. 14.10.2020); Но *вряд ли* это сейчас кого-то сильно тревожит (Новая газета. 10.10.2020).

6. Сомнение-сравнение: *Причина, видимо, в том, что нынешний «Марш УПА» не использовали крупные политические силы вроде «Евросолидарности»* (Страна.ua. 13.10.2020).

7. Сомнение с оттенком изумления, удивления: *Разве можно так решать судьбу пациента?* (Стена. 10.10.2020).

Итак, семантика сомнения имеет богатые и разнообразные средства выражения. Среди них в первую очередь – существительные, которые обычно употребляются в качестве номинантов эмоции сомнения. Типичным для выражения сомнения является и употребление косвенных маркеров сомнения, а именно: модально-сомнительных частиц, вводно-модальных слов, модальных фраз. Глаголы являются самой динамичной категорией слов, позволяющей наиболее эффективно и полно передать эмоциональное состояние. Анализ текстов СМИ показал, что автор с помощью средств различных языковых уровней выражения сомнения стремится не только (1) заострить внимание читателя на каком-либо важном факте, (2) но и передать свое личное отношение к характеризваемым явлениям, событиям, персонажам, действующим в произведении, что влияет на формирование мнения читателей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст. Ленинград : Наука, 1971. – 114 с.

2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981. – 140 с.

3. Гоголина Т. В. Функционально-семантическое поле сомнительности в современном русском языке: Учебное пособие / Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2005. – 124 с.

4. Есперсен О. Философия грамматики. М. : Изд-во иностр. лит., 1958. 404 с.

5. Калинина А. А. Сомнение в системе значений утверждения /отрицания. Известия высших учебных заведений. Поволжский регион: Гуманитарные науки. 2010. № 3 (15). С. 106–114.

6. *Клушина Н. И.* Языковые механизмы формирования оценки в СМИ. Публицистика и информация в современном обществе / Под ред. Солганика Г. Я. М., 2000. С. 94–106.

7. *Нагорный И. А.* Смысл «сомнение» и речевая ситуация относительной достоверности как отражение фактора антропоцентризма в концептосферах говорящего и адресата. Научные ведомости. 2010. № 12 (83). Вып. 6. С. 42–48.

8. *Немец Г. П.* Актуальные проблемы модальности в современном русском языке. Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1991. 187 с.

9. *Никольская И. Г.* Семантика сомнения и способы её выражения в русском языке: дис. ... кандидата. филол. наук: 10.02.01 / Ирина Геннадьевна Никольская. СПб: СПбГУ, 2009. – С. 173–225. URL : <http://www.dissercat.com/content/semantika-somneniya-i-sposoby-ee-vyrazheniya-v-russkom-yazyke#ixzz2ISF1hIRp>

10. *Никольская И. Г.* Выражение семантики сомнения в современном русском языке. Известия РГПУ им А. И. Герцена: научный журнал. СПб., 2009. № 118. С. 197–201.

11. Объяснительный словарь: Структурные слова: предлоги, союзы, частицы, междометия, вводные слова, местоимения, числительные, связочные глаголы : ок. 1200 единиц / под ред. В. В. Морковкина. М. : Астрель, 2003. 421с.

12. *Орехова Е. Н.* Субъективная модальность высказывания: форма, семантика, функции: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.01 / Елена Николаевна Орехова. Москва : МГОУ, 2011. 419 с.

13. *Пиотровская Л. А.* Лингвистическая природа эмотивных высказываний (на материале русского и чешского языков): автореферат дис. на получения наук. Ступень д-ра. филол. наук: спец. 10.02.01 «русский язык», 10.02.03 «славянские языки» / Л. А. Пиотровская. СПб.: СПбГУ, 1995. 37 с.

14. *Солганик Г. Я.* Автор как стилиобразующая категория публицистического текста. Вестник Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. 2001. № 3. С. 74–83.

15. *Солганик Г. Я.* Стилистика текста: учебное пособие. М. : Флинта, 2018. 256 с.

16. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Росс. акад. наук. Ин-т русск. языка им. В. В. Виноградова. 4-е изд., доп. М. : Азбуковник, 1999. 939 с.

17. Толковый словарь русского языка / Под ред. Д. Н. Ушакова. М. : Гос. ин-т "Сов. энцикл."; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935–1940. (4 т.). 1216 с.

18. Шанский Н. М., Тихонов А. Н. Современный русский язык. Учеб. для студентов пед. ин-тов по спец. № 2101 «Рус. яз. и лит.». М. : Провещение, 1987. 256 с.

19. Шмелева Т. В. Смысловая организация предложения и проблема модальности. *Актуальные проблемы русского синтаксиса*. М., 1984. С. 78–100.

20. Юровицкая Л. Н. Английский лингвокультурный концепт «сомнение» и способы его языковой манифестации: дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 / Лариса Николаевна Юровицкая. Самара : СГСПУ, 2005. – 171 с.

21. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования / отв. ред. М. Н. Володина. М. : Изд-во МГУ, 2004. 38 с.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Страна.ua. 29.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/297825-slavjansk-skandal-v-marshrutke-iz-za-russkoho-jazyka-popal-na-video.html>

2. Страна.ua. 23.11.2020. URL : <https://strana.ua/news/302514-sobchak-i-bohdan-pooobshchalis-v-stambule-hlavnye-tezisy-intervju-video.html>

3. Сегодня. 15.01.2021. URL : <https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/chto-budet-s-pandemey-v-2021-godu-pomozhet-li-vakcina-kogda-snimem-maski-i-vyydem-iz-karantina-1498460.html>

4. РИА «Новости» 28.03. 2021. URL : https://www.gazeta.ru/social/news/2021/03/28/n_15792884.shtml

5. Страна.ua. 14.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/294736-bitva-za-vaktsinu-v-sluhe-naroda-zelenskij-obeshchaet-ujti-podhotovka-tarifnoj-katastrofy.html>

6. Сегодня. 12.10.2020. URL : <https://economics.segodnya.ua/economics/enews/ukraincev-pugayut-podorozhaniem-hleba-chto-proishodit-s-cenami-na-samom-dele-1482079.html>

7. Страна.ua. 14.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/295056-pochemu-marsh-upa-v-kieve-v-etom-hodu-proshel-bez-razmakha.html>

8. Сегодня. 10.10.2020. URL : <https://world.segodnya.ua/world/wnews/sorvali-peremirie-azerbaydzhan-zayavil-chto-voyska-armenii-obstrelyali-dva-goroda-1481826.html>

9. Сегодня. 13.10.2020. URL : <https://politics.segodnya.ua/politics/pyat-voprosov-prezidenta-o-chem-i-kak-zelenskiy-sprosit-narod-1482375.html>

10. Страна.ua. 13.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/294736-bitva-za-vaktsinu-v-sluhe-naroda-zelenskij-obeshchaet-ujti-podhotovka-tarifnoj-katastrofy.html>

11. Страна.ua. 13.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/294736-bitva-za-vaktsinu-v-sluhe-naroda-zelenskij-obeshchaet-ujti-podhotovka-tarifnoj-katastrofy.html>

12. Страна.ua. 15.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/294853-podoljak-zajavil-chto-vo-vseukrainskom-oprose-mozhet-byt-vopros-o-lehalizatsii-kannabisa-.html>

13. Сегодня. 10.10.2020. URL : <https://world.segodnya.ua/world/wnews/voyna-v-nagornom-karabahe-samye-vazhnye-sobytiya-i-glavnye-podrobnosti-1480237.html>

14. Страна.ua. 12.10.2020. URL : <https://strana.ua/articles/analysis/294694-novye-slukhi-o-kernese-perezhil-li-mer-kharkova-insult-i-chto-reshat-vybory.html>

15. Страна.ua. 13.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/294736-bitva-za-vaktsinu-v-sluhe-naroda-zelenskij-obeshchaet-ujti-podhotovka-tarifnoj-katastrofy.html>

16. Сегодня. 14.10.2020. URL : <https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/rossiya-predlagaet-miru-svoyu-vakcinu-ot-koronavirusa-chto-s-ney-ne-tak-1482348.html>

17. Новая газета. 10.10.2020. URL : <https://novayagazeta.ru/articles/2020/10/09/87443-bulochki-s-krymom>

18. Страна.ua. 13.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/295056-pochemu-marsh-upa-v-kieve-v-etom-hodu-proshel-bez-razmakha.html>

19. Стена. 10.10.2020. URL : <https://kyiv.ukrainianwall.com/51620-pust-umiraet-doma-v-set-popal-razgovor-medikov-vershashchih-sudbu-tyazhelobolnogo-pacienta-eto-polnoe-dno>

Ле Сяомен, асп.

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СЕМАНТИКА СУМНІВУ ТА СПОСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ В ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКОМОВНИХ МАС-МЕДІА

Будучи невід'ємною рисою тексту ЗМІ, суб'єктивна модальність виражає оцінку й ставлення автора до змісту, вона передає емоції автора, відображає ідеї та світогляд автора, є засобом взаємодії між автором і читачем. Представлені результати дослідження семантики сумніву як одного з аспектів авторської суб'єктивної

модальності і способів її реалізації в текстах сучасних російськомовних мас-медіа, доведено необхідність її подальшого дослідження.

Ключові слова: суб'єктивна модальність, семантика сумніву, текст сучасних російськомовних мас-медіа.

Le Xiaomeng, PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

SEMANTICS OF DOUBT AND WAYS OF ITS EXPRESSION IN MODERN RUSSIAN MASS MEDIA TEXTS

Modality was a logical concept originally, but it has become a linguistic concept now, which gets new interpretation and development in linguistics. It has experienced a dynamic development process from sentence modality to discourse modality. As the human factor in language has become the focus of linguistic research, the subjective factors embodied in language, namely subjective modality, have also received more attention and research. The mass media is one of the main objects of modern linguistics research. Its rapid dissemination and development have provided a large number of fresh corpus and many new research topics for linguistics. Subjective modality is one of the essential properties of mass media. As an integral feature of media text, subjective modality expresses the author's evaluation and attitude towards the content, conveys the author's emotions, reflects the author's thoughts and worldview, and it is a means of interaction between the author and the reader. It directly affects and determines the definition, classification and characteristics of mass media.

Doubt as an expression of personal attitude in the process of comprehending the facts and phenomena of reality is traditionally considered in the area of subjective modality and presented as one of the subjective-modal meanings.

This article uses mainly the methods of interpretation and analysis to introduce the doubt as one of the author's subjective modality in modern mass media. By analyzing "Explanatory Dictionary" by Morkovkina, "Explanatory Dictionary of the Russian Language: 80,000 Words and Phraseological Expressions" by Ozhegov and "Explanatory Dictionary of the Russian Language" edited by D.N. Ushakova, we found that typical for expressing doubt is the use of indirect markers, namely: modal-doubtful particles, introductory-modal words, modal phrases. Based on variants of the semantics of doubt, described by I.G. Nikolskaia, using the text of modern Russian-language mass media as corpus, we have analyzed the typical

contexts of expressing doubt in media texts, as well as its realization in modern Russian mass media texts.

Keywords: *subjective modality, semantics of doubt, modern Russian language mass media texts.*

REFERENCES

1. *Bondarko, A. B.* (1971). Grammaticheskaya kategoriya i kontekst [Grammatical category and context]. Leningrad : Nauka, 114 s. [in Russian].
2. *Galperin, I. R.* (1981). Tekst kak obekt lingvisticheskogo issledovaniya [Text as an object of linguistic research]. Moscow, 140 s. [in Russian].
3. *Gogolina, T. V.* (2005). Funktsionalno-semanticheskoye pole somnitelnosti v sovremennom russkom yazyke: Uchebnoye posobiye [Functional and semantic field of doubtfulness in modern Russian language: Tutorial]. Ekaterinburg, 124 s. [in Russian].
4. *Espersen, O.* (1958). Filosofiya grammatiki [Philosophy of grammar]. Moscow : Izd-vo Inostr. lit., 404 s. [in Russian].
5. *Kalinina, A. A.* (2010). Somneniye v sisteme znacheniy utverzhdeniya/otritsaniya [Doubt in the positive/negative meaning system]. Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedeniy – Proceedings of higher educational institutions. Povolzhskii region: Gumanitarnye nauki, 3 (15), S. 106–114 [in Russian].
6. *Klushina, N. I.* (2001). Yazykovyye mekhanizmy formirovaniya otsenki v SMI. Chast 1 [Language mechanisms for the formation of assessments in the media]. G. Ya. Solganika (Eds.), Publitsistika i informatsiya v sovremennom obshchestve – Journalism and information in modern society, S. 94–106. Moscow [in Russian].
7. *Nagornyi, I. A.* (2010). Smysl «sommeniye» i rechevaya situatsiya otnositelnoy dostovernosti kak otrazheniye faktora antropotsentrizma v kontseptosferakh govoryashchego i adresata [The meaning of "doubt" and the speech situation of relative reliability as a reflection of the factor of anthropocentrism in the conceptual spheres of the speaker and the addressee]. Nauchnyye vedomosti – Scientific statements, 12 (83), S. 42–48 [in Russian].
8. *Nemets, G. P.* (1991). Aktualnyye problemy modalnosti v sovremennom russkom yazyke [Actual problems of modality in modern Russian]. Rostov-na-Donu : Izdatelstvo Rostovskogo universiteta, 187 s. [in Russian].
9. *Nikolskaya, I. G.* (2009). Semantika somneniya i sposoby yego vyrazheniya v russkom yazyke [Semantics of doubt and ways of expressing it in Russian]. Candidate's thesis. St. Petersburg : SPbGU, S. 173–225 [in Russian].
10. *Nikolskaya, I. G.* (2009). Vyrazheniye semantiki somneniya v sovremennom russkom yazyke [Expression of the semantics of doubt in modern

Russian]. *Izvestiia RGPU im A. I. Gertsena: nauchnyi zhurnal – News RGPU named after A. I. Herzen: scientific journal*, 118, S. 197–201 [in Russian].

11. *Obyasnitelnyi slovar* (2003). *Strukturnye slova: predlogi. soiuzy. chastitsy. mezhdometiia. vvodnye slova. mestoimeniia. chislitelnye. svyazochnye glagoly* : ok. 1200 edinit / pod red. V. V. Morkovkina. Moscow : Astrel, 421 s. [in Russian].

12. *Orekhova, E. N.* (2011). *Subiektivnaia modalnost vyskazyvaniia: forma. semantika. Funktsii* [Subjective modality of the statement: form, semantics, functions]. Doctor's thesis. Moscow : MGOU, 419 s. [in Russian].

13. *Piotrovskaya, L. A.* (1995). *Lingvisticheskaia priroda emotivnykh vyskazyvaniy (na materiale russkogo i cheshskogo yazykov)* [The linguistic nature of emotive expressions (based on the Russian and Czech languages)]. Extended abstract of Doctor's thesis. St. Petersburg : SPbGU, 37 s. [in Russian].

14. *Solganik, G. Ya.* (2001). *Avtor kak stileobrazuyushchaia kategoriia publitsisticheskogo teksta* [The author as a style-forming category of a journalistic text]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 10. Zhurnalistika – Moscow University Bulletin. Episode 10. Journalism*, 3, S. 74–83 [in Russian].

15. *Solganik, G. Ya.* (2018). *Stilistika teksta: uchebnoe posobie* [Stylistics of the text: a tutorial]. Moscow : Flinta, 256 s. [in Russian].

16. *Tolkovyi slovar russkogo yazyka* (1999): 80 000 slov i frazeologicheskikh vyrazhenii / Ross. akad. nauk. In-t russk. yazyka im. V. V. Vinogradova. 4-e izd. dop. Moscow : Azbukovnik, 939 s. [in Russian].

17. *Tolkovyi slovar russkogo yazyka (1935–1940)* / Pod red. D. N. Ushakova. M. : Gos. in-t "Sov. entsikl."; OGIZ; Gos. izd-vo inostr. i nats. slov. (4 t.), 1216 s. [in Russian].

18. *Shansky N. M., & Tikhonov A. N.* (1987). *Sovremennyi russkii yazyk* [Modern Russian language]. Moscow : Prosveshchenie, 256 s. [in Russian].

19. *Shmeleva, T. V.* (1984). *Smyslovaia organizatsiia predlozheniia i problema modal'nosti* [Semantic organization of the sentence and the problem of modality]. *Aktual'nye problemy russkogo sintaksisa – Actual problems of Russian syntax*, S. 78–100. Moscow [in Russian].

20. *Yurovitskaia, L. N.* (2005). *Angliiskii lingvokul'turnyi kontsept «somneniie» i sposoby yego yazykovoy manifestatsii* [English linguocultural concept "doubt" and the ways of its linguistic manifestation]. Candidate's thesis. Samara: SGSPU, 171 s. [in Russian and English].

21. *Volodina, M. N.* (Eds.). (2004). *Yazyk SMI kak obiekt mezhdisiplinarnogo issledovaniia* [The language of the media as an object of interdisciplinary research]. Moscow : Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 38 s. [in Russian].

SOURCES

1. Strana.ua. 29.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/297825-slavjansk-skandal-v-marshrutke-iz-za-russkoho-jazyka-popal-na-video.html> [in Russian].
2. Strana.ua. 23.11.2020. URL : <https://strana.ua/news/302514-sobchak-i-bohdan-poobshchalis-v-stambule-hlavnye-tezisy-intervju-video.html> [in Russian].
3. Segodnia. 15.01.2021. URL : <https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/chto-budet-s-pandemey-v-2021-godu-pomozhet-li-vakcina-kogda-snimem-maski-i-vyydem-iz-karantina-1498460.html> [in Russian].
4. RIA «Novosti». 28.03. 2021. URL : https://www.gazeta.ru/social/news/2021/03/28/n_15792884.shtml [in Russian].
5. Strana.ua. 14.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/294736-bitva-za-vaktsinu-v-sluhe-naroda-zelenskij-obeshchaet-ujti-podhotovka-tarifnoj-katastrofy.html> [in Russian].
6. Segodnia. 12.10.2020. URL : <https://economics.segodnya.ua/economics/enews/ukraincev-pugayut-podorozhaniem-hleba-chto-proishodit-s-cenami-na-samom-dele-1482079.html> [in Russian].
7. Strana.ua. 14.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/295056-pochemu-marsh-upa-v-kieve-v-etom-hodu-proshel-bez-razmakha.html> [in Russian].
8. Segodnia. 10.10.2020. URL : <https://world.segodnya.ua/world/wnews/sorvali-peremirie-azerbaydzhan-zayavil-chto-voyska-armenii-obstrelyali-dva-goroda-1481826.html> [in Russian].
9. Segodnia. 13.10.2020. URL : <https://politics.segodnya.ua/politics/pyat-voprosov-prezidenta-o-chem-i-kak-zelenskiy-sprosit-narod-1482375.html> [in Russian].
10. Strana.ua. 13.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/294736-bitva-za-vaktsinu-v-sluhe-naroda-zelenskij-obeshchaet-ujti-podhotovka-tarifnoj-katastrofy.html> [in Russian].
11. Strana.ua. 13.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/294736-bitva-za-vaktsinu-v-sluhe-naroda-zelenskij-obeshchaet-ujti-podhotovka-tarifnoj-katastrofy.html> [in Russian].
12. Strana.ua. 15.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/294853-podoljak-zajavil-chto-vo-vseukrainskom-oprose-mozhet-byt-vopros-o-lehalizatsii-kannabisa-.html> [in Russian].
13. Segodnia. 10.10.2020. URL : <https://world.segodnya.ua/world/wnews/voyna-v-nagornom-karabahe-samyje-vazhnye-sobytiya-i-glavnye-podrobnosti-1480237.html> [in Russian].
14. Strana.ua. 12.10.2020. URL : <https://strana.ua/articles/analysis/294694-novye-slukhi-o-kernese-perezhil-li-mer-kharkova-insult-i-chto-reshat-vybory.html> [in Russian].

15. Strana.ua. 13.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/294736-bitva-za-vaktsinu-v-sluhe-naroda-zelenskij-obeshchaet-ujti-podhotovka-tarifnoj-katastrofy.html> [in Russian].
16. Segodnia. 14.10.2020. URL : <https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/rossiya-predlagaet-miru-svoyu-vakcinu-ot-koronavirusa-chto-s-ney-ne-tak-1482348.html> [in Russian].
17. Novaia gazeta. 10.10.2020. URL : <https://novayagazeta.ru/articles/2020/10/09/87443-bulochki-s-krymom> [in Russian].
18. Strana.ua. 13.10.2020. URL : <https://strana.ua/news/295056-pochemu-marsh-upa-v-kieve-v-etom-hodu-proshel-bez-razmakha.html> [in Russian].
19. Stena. 10.10.2020. URL : <https://kyiv.ukrainianwall.com/51620-pust-umiraet-doma-v-set-popal-razgovor-medikov-vershashchih-sudbu-tyazhelobolnogo-pacienta-eto-polnoe-dno> [in Russian].

Дата надходження до редакції – 16.05.2021

Дата затвердження редакцією – 30.05.2021

Ущатовська І. В., канд. філол. наук

ORCID ID: 0000-0001-9746-5581,

Нехаєнко Є. В., студ.

Сумський державний університет, м. Суми

ФЕНОМЕН НАРАТИВУ ВІД ОБМЕЖЕНОЇ ТРЕТЬОЇ ОСОБИ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Запропоновано дослідження наративу від обмеженої третьої особи – особливого явища в сучасному літературознавстві, яке наразі посідає чільне місце на ринку художньої літератури. Запропоновано класифікацію наративів за типами перспектив, що дозволяє детально дослідити явище наративу від обмеженої третьої особи. На увагу заслуговують природа цього підходу до створення оповідей, його основоположні засади, варіації та художні штампи, якими він послуговується.

Ключові слова: художня література, наратологія, оповідна перспектива, наратив від обмеженої третьої особи.

Постановка проблеми. За численні роки свого існування англomовна література багато разів ставала піонером у використанні сюжетних і стилістичних прийомів, які навіть зараз помітно впливають на літературний ландшафт світу. Зокрема, можна визначити окрему галузь у літературознавстві, вивчення якої є необхідною для розуміння й написання творів і яка, на жаль, не є пріоритетною серед дослідників. Однак, наратологія продовжує існувати й розвиватися, її прийоми продовжують використовуватися. У запропонованій лінгвістичній розвідці здійснюється аналіз одного типу наративу – наративу від обмеженої третьої особи, розкрито особливості його застосування та еволюцію.

Актуальність дослідження. Розвинена класифікація наративів за типами перспектив дозволяє нам дослідити не лише явище наративу від обмеженої третьої особи, а й функціонал, яким воно послуговується, характерні риси його вияву та сюжетні тропи, які воно здатне доповнити і створити. Наратив від обмеженої третьої особи вже зараз продовжує свою еволюцію не лише

в письмовій, а й усній формі. Оскільки наразі не існує науково систематизованого погляду на це явище, то його дослідження є актуальним і доцільним.

Метою цього дослідження є розгляд явища наративу від обмеженої третьої особи в англomовній літературі: дослідження джерел його виникнення, опис характерних особливостей, окреслення поняттєвих меж і його застосування.

Аналіз останніх досліджень. Серед засновників наратології варто зазначити таких відомих дослідників, як І. Бехт [1], Г. Джеймс [12], П. Лаббок [15], О. Ткачук [3], Н. Фрідман [10] та ін. Завдяки великій кількості праць, присвячених темі наративу в літературі, сучасні письменники й поціновувачі літератури можуть аналізувати та переймати особливості стилю того чи іншого письменника, адже наратор – це не що інше, як «суб'єкт свідомості, який безпосередньо втілений у тексті і з яким має справу читач» [1, с. 214]. Наратор як головний об'єкт спостережень наратології є «голосом книги», головною характеристикою якого в теорії є його оповідна перспектива та настанови щодо дійових осіб твору.

Про наявність у наратора оповідної перспективи вперше заговорив Г. Джеймс в есе «Мистецтво роману» [13, с. 245]. Усвідомлення важливості і практичної користі зазначеного відкриття спонукало науковців до популяризації цього терміна (Ф. Штенцель [18], Ж. Жанетт [11]). Сучасні англomовні джерела визначають термін так: «Перспектива – однина, множина – перспективи. Позиція, з якої спостерігають за чимось чи кимось; когнітивна перспектива або ставлення» [8, с. 956]. Попри революційність цього поняття у XX ст., воно відоме багатьом завдяки соціальній мережі TikTok, тому можна вважати цілком логічною й органічною його інтеграцію в сучасні реалії.

У літературі оповідна перспектива може репрезентувати три позиції: наратора, персонажа та читача. Їхня взаємодія та поєднання утворює унікальні композиційні рішення. Осмислення цієї концепції визначило класифікації перспектив, серед яких варто виділити працю К. Брукса та І. Уоррена [6]. Ці дослідники виокремили чотири можливі типи наративу:

1. Автодієгетичний наратив – оповідач є водночас протагоністом.

2. Герой-спостерігач – наратор постає другорядним героєм оповіді.

3. Автор-спостерігач – розповідь ведеться зовні, оповідач не бере участі в подіях твору.

4. Усезнаючий автор – наратор не просто спостерігає дії героїв зовні, він володіє інформацією про їхні думки та почуття [6, с. 312].

Отже, ця класифікація спирається на встановлення особи, від якої ведеться оповідь та на когнітивний рівень сприйняття.

Також варто згадати есе Я. Лінтвельта [14, с. 156] «Про наративну типологію: оповідна перспектива», де автор закладає основи сучасних поглядів на перспективу наратора, розширює та переосмислює варіації його ролі в тексті твору. Сплав ідей К. Брукса, І. Уоррена та Я. Лінтвельта дозволяє нам вивести універсальну класифікацію, в якій запропоновано поділ перспектив за трьома основними групами:

1. Наратив від першої особи, де оповідач є учасником подій. Характерною особливістю є застосування дейктичних елементів, що передбачають високу частоту використання займенників першої особи однини й множини, а саме «I/we» конструкцій. Оскільки наратор та герой є одним цілим, то його перспектива суттєво обмежена межами сприйняття персонажа.

2. Наратив від другої особи. Застосування передбачає найбільший ступінь занурення читача в наратив. Він легко впізнаваний завдяки тенденції до використання «you» конструкцій, що найчастіше перекладаються займенниками другої особи однини. Це все створює легкий ефект навіювання, що полегшує вхід до світу наративу, чим часто користуються розробники ігор.

3. Наратив від третьої особи – це різновид оповідної перспективи, який уособлює гетеродієгетичного наратора [3, с. 29], що визначає його пасивність як спостерігача подій. Характерною особливістю є використання «he/she» конструкцій. Цей тип перспективи можна назвати найбільш плідним [12, с. 454], із його поділом на підтипи: 1) об'єктно орієнтований наратив; 2) наратив від усезнаючої особи; 3) наратив від обмеженої особи.

Щодо підтипів наративу від третьої особи варто зазначити, що їхньою головною відмінністю є ступінь доступу до інформації. У цьому плані наратив від усезнаючої особи не скутий обмеженнями, такий тип наратора здатен проникнути в

будь-чий думки та розповісти про них читачеві [11, с. 123]. Об'єктно орієнтований наратор, навпаки, обмежений зусібч, йому доступний лише зовнішній бік подій, думки героїв для нього є таємницею. Компромісом між цими крайнощами є наратив від обмеженої особи.

Викладення основного матеріалу. Наратив від обмеженої третьої особи виділяється за характерними особливостями. Перш за все він належить до групи наративів від третьої особи, що передбачає використання наратором займенників третьої особи однини, завдяки чому його легко розпізнати. Цей прийом є чи не найбільш застосовуваним у світовій літературі. На перший погляд, наратив від третьої особи має створювати найбільшу перешкоду для асоціації себе з героями. М. О'Коннел довів, що цей прийом є таким же емпатично-ефективним, як і наратив від першої особи [16, с. 447], особливо якщо ми говоримо про наратив від обмеженої особи, який за своїми характеристиками однаково близький як третій, так і перший.

Найбільш спорідненим із наративом від обмеженої особи, безумовно, є наратив від усезнаючої. Його можна схарактеризувати як уособлення авторитету та впевненості, адже усезнаючий наратор володіє інформацією абсолютно про все, інша річ, що показує він лише певну частину знань. Разом із цим він не може втручатися в події оповіді, радше його роль – це надання забарвлення ситуаціям, які він описує. До арсеналу цього наратора входить:

1. Драматична іронія. Наратор посилює напруженість, розповідаючи читачеві про події чи думки героїв, які не відомі іншим.

2. Голос наратора може відрізнитися від загального тону оповіді. Наприклад: драматичний опис ситуації, яку герої сприйняли комічно.

3. Швидка зміна подій. Найголовніша перевага наративу від усезнаючої особи – це її динамічність, наратору не потрібно багато часу, щоб змінити одну подію новою, чи погляд одного персонажа на інший [10, с. 170].

Така мобільність та свобода наративу від усезнаючої особи робить її привабливою для письменників-початківців, таким чином наратив від обмеженої є більш вибагливим, оскільки наратору відоме лише те, що знає герой твору. Незважаючи на

таку різницю відмінність, ці два типи наративу мають спільний підхід та розуміння ролі наратора в оповіді. Насамперед для них характерне те, що наратор – не дійова особа. Він може спостерігати, описувати, коментувати, проте не має безпосереднього впливу на фактичні події твору. Також варто зазначити, що ці типи нарації зближуються, коли оповідач обмеженої змінює героя та починає вести оповідь від іншого персонажа [9, с. 243]. Необачне застосування цього прийому може призвести до стилістичної невправності та легко зіпсувати розповідь цим перестрибуванням з героя до героя, адже руйнує близькість, що вже вибудовувалась між читачем та персонажем.

Оповідь від обмеженої третьої особи відрізняється від усіх інших типів тим, що дозволяє повністю перейнятися близькістю з образом, збагнути світ через його очі та думки. З іншого боку, наратив від обмеженої третьої особи надзвичайно подібний до наративу від першої, у чому і криється таке щире та швидке співпереживання герою. Обидва оповідачі знають усе про свого персонажа: його перспективу, почуття, емоції, думки, як очевидні, так і потаємні. Проте арсенал прийомів у обмеженого наратора значно багатший, адже його фіксація на одній особі є доволі умовною. Цей тип оповідача може абсолютно довільно змінювати відстань, з якої він спостерігає за об'єктом. Відстань як основну характеристику перспективи описав О. Карт у книзі «Персонажі та оповідна перспектива» [7], у ній він завдяки аналогії з кіномистецтвом виділив три типи взаємодії наратора третьої особи та героя:

1. Глибоке занурення – це найкоротша відстань. Наратор буквально перебуває за плечем головного героя. Із цієї позиції оповідач говорить про думки, почуття та бажання, що розкриває для читача мотивацію персонажа.

2. Проникнення світла. Коротка дистанція в декілька років робить для читачів героя більш загадковим, оскільки лише деякі окремі думки стають доступними наратору. Цей простір потрібен для опису окремих подій, де дії є важливішими, ніж роздуми персонажа.

3. Панорама – відстань між героєм та оповідачем максимальна. Застосовується для опису експозиції, коли думки персонажа

ставали б лише завадою на шляху донесення сенсу, проте варто мати на увазі, що наратор може описати лише те, що бачить герой, що значно обмежує кут зору [7, с. 132].

Отже, наратив від обмеженої третьої особи є компромісом поміж наративами від першої та всезнаючої осіб. У XIX ст. цей тип оповіді є основним: спершу виходить друком роман Дж. Остін «Гордість і упередження», а згодом «Різдвяна пісня в прозі» Ч. Діккенса. Ці дві відомі роботи стали найуспішнішими зразками перших застосувань методу наративу від обмеженої третьої особи, проте не набули поширення.

Як стверджують дослідники, для нової культурної епохи постмодернізму «були потрібні свої герої та історії» [5, с. 332]. Саме в середині XX ст. знову виникає інтерес до наративу від обмеженої особи, і він стає одним із символів постмодернізму й до наших днів залишається одним із найбільш використовуваних підходів до нарації.

Наратив від обмеженої третьої особи набув чітко вираженої форми та сформував інструментарій, що дає змогу зрозуміти особливості його аналізу і застосування. Сучасний наробіток налічує п'ять найбільш поширених штампів:

1. Строкатість розповіді. Наратив від обмеженої третьої особи не може залишатися емоційно нейтральним, адже це «вбиває потенціал розкриття історії» [2, с. 165]. Знаючи думки головного героя, наратор може передати його ставлення до описаної ситуації за допомогою емоційно забарвленої лексики та тропів, які б підкреслювали настрій героя.

2. Розвиток персонажа. Це той випадок, коли зі сторони видно краще, адже певна відчуженість наратора дає читачеві змогу оцінити зміни в характері та поведінці героя [3, с. 124]. Оскільки наратив переважно зосереджений на одному персонажі, то це дає можливість простежити його еволюцію.

3. Таємниця чужих думок. Обмеження у вигляді знання думок лише одного учасника наративу допомагає створити максимальну напруженість. Розуміння чужих думок та почуттів – це корисна навичка в житті, тому розгадування емоцій та мотивів, уміло прописаних автором, може не лише викликати захоплення від читання, а й допомогти розвинути емоційний інтелект.

4. Припущення. Тасмниці породжують невизначеність, яку наратор може вдало перекрити припущеннями, які не обов'язково будуть вдалими. Таким чином напруженість досягає кульмінації у момент, коли думки героя починають гратися з припущеннями читача, заплутуючи його в хитромудрощах сюжету.

5. Зміна об'єкта спостереження. Наратив від обмеженої третьої особи також отримав можливість мати декілька героїв за якими слідкує наратор [17, с. 314]. Така мобільна перспектива, однак, не знімає обмежень, характерних для цього типу оповіді. Наратор фіксує лише одного персонажа, його думки та почуття. Зміна об'єкта наратором закономірно буде впливати на тон оповідача, тому вона не відбувається раптово, бо створить труднощі для розуміння написаного. Варто додати, що цей прийом не лише увиразнює оповідь, а й дає змогу розглянути одну подію з різних перспектив.

Гнучкість до адаптації штампів, характерних для інших типів нарації, робить наратив від обмеженої третьої особи новим явищем у сучасній літературі. Говорячи про сфери його застосування в літературі, варто звернути увагу на жанрове розмаїття: від любовної до воєнної прози. Однак найчастіше автори використовують його в детективах або оповідях з яскраво вираженою слідчою лінією, що розширює арсенал штампів, які вдалося накопичити за останнє століття [4, с. 223]. Найновішою жанровою нішею є фентезі, прикладом чого слугує Дж. Мартін із циклом книг «Пісня льоду та полум'я», який застосував наратив від обмеженої третьої особи як джерело інтриги та несподіванок.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, наратив від обмеженої третьої особи є головною тенденцією в розвитку літератури, яка наразі заповонила більшість жанрів художньої прози. Зародження цього типу нарації припадає на XIX ст., а початок розквіту – на XX ст., чому сприяло поширення постмодернізму. Методологічний інструментарій є абсолютно відкритим для комбінування, що є основою для численних експериментів, які дозволяють наративу продовжувати свою еволюцію. Завдяки цьому такий тип нарації є найпопулярнішим як серед письменників, так і читачів.

Завдяки взаємопроникності культур наратив від обмеженої третьої особи перестав бути явищем суто англомовної літератури, що зумовлює доцільність його подальших досліджень у таких аспектах, як перекладознавство та порівняльна лінгвістика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бехта І. А.* (2004). Дискурс наратора в англомовній прозі: [монографія]. Київ : Грамота.
2. *Скорина Л. В.* (2013). Аналіз художнього твору: науковий посібник для гуманітарних служб (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль : Богдан.
3. *Ткачук О. М.* (2002). Наратологічний словник. Тернопіль : Астон.
4. *Bal M.* (1999). *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative.* Toronto: University of Toronto Press.
5. *Booth W. C.* (1961). *The Theory of Fiction.* Chicago & London : The University of Chicago Press.
6. *Brooks P.* (1984). *Reading for the Plot: Design and Interaction in Narrative.* New York : A. A. Knopf.
7. *Card O.* (1988). *Characters and Viewpoint.* New York : Writer's Digest Books.
8. *Collins English Dictionary* (3rd ed.). (1991). London : CUP.
9. *Eco U.* (1979). *The Role of the Reader.* Bloomington : Indiana University Press.
10. *Fludernik M.* (2011). The Category of 'Person' in Fiction: You and We Narrative-Multiplicity and Indeterminacy of Reference. G. Olson and M. Fludernik (Ed.), (pp. 100–141). Berlin; New York : de Gruyter.
11. *Genette G.* (1988). *Narrative Discourse Revisited.* Oxford : Basil Blackwell.
12. *Jahn M.* (1997). Frames, Preferences, and the Reading of Third-Person Narratives: Towards a Cognitive Narratology (pp. 441–467). Durham : Duke University Press.
13. *James H.* (1972). *The Art of Fiction.* Lincoln : University of Nebraska Press.
14. *Lintvelt Ja.* (1981). *Essai de typologie narrative: Le point de vue.* Paris : Corti.
15. *Lubbock P.* (1965). *The Craft of Fiction.* London : Johnathan Cape.
16. *O'Connell M.* (2011). The Empathic Paradox. Third-Person Narration and John Banville's First-Person Narratives (pp. 427–447). Banville : Irish University Review.
17. *Richardson B.* (1994). I Etcetera: On the Poetics and Ideology of Multi-personed Narratives (pp. 312–328). Pennsylvania: Penn State University Press.
18. *Stanzel F. K.* (1984). *A Theory of Narrative.* Cambridge: CUP.

PHENOMENON OF THE NARRATIVE FROM A LIMITED THIRD PERSON IN FICTION

During the last centuries, modern English literature's methodology developed many techniques. Due to the work of numerous translators, we can evaluate the effectiveness of this toolkit. However, despite the prevalence and availability of research materials, some aspects remain unexplored. There is a completely underestimated branch, which is narratology.

Despite several similar features, studies prove that narrators can be different. The main characteristic to distinguish them is the point of view. It is worth noting that every narrative contains a combination of three points of view: narrator's, character's, and author's. Considering the role of the parameter in fiction, it is possible to compare it with the conductor because it determines the rules according to which the work will be organized.

The purpose of the proposed research is to consider the phenomenon of narrative from a limited third person in English literature, in particular, to analyze the sources of its origin, a description of its characteristics, delineation of conceptual boundaries, and the analysis of its application.

A narrative from a third person is recognizable in the text. Its distinctive feature is represented with third-person pronouns. An advantage of this point of view is the ability to give more information to the reader about the outer world. It lies far beyond the perspective of the first person.

In the twentieth century, the narrative from a limited third person gained popularity. Its application implies that the narrator tells the story from the perspective of one character, unlike a narrative from an omniscient third person. This approach causes the effect of closeness, while not limited to the inner experiences of the character. Therefore, a limited third person is related not primarily to the omniscient person but also the first person.

Keywords: *fiction, narratology, point of view (POV), narrative perspective, limited third person.*

REFERENCES

1. *Bekhta, I. A. (2004). Dyskurs naratora v anhlomovnij prozi: [monohrafiia] [Discourse of the narrator in English prose: [monograph]]. Kyiv : Hramota [in Ukraine].*
2. *Skoryna, L. V. (2013). Analiz khudozhnogo tvorcu: naukovyi posibnyk dlia humanitarnykh sluzhbb (filolohiia, literaturna tvorchist, zhurna-*

listyka) [Analysis of a work of art: a textbook for humanitarian services (philology, literary work, journalism)]. Ternopil : Bogdan [in Ukraine].

3. *Tkachuk, O. M.* (2002). *Naratolohichniy slovnyk* [Narratological dictionary]. Ternopil : Aston [in Ukraine].

4. *Bal M.* (1999). *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto : University of Toronto Press.

5. *Booth W. C.* (1961). *The Theory of Fiction*. Chicago & London : The University of Chicago Press.

6. *Brooks P.* (1984). *Reading for the Plot: Design and Interaction in Narrative*. New York : A. A. Knopf.

7. *Card O.* (1988). *Characters and Viewpoint*. New York : Writer's Digest Books.

8. *Collins English Dictionary* (3rd ed.). (1991). London : CUP.

9. *Eco U.* (1979). *The Role of the Reader*. Bloomington: Indiana University Press.

10. *Fludernik M.* (2011). The Category of 'Person' in Fiction: You and We Narrative-Multiplicity and Indeterminacy of Reference. G. Olson and M. Fludernik (Ed.), (pp. 100–141). Berlin; New York : de Gruyter.

11. *Genette G.* (1988). *Narrative Discourse Revisited*. Oxford : Basil Blackwell.

12. *Jahn M.* (1997). Frames, Preferences, and the Reading of Third-Person Narratives: Towards a Cognitive Narratology (pp. 441–467). Durham : Duke University Press.

13. *James H.* (1972). *The Art of Fiction*. Lincoln : University of Nebraska Press.

14. *Lintvelt Ja.* (1981). *Essai de typologie narrative: Le point de vue*. Paris : Corti.

15. *Lubbock P.* (1965). *The Craft of Fiction*. London : Johnathan Cape.

16. *O'Connell M.* (2011). The Empathic Paradox. Third-Person Narration and John Banville's First-Person Narratives (pp. 427–447). Banville : Irish University Review.

17. *Richardson B.* (1994). I Etcetera: On the Poetics and Ideology of Multi-personed Narratives (pp. 312–328). Pennsylvania: Penn State University Press.

18. *Stanzel F. K.* (1984). *A Theory of Narrative*. Cambridge: CUP.

Дата надходження до редакції – 22.03.2021

Дата затвердження редакцією – 16.04.2021

Ходаківська Я. В., завідувач лабораторії,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-1767-8320

РИТМІКА ДРУГОЇ ЧАСТИНИ КНИГИ ВАСИЛЯ БАРКИ «ОКЕАН» (РІЗНОСТОПОВИЙ ХОРЕЙ)

Проаналізовано ритміку другої частини поетичної книги В. Барки «Океан». Її розмір – різностоповий хорей зі схемою 5454. Побудовано діаграми наголошеності до обох компонентів різностоповика (5- і 4-стопового хорей). Вказано на унікальний характер аналізованого матеріалу в українській поезії.

Ключові слова: вірш, ритміка, поетичний розмір, хорей, різностоповий розмір, профіль наголошеності.

Василь Барка як поет був високо оцінений у середовищі української діаспори у ХХ ст. [2; 5]. Однак із часом, попри те, що обсяги віршових творів автора збільшувалися й до кінця життя Барка написав кілька масштабних поетичних книг, увага до його поетичної творчості зменшилася. Хоча, вважаємо, постань цього митця, еволюція його творчості, а особливо характер поетичної мови і віршових засобів варті дослідницької уваги.

У цій розвідці ми розглянемо ритміку другої частини книги Василя Барки «Океан». Ритму різностопового ямба у першій частині «Океану» було присвячено окрему статтю Я. Ходаківської [8]. А оскільки обидві частини, хоч і були написані зі значним інтервалом у часі між ними, структурно взаємопов'язані, то неминучими будуть референси до даних цього попереднього дослідження.

Ми маємо на меті проаналізувати особливості ритміки другої частини збірки, залучивши для порівняння приклади ритмічної реалізації відповідних розмірів, обстежені нами та іншими дослідниками. А також з'ясувати місце книги «Океан» Василя Барки у системі українського вірша з огляду на її метрику. Методом буде кількісний аналіз ритміки вірша, детально роз-

роблений у працях К. Тарановського [6], М. Гаспарова [3] і застосований до українського вірша Н. Костенко [4].

Перша частина поетичної книги В. Барки (завершена у 1955, опублікована у 1959 р.) викликала бурхливу реакцію діаспорної літературної критики: Б. Бойчук назвав її «короною Барчиної творчості» [2, с. 50]. А друга, яку Барка почав писати через 10 років після завершення першої, не отримала значного відгуку. Створена у 1964–1969 рр. і надрукована у 1979-му (разом із першою частиною, як друге видання книги), вона, вочевидь, уже не здавалася настільки новаторською на тлі попередньої.

Справді, друга частина книги «Океан» – це своєрідна дзеркальна копія першої частини. Вона так само організована з творів, крізь які тягнеться одна, повільно розгортувана тема людських почуттів у контексті природи, підтримана рядом образів і мотивів, що пов'язані з океаном. Це так само твори (за винятком одного), всуціль написані катренами з перехресним римуванням. Якщо в першій частині структурно інакшою була початкова поезія «Заспів» – з нерівних строф із невпорядкованим римуванням і вольним розміром, то у другій частині з-поміж інших вирізняється фінальний твір «Прикінчення», який так само має нерівні строфи, вільне римування та вольну метричну структуру. Метрично друга частина «Океану» також є дзеркальною до попередньої: якщо перша була суцільно ямбічною, то ця суцільно хореїчна (так само двоскладовий розмір тільки з наголосом не на другому, а на першому складі у стопі), із тим самим чергуванням п'яти- та чотирислових рядків у катренах.

Загалом поетична книга В. Барки є настільки стилістично гомогенною, що її можна вважати за своєрідний над-вір, втілений у форматі книги. І використання суміжних різностопових рядків, і навіть перехід від ямба в першій половині до хорея у другій посилюють це враження, працюючи на глобальний образ двотактової природи коливання водних хвиль.

Своєрідну «монолітність «Океану» Василя Барки влучно зауважував Б. Рубчак, який писав, що цьому сприяють два чинники: «суцільність теми і суцільність стилю»; «[з]будована вона монолітним способом: хоч кожна поезія в ній – це цілком самобутній твір, – всі поезії створюють суцільний організм книги»

[5, с. 67]. «Структура «Океану», – продовжує Б. Рубчак, – це своєрідне перстенеve плетиво, із постійним повертанням до певних мотивів, з безконечними насвітлюваннями певних понять під мільйонами кутів, та з неймовірно витонченими варіюваннями певних образних мотивів. Але це ще не все, що з'єднає книгу в одну цілість. Можливо, найголовнішим єднальним чинником є форма її творів» [5, с. 68].

Друга частина книги «Океан» В. Барки містить 227 творів (враховуючи і ті, що не винесені до змісту як складові частини циклів). Разом вони становлять 4968 рядків. Як уже було вказано, останній твір книги відрізняється своєю формою від інших, тому його ми не включали до обрахунків, а оперували масивом із 226 творів (4944 рядки, 1236 чотирирядкових строф).

Обсяг поезій за строфами у другій частині збірки коливається від 4 до 21 (це 16–84 рядків). Як і в першій частині, найдовші твори мають програмний характер. Це 19-строфова поезія «Сніжний океан» (у першій частині найдовшим був 19-строфовий твір із назвою «Океан») і 21-строфова «Хуртовинний світ». Середня довжина творів у другій частині більша ніж у першій: 4-строфових тільки 26,5 % творів (у першій частині їх було 73,0 %); 5-строфових – 25,9 %; 6-строфових – 18,0 %; всіх інших – 18,3 %.

У творах, що увійшли до другої частини книги, значно менше метричних і ритмічних відхилень, ніж у першій, ямбічній, частині. Якщо не брати до уваги останнього твору, виконаний вольним розміром, то в хорейчних творах тільки один раз трапляється 6-стоповий рядок («Дождатиметься думка, взнавши досвід...») і один раз на місці 5-стопового рядка опиняється 4-стоповий. Метричний збій в обох випадках відбувається на позиції першого рядка в катрені. Цих двох випадків також не будемо враховувати, щоб мати можливість аналізувати кожен із розмірів хорей за позицією у строфі. Отже, загалом ми розглянули 2470 рядків 5-стопового хорей і 2472 4-стопового.

Гістограми ритміки різностопового хорей будуватимемо окремо для рядків різної довжини.

На рис. 1 представлено ритмічний профіль 5-стопових рядків (1-й і 3-й рядки у строфах). У табл. 1 наведено результати обрахунків ритміки хорейного 5-стоповика в числовому вираженні.

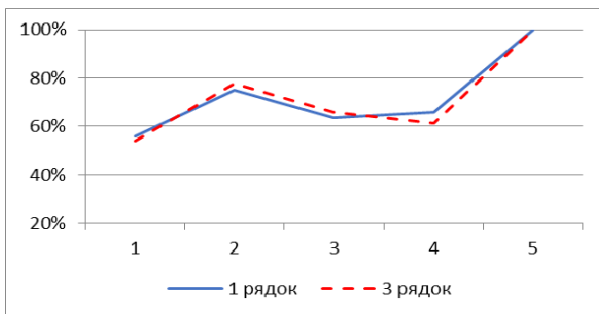

Рис. 1. Ритмічний профіль 5-стопового хорея другої частини книги «Океан» В. Барки (стопи)

Таблиця 1: Наголошеність 5-стопового хорея в книзі «Океан» В. Барки

Стопи	1-й рядок		3-й рядок		Разом	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
1	693	56,1	669	54,1	1362	55,1
2	926	75,1	963	77,9	1889	76,5
3	785	63,6	815	65,9	1600	64,8
4	811	65,7	757	61,2	1568	63,5
5	1234	100	1236	100	2470	100

Характер цього ритмічного профілю не збігається з основними рисами хореїчного п'ятистоповика в українській і російській поезії, які через культурно-історичні обставини розвитку були ідентичними.

У наймасштабнішому дослідженні слов'янських двоскладових розмірів (на матеріалі XVIII і XIX ст.) К. Тарановський пише про 5-стоповий хореї, що це один із рідковживаних розмірів [6, с. 269], який зазнав значного семантичного впливу з боку знакового для російської літератури тексту – твору М. Лермонтова «Выхожу один я на дорогу...»: «Ця поезія відкриває довгий ряд ліричних роздумів про життя, змальованих

образами природи» [6, с. 270]. Дослідник вказує, що російському віршеві притаманний тільки один тип ритмічної інерції п'ятистопового хорей: «у 5-ст. хорей всіх російських поетів слабкі ікти перший і передостанній, а другий, третій і п'ятий – сильні» [6, с. 271]. Інших варіантів ритмічної кривої не засвідчено. Ритміку українського хорей описує у своєму дослідженні Н. Костенко: висока наголошеність 2, 3 і 5 стоп і низька наголошеність 1 і 4 стоп [6, с. 181].

Проілюструємо цей типовий ритм прикладами 5-стопового хорей українських поетів Василя Стуса (754 рядки) і Юрія Андруховича (138 рядків) за нашими обрахунками (рис. 2, табл. 2). Обидва поети мають у своєму доробку переклади з німецької, що, як буде показано далі, важливо в контексті розгляду творчості Барки. У вірші Стуса окремо враховано монорозмірні (184 рядки) і різностопові (193 рядки) оригінальні твори, а також переклади (377 рядків). Вірш Андруховича представлений тільки оригінальними монорозмірними творами, оскільки його хореїчні переклади мають невеликий обсяг, а різностоповий хореї в оригінальній творчості поета відсутній.

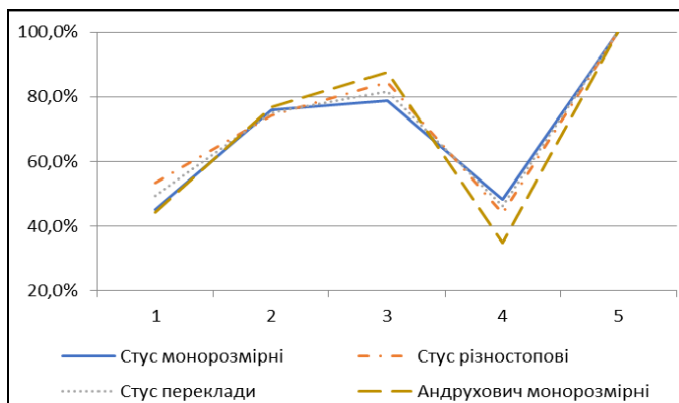
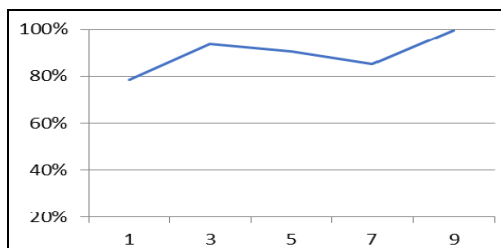

Рис. 2. Ритмічний профіль 5-стопового хорей у віршах Стуса та Андруховича (стопи)

**Таблиця 2. Наголошеність 5-стопового хоря В. Стуса
та Ю. Андруховича**

Стопи	Стус						Андрухович оригінальні монорозмірні	
	оригінальні твори				переклади			
	монорозмірні		різностопові					
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
1	83	45,1	103	53,4	669	49,3	61	44,2
2	44	76,1	50	74,1	963	75,1	32	76,8
3	140	78,8	143	84,5	815	81,7	106	87,7
4	39	48,4	30	44,0	757	46,2	17	34,8
5	145	100	163	100	1236	100	121	100

Якщо розглянути весь спектр діаграм, пов'язаних із 5-стоповим хоресом, що наведені К. Тарановським, то певною мірою подібним до 5-стоповика В. Барки можна назвати лише ритм неримованого 10-складового вірша Гете (див. рис. 3) [6, с. 275–276]. Наголошеність складів вірша Гете, за К. Тарановським, така: 1-й склад – 78,7 %; 3-й – 93,6 %; 5-й – 90,6 %; 7-й – 85,1 %; 9-й – 99,6 %. Утім, це силабічний вірш, близький до хоря лиш генетично. Та й власне «ковша», характерного для ритміки Барки, коли п'ятий склад за наголошеністю приблизно рівний сьомому, у вірші Гете не спостерігаємо. Вірш Гете є, радше, проміжним варіантом між ритмікою 5-стопового хоря Барки й типовою ритмікою українського та російського 5-стопового хоря.

**Рис. 3. Ритмічний профіль 10-складового вірша Гете
за К. Тарановським (склади)**

Зауважимо, що ковшеподібний профіль ритму притаманний і ямбічному віршу В. Барки [8], і він так само нетиповий для українського й російського вірша загалом.

Чи значить такий ритмічний профіль, що у п'ятистоповику Барки часто зустрічаються рядки із ненаголошеними 3 і 4 стопами всередині одного рядка? Як видно з табл. 3, найбільш частотними є рядки із пропуском наголосу тільки на одній стопі або на несуміжних стопах. Форми із пропусками двох наголосів підряд мають маргінальний статус. Зокрема, ненаголошені суміжні 3 і 4 стопи зустрічаються менш ніж у 2 % рядків. (Індекс ритмічної форми у таблиці відображає номери ненаголошених стоп; форма «0» – повнонаголошена).

Таблиця 3. Ритмічні форми 5-стопового хорей у другій частині збірки В. Барки «Океан»

Ритмічна форма	Частота	%	Приклад
0	88	3,6	Страшно море сліпить, грима страшно
1	297	12,0	Бо вгорі навів тернова гілка
2	331	13,4	Міряється в гromі строга правда
3	422	17,1	Дош! він борошно негоди сіє
4	282	11,4	Тлін землі ні тінню не погрозить
12	27	1,1	А не відсвітити перстень свідчий
13	370	15,0	Голосами в колосках прибратись
14	385	15,6	Чи в спокуті душі потойбічні
23	33	1,3	Рушиться тисячосвіччя в ладі
24	177	7,2	поруч, при відчиненому морі
34	29	1,2	З ночі вибитися до майдану
124	13	0,5	Як повідчиняються віконниць
134	16	0,6	І ні поступами блискавиці
Разом	2470	100	

Характер частотності ритмічних форм 5-стопового хорєя Барки свідчить, що в цьому розмірі не було вочевидь пріоритетних варіантів ритміки рядка. Адже шість найчастотніших форм (форми «3», «14», «13», «2», «1», «4») послідовно відрізняються одна від одної не більше ніж на 1,6 відсоткових пункта; а діапазон, що їх охоплює, становить лише 5,7 відсоткових пункта (від 11,4 до 17,1 %). Цікаво, що повнонаголошена форма опинилася на межі маргінальних форм (3,6 %); тоді як у вірші Стуса та Андруховича вона, за нашими даними, охоплює 6,7 % і 5,8 % відповідно, а у вірші російських поетів, за даними Тарановського, від 9,7 до 27,5 % [6, с. 287].

Ритмічний профіль 4-стопових рядків хорєя у книзі «Океан» В. Барки засвідчує ослаблені першу, другу та третю стопи. Наголошеність стоп від початку рядка поступово зростає, однак незначною мірою. Сильною є тільки остання стопа з константним наголосом (рис. 4, табл. 4).

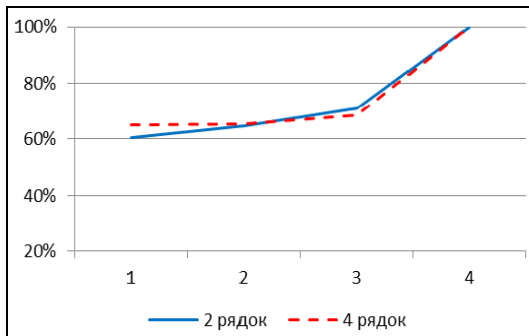

Рис. 4. Ритмічний профіль 4-стопового хорєя у збірці В. Барки «Океан» (стопи)

Таблиця 4. Наголошеність 4-стопового хорєя в книзі «Океан» В. Барки

Стопи	2 рядок		4 рядок		Разом	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
1	750	60,7	802	64,9	1552	62,8
2	799	64,6	807	65,3	1606	65,0
3	878	71,0	845	68,4	1723	69,7
4	1236	100	1236	100	2472	100

Ритм 4-стопового хорея В. Барки також не має відповідників ні в українській, ні в російській поезії. Типовим ритмічним профілем цього розміру є зигзагуватий зі слабкими першою та третьою стопами, коли друга стопа традиційно сильна на контрасті із сусідніми. На рис. 5 наведено приклад ритміки 4-стопового хорея В. Стуса за нашими обрахунками; рядки із монорозмірних і різностопових творів. А в табл. 5 – дані щодо 4-стопового хорея Стуса в оригінальних і перекладних творах (останні не відображені на рисунку, оскільки лінія гістограми перекладних творів має пройти між двома наведеними лініями, і за такої щільності даних їх не можна було б розрізнити). Принагідно зауважимо близькість і типологічну одноманітність графіків даних, що стосуються одного віршового розміру у творчості одного поета, що підтверджує доречність застосування цього методу для розгляду різностопового вірша поряд із монорозмірним.

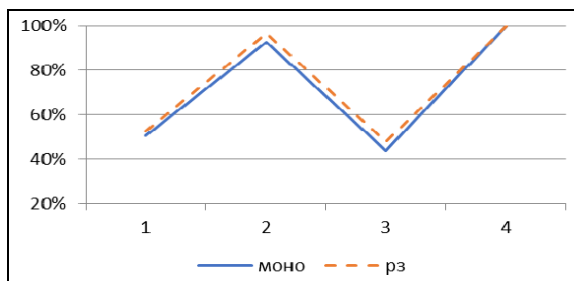

Рис. 5. Ритмічний профіль 4-стопового хорея у віршах Стуса (стопи)

Таблиця 5. Наголошеність 4-стопового хорея В. Стуса

Стопи	Оригінальні твори				Переклади	
	монорозмірні		різностопові			
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
1	390	50,7	140	52,8	530	51,3
2	714	92,8	256	96,6	970	93,8
3	338	44,0	127	47,9	465	45,0
4	769	100	265	100	1034	100

Найближчу подібність до ритмічного малюнка 4-стопового хорея Барки знову виявлено в ритміці німецького автора. Цього разу це вірш Ф. Шиллера (рис. 6), у якому «сила ікта послідовно збільшується від початку до кінця» рядка [6, с. 70]. Наголошеність складів вірша Шиллера, за К. Тарановським, така: 1-ша стопа – 73,2 %; 2-га – 85,7 %; 3-тя – 88,1 %; 4-та – 98,2 %.

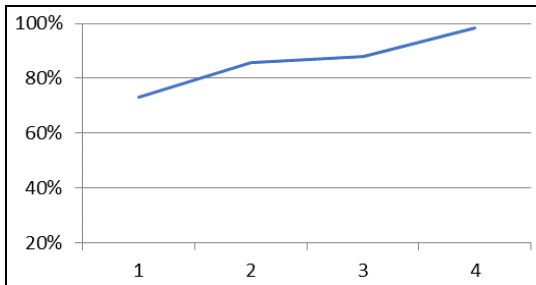

Рис. 6. Ритмічний профіль 4-стопового хорея Шиллера за Тарановським (стопи)

Якщо порівняти частотність ритмічних форм у 4-стоповому хореї Барки (табл. 6) із відповідними даними Тарановського для російського вірша, то можна помітити дві розбіжності.

Таблиця 6. Ритмічні форми 4-стопового хорея у другій частині збірки В. Барки «Океан»

Ритмічна форма	Частота	%	Приклад
0	221	8,9	з миру снів – зірки летять
1	673	27,3	яснота листків яскрава
2	816	33,0	блисками з кольчуг багатих
3	478	19,3	небо створюється вдруге
12	12	0,5	тисячовітрилля мчитьсся
13	234	9,5	океани блискавичні
23	38	1,5	бровами повороняться
Разом	2472	100	

По-перше, є суттєве розходження у представленості форми із пропуском наголосу на другій стопі. Для російського вірша ця форма не перевищувала 10 % у XVIII ст., а у XIX ст. була трохи більшою від 1 % [6, с. 79]. Це місце, на думку Тарановського, вважалось тонічною константою (а відсутність наголосу на другій стопі «змушує сприймати цей вірш як своєрідний дисонанс» [6, с. 80]). Тоді як у книзі «Океан» Барки форма з ослабленою другою стопою є найчастотнішою (33,0 %).

По-друге, повнонаголошена ритмічна форма у вірші Барки має невелике представлення (8,9 %), тоді як для російського вірша вона охоплює 24,8 % у XVIII ст. і 22,6 % у XIX ст. [6, с. 79]. К. Тарановський навіть вважає цю форму виразницею однієї з тенденцій російського 4-стопового хорея, що полягає в реалізації всіх іктів вірша [6, с. 78].

Загалом проаналізований нами масив хореїчної частини книги «Океан» Василя Барки підтвердив ритмічну особливість, виявлену в першій, ямбічній, частині книги [8]. У вірші Барки не простежується одна із двох ритмічних закономірностей, сформульованих для російської поезії К. Тарановським [6, с. 325] та екстрапольованих на українську поезію Н. Костенко [4, с. 159–160]. Ідеться про так званий «закон регресивної дисиміляції», дія якого зазвичай виражається у поперемінному чергуванні сильних і слабких стоп, причому найсильнішою стопою є константна в кінці рядка, а найслабшою передостання. У ритмічному профілі вірша Барки таке чергування відсутнє і стопи, що розміщені всередині рядка, майже рівні за силою наголошеності. А у 4-стоповому хореї, у якому ослабленим є навіть початок рядка, не простежується й дія «закону стабілізації першого ікта», який полягає в тому, що перший ікт після першого ненаголошеного складу (у ямбі це перша стопа, а в хореї друга) має сильну позицію в ритмічному профілі.

Отже, ритміка 4- і 5-стопового хорея у книзі Василя Барки «Океан» має унікальні риси, не засвідчені в хореїчному українському (та російському) вірші. Якщо врахувати, що так са-

мо унікальними є характер ямбічної ритміки в цій книзі [8], а також особливості добору рими в ній [7], то можна стверджувати, що поетична техніка Василя Барки посідає осібне місце в українській літературі. Її еволюція та чинники, що її зумовили, варті подальшого дослідження, зокрема простеження можливої взаємодії вірша Барки з німецьким віршем, типологічну подібність до якого він виявляє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Барка В.* Океан. Нью-Йорк : Слово, 1979. 348 + 284 с.
2. *Бойчук Б.* Рання поезія Василя Барки. Світовид. 1998. Ч. IV (33). С. 42–50.
3. *Гаспаров М.* Современный русский стих. Метрика и ритмика. Москва : Наука. 1974. 487 с.
4. *Костенко Н.* Українське віршування XX століття : Навч. посібн. 2-ге вид., випр. та доп. К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. 287 с.
5. *Рубчак Б.* Василь Барка. Координати : Антологія сучасної української поезії на заході. «Сучасність». 1969. Т. 2. С. 60–70.
6. *Тарановский К.* Русские двусложные размеры. Статьи о стихе. Москва : «Языки славянской культуры». 2010. 552 с.
7. *Ходаківська Я.* Рима в поетичній книзі Василя Барки «Океан». Українське мовознавство. 2018. Вип. 2(48). С. 138–143.
8. *Ходаківська Я.* Ритміка першої частини книги Василя Барки «Океан» (різностоповий ямб). Поетичні та віршознавчі заповіді Ігоря Качуровського. 2018. С. 215–223.

Khodakivska Ya. V.

Head of the Laboratory

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID ID: 0000-0003-1767-8320

RHYTHM IN THE 2ND PART OF WASYL BARKA'S BOOK 'OCEAN' (mixed trochee)

The article is dedicated the verse rhythm in the second part of the book "Ocean" by the Ukrainian poet Vasyl Barka (1979). The rhythm of the first part (iambic) was investigated in our previous article.

The meter of the second part of the book is a mixed trochee, the scheme of which is 5454. The stresses in the poetic lines were counted and the rhythm profiles of the trochaic tetrameter and the trochaic pentameter were plotted. The rhythm diagram method developed by Taranovsky, Gasparov (for Russian verse) was used to compare Barka's verses with Ukrainian and Russian verses. To illustrate the trends in Ukrainian verse, our calculations of the verse of Stus and Andrukhovich were also used.

The results of the research showed that the character of Barka's rhythm is unique; it has no correspondence either in Ukrainian or in Russian verses. In the rhythm of Barka's poem, 'the law of regressive dissimilation', discovered by Taranovsky and extrapolated to the Ukrainian verse by Kostenko, does not work. That is, there is no alternation of strong and weak foot. Barka in trochee avoids full-accented lines, which are commonly used by Ukrainian and Russian poets. The set of rhythmic forms of verse differs from other poets. The drawing of the diagrams is also different. For a trochaic pentameter, this is a "bucket", with strong 2nd and 5th feet and weak 3rd and 4th feet. And for a trochaic tetrameter, this is an almost equal strength of the first three feet and a strong last foot.

A rhythm, approximately similar to that of Barka, was revealed only in Goethe's verse for a trochaic pentameter and in Schiller's verse for a trochaic tetrameter (according to Taranovsky).

Given the unique nature of the iambic rhythm and rhyme in Barka's verse, we consider it promising to search for the factors that determined Barka's poetics.

Keywords: *rhythm, verse, meter, trochee, mixed trochee, rhythmic profile.*

REFERENCES

1. *Barka, W.* (1979). Okean [Ocean]. New-York : Slovo [in Ukrainian].
2. *Boichuk, B.* (1998). Rannia poeziiia Vasyliia Barky [Early Poetry of Vassil Barka] – Svitovyd, issue IV (33), pp. 42–50 [in Ukrainian].
3. *Gasparov, M.* (1974). Sovremennyyj russkij stih. Metrika i ritmika [Modern Russian Verse. Metrics and Rhythmics]. Moskow : Nauka [in Russian].
4. *Kostenko, N.* (2006). Ukrainske virshuvannia XX stolittia [Ukrainian Poetry of the XXth Century]. Kyiv : VPC "Kyiv University" [in Ukrainian].
5. *Rubchak, B.* (1969). Vasyli Barka – Koordynaty: Antolohiia suchasnoi ukrainskoi poezii na zakhodi – Coordinates: Anthology of Modern Ukrain-

ian Poetry in the West. «Suchasnist» (vol. 2), (pp. 60–70). New-York : Suchasnist [in Ukrainian].

6. *Taranovskij, K.* (2010). Russkie dvuslozhnye razмеры. Stat'i o stihe [Russian Two-Syllable Sizes. Articles about Verse]. Moskow : «Yazyki slavyanskoj kul'tury» [in Russian].

7. *Khodakivska, Ya.* (2018). Ryma v poetychnii knyzi Vasylia Barky 'Okean' [Rhyme in Vasyl Barka's Poetic Book 'Ocean'] – Ukrainske movoznavstvo – Ukrainian Linguistics, 2 (48), pp. 138–143 [in Ukrainian].

8. *Khodakivska, Ya.* (2018). Rytymika pershoi chastyny knyhy Vasylia Barky «Okean» (riznostopovy yamb) [Rhythmics of the First Part of Vasyl Barka's Book 'Ocean' (Mixed Iamb)] – Poetychni ta virshoznavchi zapovity Ihoria Kachurovskoho – Poetic and prosody testaments of Igor Kachurovsky, pp. 215–223.

Дата надходження до редакції – 07.05.2021

Дата затвердження редакцією – 19.05.2021

Наукове видання

**МОВНІ
І КОНЦЕПТУАЛЬНІ
КАРТИНИ СВІТУ**

Збірник наукових праць

Випуск 2(69)

Редактор *О. В. Грицаюк*
Технічний редактор *Л. П. Шевченко*

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Формат 60×84^{1/16}. Ум. друк. арк. 9,3. Наклад 100. Зам. № 221-10174.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Іф13.
Підписано до друку 02.09.21

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"

Б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна

☎ (044) 239 32 22; (044) 239 31 72; тел./факс (044) 239 31 28

e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua

<http://vpc.knu.ua>

Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02